

ΝΙΑΟΥΣΤΑ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ
ΣΥΛΛΟΓΟΥ
ΑΠΟΦΟΙΤΩΝ
ΝΑΟΥΣΗΣ

Ἡ ἴδρυση τῆς ἀλληλοδιδακτικῆς Σχολῆς στὴ Νάουσα

Ἀφιέρωμα
στό Ψυχάρη

Ὁ σεισμικός
κίνδυνος καί
οὶ προσπάθειες
ἀντιμετώπισεως

Ἡ σύγχρονη
τέχνη

ΤΟ ΠΑΡΚΟ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΗΣ

Φωτ. Γ. Κοσμηρίου

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΝΑΟΥΣΗΣ

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΠΟΥ ΔΕΝ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΛΕΙΨΕΙ
ΑΠΟ ΚΑΝΕΝΑ ΝΑΟΥΣΑΙ·Ι·ΚΟ ΣΠΙΤΙ

ΜΠΟΡΕΙΤΕ ΝΑ ΤΟ ΠΡΟΜΗΘΕΥΤΕΙΤΕ ΑΠΟ ΤΑ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΑ
ΚΑΙ ΑΠΟ ΤΑ ΓΡΑΦΕΙΑ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΠΟΦΟΙΤΩΝ ΝΑΟΥΣΗΣ

Καραμπατάκη 1 (γραφεία Τ.Ο.Ν. Τηλ. 28.150) κάθε βράδυ 7 — 8 πλὴν Σαββάτου καὶ Κυριακῆς

ΤΑ ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΗΣ ΝΙΑΟΥΣΤΑΣ

ΣΥΛΛΟΓΗ ΤΟΥ ΤΑΚΗ ΜΠΑ·Ι·ΤΣΗ

”Εκδοση συλλόγου «Μπούλες — Γενίτσαροι»

ΠΡΟΜΗΘΕΥΤΕΙΤΕ ΤΟ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

“ΝΙΑΟΥΣΤΑ”

ΕΚΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΠΟΦΟΙΤΩΝ ΝΑΟΥΣΗΣ

ΕΤΟΣ Γ' — ΤΕΥΧΟΣ 9 — ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1979

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

Όδ. Ντινάπουλος, Έλένη Μήτσαλα, Λευκή Σαμαρά
Χρ. Μουχόγιερ

ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΤΗΣ: Γεώργ. Γκέσιος

Βασ. Κων/νου 32 — Τηλ. 28.648.

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ:

Μαρία Μπυλιούρη
Καραμπατάκη 1 Τηλ. 28.150

ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΣ ΒΕΡΟΙΑΣ:

Γιάννης Καρατσιώλης. Γεωπόνος ΔΕΗ, τηλ. 22.557

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ:

Πάρκο Ναούσης Γιάννη Κασμαρίκου

ΕΚΤΥΠΩΣΗ: «Βιβλιοτυπωτική»

Περικλής Ζέγγος και Σία
Αντ. Καμάρα 3 τηλ. 260.140 — Θεσσαλονίκη

Περιεχόμενα

Έπικαιρα

«Ο Νουμάς, Η γραφειοκρατία και οι γραφειοκράτες» 136

Ίστορικά

ΠΥΡΙΝΟΥ Π.: Η ίδρυση της αλληλοδιδακτικής Σχολής στην Ναούσα 137

ΠΑΠΟΥΛΙΔΗ Κ.: Ο Οικογενειακός Πατριάρχης Σεραφείμ Β' 139

Έπιστημονικά

ΠΑΠΑΖΑΧΟΥ Β.: Ο σεισμικός κίνδυνος και οι προσπάθειες αντιμετώπισώς του 141

ΠΡΟΥΣΑΛΗ Σ.: Οι δυνατότητες της ζωής στο Σύμπαν 145

Παιδαγωγικά

ΠΑΠΑΝΑΟΥΜ ΤΖΗΚΑ Ζ.: Ο Αιμίλιος ή περί αγωγής 148

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ ΦΡΟΣΩ: Η συμβολή του Σχολείου στην αγωγή του παιδιού 152

Αφιέρωμα στον Ψυχάρη

ΚΟΥΤΑΛΑΚΙΔΗ Χ.: Σύντομος οδηγός για την ζωή και το έργο του Γιάννη Ψυχάρη 154

ΜΟΥΧΑΓΙΕΡ Χ.: Από τους άπτικιστές στον Ψυχάρη 155

ΣΠΟΡΕΛΑ Κ.: Ξαναδιαβάζοντας «Τό ταξίδι μου» Για το έργο και τον άνθρωπο 160

ΓΙΑΝΝΗ ΨΥΧΑΡΗ: Από «Τό ταξίδι μου» 162

Λογοτεχνικά Καλλιτεχνικά

ΠΙΠΙΛΑ Κ.: Θύμησης 163

ΜΟΥΧΑΓΙΕΡ Χ.: Για την σωστή ανάγνωση του λογοτεχνικού κειμένου 164

ΜΗΝΟΠΟΥΛΟΥ Θ.: Η σύγχρονη τέχνη 166

ΣΑΒΒΙΔΟΥ ΑΓΑΘΗ: Άκου!... 168

ΜΠΑΓΙΤΣΗ ΤΑΚΗ: Οι λοίκοί μας ποιητές 169

ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗ ΘΩΜΑ: Στόν Άριστοτέλη 170

Λαογραφικά

ΣΠΑΡΤΣΗ ΝΙΚΟΥ: Τότι και τώρα Αντέτχια της χαράς 171

Η «ΝΙΑΟΥΣΤΑ»

Εύχεται

στούς συνεργάτες και τούς αναγνώστες

ΚΑΛΑ ΧΡΙΣΤΟΥΕΝΝΑ

ΚΑΙ ΧΑΡΟΥΜΕΝΟ 1980

Αγαπητέ φίλε

Μέ ιδιαίτερη χαρά και συγκίνηση παρουσιάζουμε το ένατο τεύχος του περιοδικού. Με το σημερινό τεύχος συμπληρώνεται και ολοκληρώνεται ο πρώτος τόμος της «Νιάουστα».

Από την στήλη αυτή νιώθουμε την ανάγκη να ευχαριστήσουμε όλους όσους βοήθησαν για την επιτυχία των σκοπών του περιοδικού, τους συνεργάτες, τους συνδρομητές και ιδιαίτερα έσένα τον αναγνώστη που από την πρώτη στιγμή έδειξες την αγάπη σου και την εμπιστοσύνη σου στη «Νιάουστα».

Αγαπητέ φίλε

Το σημερινό τεύχος είναι ένας σταθμός και ένα ξεκίνημα για το περιοδικό. Η συντακτική επιτροπή με ανανεωμένες τις δυνάμεις και με περισσότερη ευθύνη θα συνεχίσει τις προσπάθειές της. Το πιστεύω της συντακτικής επιτροπής παραμένει πάντοτε το ίδιο «κάθε καινούργιο τεύχος καλύτερο από το προηγούμενο».

Αγαπητέ φίλε

Έφέτος συμπληρώνονται πενήντα χρόνια από το θάνατο του Γιάννη Ψυχάρη. Η «Νιάουστα» τιμώντας την μνήμη του αφιερώνει ειδικές σελίδες για το έργο και τη ζωή του.

Αυτά για τώρα! Θα το ξαναπούμε μετά ένα τρίμηνο.

Γειά σας
Ο. Ντιν.

Υ.Γ. Το εύρητήριο ύλης του Α' τόμου θα το διανεμήσουμε μαζί με το επόμενο τεύχος.

ΕΤΗΣΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΙΔΙΩΤΩΝ	ΔΡΑΧ. 200
ΔΗΜΟΙ, ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ, ΣΥΝΔΕΣΜΟΙ	» 300
ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ ΔΟΛΛΑΡΙΑ	12

■ Ἡ γραφειοκρατία τὸν τελευταῖο καιρὸ ἔγινε πολὺ ἐπικίνδυνη. Πῆρε τρομακτικές διαστάσεις. Τίποτε δὲν τὴ συγκρατεῖ. Ἔγινε μίᾳ πληγῇ ἀθεράπευτη.

■ Ὅλοι ταλαιπωροῦνται. Καὶ ταλαιπωροῦνται καὶ οἱ ἄθωοι καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ. Κι' αὐτοὶ ποὺ ἔχουν δίκαιο κι' αὐτοὶ ποὺ ἔχουν ἄδικο. Ταλαιπωροῦνται γενικὰ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ποὺ ἔχουν «πᾶρε δῶσε» μὲ τὴν πολιτεία. Στὸ Μινώταυρο τῆς γραφειοκρατίας ὅλοι πληρώνουν κάτι, σὰν νὰ τοὺς βαραίνουν τίποτε παλιῆς ἁμαρτίας κληρονομικῆς ἢ κάποιου ἁμάρτημα προπατορικό.

■ Στὸν παλιὸ καιρὸ, πολλὰ χρόνια πρὶν γεννηθεῖ ὁ Χριστὸς ὁ κόσμος ἦταν ἡσυχος καὶ ἀπαλλαγμένος ἀπὸ γραφειοκρατίες γραφειοκράτες. Τότε τὰ πράγματα ἦταν ἀπλά. Λίγοι ἄνθρωποι γνώριζαν ἀνάγνωση καὶ γραφή. Λίγοι ξέραν νὰ γράφουν. Τότε οὔτε πρωτόκαλλα οὔτε φάκελλοι οὔτε ἀρχεῖο καὶ ἀρχιεθῆκη, οὔτε «ἰδιαίτερα γραμματεῦς» «οὔτε ἰδιαίτερα δακτυλογράφος» «οὔτε ἰδιαίτερο γραφεῖο». Οἱ ὑποθέσεις τέλειωναν «στὸ ἄψε σβῦσε» χωρὶς γραφειοκρατικῆς διατυπώσεως.

■ Σήμερα ἄλλαξαν τὰ πράγματα. Ὁ τεχνικὸς πολιτισμὸς κοντὰ στὴν πρόοδο, κοντὰ στὰ τόσα ἀγαθὰ καὶ εὐκολίες γιὰ ἄνετη ζωὴ, μᾶς προσέφερε καὶ μερικῆς ἁσχημῆς συνήθειες. Ἔνα ἀπὸ τὰ ἄσχημα δημιουργήματα τοῦ σύγχρονου κράτους εἶναι καὶ ἡ γραφειοκρατία καὶ οἱ γραφειοκράτες.

■ Κανένας δὲν ξέρει ἂν ἡ γραφειοκρατία γέννησε τοὺς γραφειοκράτες ἢ οἱ γραφειοκράτες γέννησαν τὴ γραφειοκρατία. Σ' αὐτὸ τὸ ἐρώτημα δὲν πρόκειται νὰ δοθεῖ ἀπάντηση. Ἔνα ἴσως εἶναι βέβαιο. Ἡ γραφειοκρατία ἀνθεῖ καὶ δυναμώνει μαζί μὲ τοὺς γραφειοκράτες. Ἡ γραφειοκρατία τρέφει τοὺς γραφειοκράτες καὶ ἀντιστρόφως οἱ γραφειοκράτες τρέφουν τὴ γραφειοκρατία.

■ Οἱ γραφειοκράτες ἀγαποῦν τὰ χαρτιά. Καὶ γράφουν γιὰ νὰ

Ἡ γραφειοκρατία καὶ οἱ γραφειοκράτες

γράφουν. Καὶ γεμίζουν σελίδες ὀλόκληρες μὲ λόγια παραπανίσιμα. Οὐσία μηδέν. Τοὺς ἐνδιαφέρει μονάχα ὁ τύπος. Ἄν συγκεντρώθηκαν δηλαδὴ, ὅλα τὰ δικαιολογητικά καὶ ἂν ἔχουν τακτοποιηθεῖ ὅλες οἱ ὑπογραφές ὅλες οἱ θεωρήσεις καὶ ὅλα τὰ χαρτόσημα. Καὶ νὰ σκέφτεται κανεὶς ὅτι ἀπαιτοῦνται πολλὰς ὑπογραφές, πολλὰς θεωρήσεις καὶ πολλὰ χαρτόσημα.

■ Οἱ πολίτες εἶναι τὰ κύρια θύματα αὐτῆς τῆς γραφειοκρατίας. Καὶ τρέχουν ἀπὸ πόρτα σὲ πόρτα, ἀπὸ γραφεῖο σὲ γραφεῖο καὶ ἀπὸ πόλη σὲ πόλη γιὰ νὰ τακτοποιήσουν τίς ὑποθέσεις τους. Κάθε γραφεῖο καὶ μίᾳ ὑπογραφή κάθε ὑπάλληλος καὶ μίᾳ σφραγίδα, κάθε τμηματάρχης καὶ μίᾳ θεώρηση. Δώθε κεῖθε στρογγυρίσματα καὶ τότε οἱ πολίτες ἰδρώνουν κουράζονται, λαχανιάζουν ἐκνευρίζονται καὶ ἀρχίζουν νὰ βρίζουν τοὺς πάντες καὶ τὰ πάντα, δίχως ἱεραρχικὴ τάξη καὶ σὲ πλόγιο ἤχο ὑπαλλήλους, ὑπηρεσίες, τμηματάρχες, τὸ κράτος, τὰ κόμματα «πρὸς δόξαν» τῆς γραφειοκρατίας.

■ Οἱ γραφειοκράτες κατοκυρῶνονται πάντοτε πίσω ἀπὸ τοὺς νόμους καὶ τίς διαταγές. Τοὺς νόμους ὄμως καὶ τίς διαταγές τοὺς συνέταξαν οἱ γραφειοκράτες. Γι' αὐτὸ εἶναι συνταγμένοι πάντοτε μὲ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν νοστορία τους.

■ Θύματα τῆς γραφειοκρατίας εἶναι ἐπίσης οἱ ἴδιοι οἱ ὑπάλληλοι, οἱ συντάκτες καὶ παραλή-

πτες τῶν ἐγγράφων καθὼς καὶ οἱ λογιῶν λογίων γραφιάδες. Οἱ γραφιάδες παίρνουν τὰ ἐγγράφα τὰ πρωτοκολλοῦν καὶ τὰ μελετοῦν. Ἄλλὰ δὲν καταλαβαίνουν τίποτε. Οὔτε γιὰ τὴν πρώτη ἀνάγνωση, οὔτε μὲ τῆδεύτερη οὔτε μὲ τὴν τρίτη. Ἐγγράφα ἄσφαρη, πολυσέλιδα, ἐπιθεωρητικά δίχως οὐσία καὶ περιεχόμενα. Ἐγγράφα μὲ πολλὰς ἀπορίες. Καὶ ἀρχίζει ἡ ἀλληλογραφία. Συντάσσονται ἀναφορὲς καὶ ζητοῦνται διευκρινήσεις. Ἀκολουθοῦν ἀπαντήσεις. Καὶ μετὰ ἀπαντήσεως ἐπὶ τῶν ἀπαντήσεων. Καὶ ἔχει ὁ Θεὸς! Κανεὶς δ' ἂν ξέρει τί γίνεται. Οὔτε αὐτοὶ ποὺ παίρνουν ἐγγράφα οὔτε αὐτοὶ ποὺ στέλλουν. Σωστὸς δηλαδὴ χαρτοπάλεμος!

■ Ἡ γραφειοκρατία ἀναπτύσσεται ὅπου ὑπάρχει ὑπαλληλοκρατία. Οἱ πρωτεύουσες τῶν κρατῶν εἶναι τὰ πρότυπα θερμοκήπια ὅπου ἐκκολάπτονται οἱ ἀδριανοὶ γραφειοκράτες. Στὴν πρωτεύουσα βρισκονται οἱ πρῶτοι σπουδαῖοι γραφειοκράτες. Ἐκεῖ αὐτοὶ ἀπολαμβάνουν τὴν παντοδυναμία τους. Τὸ πεδίο τῆς γραφειοκρατικῆς δραστηριότητος εἶναι ἀπεριόριστο. Ὑπάρχουν ὄμως καὶ γραφειοκράτες μὲ μικρότερο βεληνεκές. Εἶναι αὐτοὶ ποὺ βρίσκονται στὴν ἐπαρχία στὴν περιφέρεια τοῦ κράτους οἱ νομοὺς καὶ τίς ἐπιθεωρήσεις περιφερειακῶν ὑπηρεσιῶν. Αὐτοῖσιν μειονεκτοῦν. Ἐχουν μικρὰ περιθώρια δραστηριότητος. Τὸ πεδίο δραστηριότητος περιορίζεται σ' ἓνα μικρὸ τμήμα τῆς

Συνέχεια στὴν σελίδα 170

Ἡ ἴδρυση τῆς Ἀλληλοδιδασκτικῆς Σχολῆς

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στὴν προσπάθειά μου νὰ βρῶ πληροφορίες γιὰ τὴν παιδευτικὴ δραστηριότητα στὴ Βέροια κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας, βρῆκα στὸ ἀρχεῖο τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Βεροίας ἀρχαιακὸ ὑλικὸ γιὰ τὴν ἴδρυση καὶ λειτουργία τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς σχολῆς στὴ Νάουσα.

Επειδὴ, ἀπὸ τὰ ὅσα γνωρίζω, δὲν ἔχει ἐρευνηθεῖ σ' ὅλη τὴν ἔκταση ἡ παιδευτικὴ δραστηριότητα στὴ Νάουσα κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας (ἰδιαίτερα μετὰ τὸ 1822), θεώρησα σκόπημο νὰ παρουσιάσω δύο πρακτικὰ, ἄγνωστα καὶ ἀνέκδοτα, σχετικὰ μὲ τὴν ἀλληλοδιδασκτικὴ σχολὴ Ναούσης στὸ τριμηνιαῖο περιοδικὸ τοῦ συλλόγου ἀποφοίτων «ΝΙΑΟΥΣΤΑ» μὲ τὴ μόνη πρόθεση νὰ χρησιμοποιηθοῦν ἀπὸ τὸν ἱστορικὸ τοῦ μέλλοντος καὶ νὰ κατανοηθεῖ καλύτερα ἡ προσπάθεια τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου τῆς Ναούσης, νὰ διατηρήσει τὴν ἐθνικὴ συνείδησή του διὰ τῆς παιδείας κατὰ τοὺς δύσκολους χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας.

II. ΤΑ ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

Οἱ πολυτίμες πληροφορίες γιὰ τὴν ἴδρυση καὶ λειτουργία τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς Σχολῆς Ναούσης, ὅπως ἀνέφερα, περιέχονται σὲ δύο πρακτικὰ ἐνὸς κώδικα² τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Βεροίας.

Τὰ δύο αὐτὰ ἄγνωστα καὶ ἀνέκδοτα πρακτικὰ, ἐξ αἰτίας τῶν πολυτίμων στοιχείων ποὺ περιέχουν σχετικὰ μὲ τὴν παιδευτικὴ δραστη-

στὴ Νάουσα

ριότητα στὴ Νάουσα, δημοσιεύονται παρακάτω, ὅπως εἶναι γραμμένα στὸν Κώδικα.

Τὸ πρῶτο:

Ὁ Βερροίας καὶ Ναούσης Θεόκλητος ἐπιβεβαιοὶ

Παρουσιασθέντες ἐνώπιον τῆς σεβασιότητος τοῦ σεβαστοῦ ἡμῶν κυριάρχου ἁγίου Βερροίας κυρίου κυρίου Θεοκλήτου διὰ τῆς προ-

Τοῦ Παύλου Πυρινοῦ

Καθηγητοῦ

Δ) ντοῦ Δημοσίας Κεντρικῆς Βιβλιοθήκης Βεροίας

τροπῆς τῆς αὐτοῦ πανιερότητος ἀφορώσης εἰς τὴν κοινὴν ὠφέλειαν τῆς νεολαίας τῆς ἐν τῇ () ἡμῖν πατρίδι, ἐνεκρίναμεν γνώμη κοινῇ νὰ ἀνεγερθῆ σχολεῖον ἀλληλοδιδασκτικὸν ἐν τῷ μετοχίω τῶν Ταξιαρχῶν διὰ κοινῆς δαπάνης, ἐπιτροπευόντων εἰς τὴν ἀνέγερσιν αὐτοῦ τῶν κυρίων Ἰωάννου Γ. καὶ Κώνστα Ἀνωτίου προθύμως, ὡς ζηλωτῶν τῶν κοινωφελῶν ἔργων· διὸ καὶ ὑποφαινόμεθα 1849 5 Μαρτίου Νάουσα

Χ' Ἰωαννινοῦ Χ' Ἀργύρης

βεθεω

— ἀναστάσιος

Κωνσταντῖνος Θεολόγου

Κωνσταντῖνος Μάρκου

Τάσης Ζαφίρι

Μανώλης Ἀναστασίου

Κ.Α. Κανδηλίδης

ἀντώνης Χρισόφι

γιάννης —

Θεοδόση Ἰωάννου

Οἱ ἐπίτροποι τῆς σχολῆς

Ἰωάννης Γ. σημανίκα

Κώνστας Α. Περδικάρης

Τὸ δεύτερο:

Ὁ Βερροίας καὶ Ναούσης Θεόκλητος ἐπιβεβαιοὶ

Διὰ τοῦ παρόντος τῆς ἐξ οἰκείας ἡμῶν προαιρέσεως δηλωτικοῦ ἡμῶν ἐγγράφου δηλοποιοῦμεν, ὅτι σήμερον συνελθόντες ἐπὶ παρουσία τοῦ Σ. Ἁγίου Βερροίας κατ' ἐγκρίσιν τῆς αὐτοῦ Σεβασμιότητος καὶ κατὰ θέλησιν τοῦ πρώτου λαοσθέντου Χ' Νικολάου Ζαφίρι καὶ κοινὴν γνώμην φαίνομεν εἰς διατήρησιν καὶ ἐπίσκεψιν τῆς ἤδη τελειοποιηθείσης ἀλληλοδιδασκτικῆς σχολῆς ἐπιτρόπους τοὺς ἐξῆς ἐντίμους Κ. Δημήτριον, Γ. Μπόγιον, Τασίονα Μανώλη, Χρηστον Κιαμαλῆ, Χ' Χριστόδουλον Χ' Π., Ντίνην Μάρκον, Ἀγγελάκη Βοδενιώτην ἐκ μέρους τοῦ Χ' Νικολάου, ὡς κτίτορος τῆς Σχολῆς καὶ λαοσθέντου. Τοὺς δὲ Χ' Κωνσταντῖνον Χ' Ἀργύρη, Χ' Θεόδωρον Χ' Χρήστου, Θωμᾶν Ἰωάννου, Γρηγόριον Μαλούση, Γεώργιον Μποζατζῆ, Χ' Θεοδοσίον Ἰωάννου ἐκ μέρους τῆς κοινότητος, εἰς τῶν ὁποίων τὴν φροντίδα ἀφοῦ παρεδώσαμεν ἤδη τὰς παρὰ τοῦ Χ' Νικολάου ἀφιερωθείσης ὁμολογίας διὰ λῆσας τῆς Σχολῆς περίπου εἴκοσι τέσσαρας χιλιάδας γρ. 24.000, φαίνομεν πληρεξουσίου αὐτοῦς νὰ εἰσπράξωσι διὰ τῆς ἐπιμελείας τιν, καὶ νὰ τακτοποιήσωσι τὰς ρηθείσας ὁ-

μολογίας με όποιους εγκρίνουνσι τρόπους άσφαλώς, ώστε τὸ μὲν κεφάλαιον τῆς ρηθείσης ποσότητος; να διατηρηθῆ ανέπαφον, ἕκ δὲ τοῦ τόκου αὐτοῦ νὰ πληρῶνωσι τὸν μισθὸν τοῦ κληθησομένου κατ' αλλήλου διδασκάλου κατ' ἔγκρισιν τοῦ Σ. Ἀρχιερέως, φροντίζοντας φιλοτίμως εἰς βελτίωσιν τῆς Σχολῆς καὶ πρόοδον τῆς νεολαίας, καὶ ἔχοντας τὴν ἰσχύν ταύτης τῆς ἐπιτροπῆς μέχρι τριῶν ἐτῶν, καταγράφοντας ἐν καθαρῷ καταστίχῳ τὰ ἀπαιτούμενα παρ' αὐτῶν ἐξοδευθησόμενα, καὶ παραδίδοντας λογαριασμὸν ἐγγύπιων τοῦ Σ. Ἀρχιερέως καὶ ἡμῶν κατ' ἔτος· παρελθούσης δὲ τῆς τριετίας, συσκεψέως γενομένης, ἂν αὐθις ἐγκριθῆ παρὰ τῆς Σεβασμιότητος, παρὰ τοῦ λαοσθέντου καὶ παρὰ τῆς κοινότητος, θέλουν διαμένει οἱ αὐτοὶ, εἰ δὲ μὴ θὰ ἀντικαταστήνωνται ἕτερα ἀντὶ τούτων οἱ ἐγκριθησόμενοι, παραλαμβάνοντες ὑπὸ τὴν φροντίδα τῆς ἐπιτροπῆς τὴν σῶα παρὰ τῶν πρώτων, ὅσα αὐτοῖς ἤδη παρεδόθησαν, μετὰ τὸ νὰ ὑπερισχῆ εἰς ἐκλογὴν ἄλλου προσώπου ἄχρι τῆς τριετοῦς ἐπιτροπῆς τῶν ἡ πλειοψηφία, ἂν τυχὸν ἀποβιώσῃ τις ἐξ αὐτῶν, μετὰ τὸ νὰ προσδιορίζωσιν αὐτοὶ εἰρηνικῶς οἱ ἐγκριθέντες ἐπίτροποι τὸν κατ' ἄλλῃλον εἰς ἐπιστάσιαν τῆς ἀπαιτούμενης πράξεως, διὰ τὸ νὰ διευθύνηται ἡ ἐκ τῶν μελῶν τούτων πρᾶξις ἐν τάξει ὅθεν ἐγένετο τὸ παρὸν τῆ ἐπισημῶν ἐπιβεβαιώσει τοῦ Σεβ. φέροντος, καὶ τῆ ἡμῶν ὑπογραφῆ, ἐγγραφὲν ἐν τῷ ἱερῷ κώδικι, καὶ ἐνεχειρίσθη πρὸς αὐτοὺς εἰς ἀποφυγὴν ἴσως ἐνδεχομένης διχονοίας.

Τῆ θ' Αὐγούστου: αωνγ ἐν Ναούσῃ

μάμαντης Ἀναστασίου
Κώστας Περδικάρης
Ἀγγελάκης Ἰωάννου
Γρηγόριος Γ. Παλα
Γιάννης γγίνα
Χρήστος Χ' Νικολάου
Κ.Α. Κανδυλίδης
δῆμος γεωργίου
Γάσιος Μόκιου
Κώστας Ἀναστασίου
Στέφος Γεωργίου

Κώστας Γαλανοῦ
Χ' Ἀντώνης Χρυσάφη

III. ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ — ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τὸ πρῶτο πρακτικὸ κατακωρεῖται στὴν 26 σελίδα τοῦ κώδικα καὶ τὸ περιεχόμενό του εἶναι ἀπόφασις ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἀνέγερσιν ἀλληλοδιδασκτικῆς σχολείου στὴ Νάουσα γιὰ κοινὴν ἀφέλειαν τῆς νεολαίας.

Ἀποφασίζεται ἡ ἀνέγερσις τῆς Σχολῆς «διὰ τῆς προτροπῆς τῆς αὐτοῦ Πανιερότητος» δηλ τοῦ μητροπολίτου Βεροίας καὶ Ναούσης Θεοκλήτου. Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ παρακωρεῖται ἀπὸ τὸ μοναστήρι Ταξιαρχῶν³ μετόχι τοῦ μέσα στὴν πόλιν.

Μετὰ τὸ ἴδιο πρακτικὸ ὀρίζονται ἐπίτροποι τῆς Σχολῆς οἱ: Ἰωάννης Γ. Σημανίκας καὶ Κώστας Περδικάρης. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἐπιτρόπους, ὑπογράφουν τὸ πρακτικὸ καὶ ἄλλοι 10 πρῶτοντες τῆς Ναούσης. Τὸ γνήσιο τοῦ πρακτικοῦ καὶ τῶν ὑπογραφῶν «ἐπιβεβαιώσῃ» ὁ Βεροίας καὶ Ναούσης Θεοκλήτος μετὰ ἡμερομηνία 5 Μαρτίου 1849.

Τὸ δεῦτερο πρακτικὸ ποὺ χρονικὰ ἀπέχει ἀπὸ τὸ πρῶτο 4,5 περὶπου χρόνια, κατακωρεῖται στὴν 36 σελίδα τοῦ κώδικα. Τὸ περιεχόμενό του ἀναφέρεται

α) Στὸν κτίτορα Χ' Νικολάου Ζαφείρη ποὺ μετὰ ἐξοδὰ του ἐκτίσῃ τὴ Σχολὴ καὶ διέθεσε σὲ ὁμολογίας 24.000 γρ. γιὰ τὰ ἐξοδα λειτουργίας τῆς.

β) Στὸν τρόπο διοικήσεως τῆς Σχολῆς (διορίστηκαν 12 μέλη - ἐπίτροποι γιὰ τὴν καλὴ διοίκησι τῆς Σχολῆς).

γ) Στὸ σκοπὸ τῆς Σχολῆς.

Τὸ πρακτικὸ ὑπογράφουν 13 πρῶτοντες τῆς Ναούσης καὶ τὸ γνήσιο τοῦ περιεχομένου καὶ τὶς ὑπογραφὰς «ἐπιβεβαιώσῃ» ὁ Μητροπολίτης Θεοκλήτος μετὰ ἡμερομηνία 9 Αὐγούστου 1853.

Ἀπὸ τὶς πληροφορίες τῶν δύο πρακτικῶν πληρόζουμε τὰ ἐξῆς συμπεράσματα:

α) Γιὰ πρώτη φορὰ λειτουργεῖ ἀλληλοδιδασκτικὴ Σχολὴ στὴ Νάουσα τὸ 1853 (τέσσερα καὶ ποδ

χρόνια κράτησε ἡ ἀνέγερσις τῆς Σχολῆς).

β) Ἐνῶ, κατ' ἀρχὴν, ἀποφασίστηκε ἡ ἀνέγερσις τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς Σχολῆς «διὰ κοινῆς δαπάνης», στὴ συνέχεια ὁ Χ' Νικολάου Ζαφείρης ἀνέλαθε ἐξ ὀλοκλήρου τὴν δαπάνη τῆς ἀνεγέρσεως.

γ) Ἡ ἐκκλησία πρωτοστατεῖ στὴν ἴδρυσιν καὶ λειτουργία τῶν Σχολείων, γιὰτὶ, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ δεῦτερο πρακτικὸ, οἱ ἐπίτροποι τῆς Σχολῆς εἶχαν τὴν ἐξουσιοδότηση «νὰ εἰσπράξωσι διὰ τῆς ἐπιμελείας τῶν» τὶς εἰσφορὰς τῶν ἐκκλησιῶν, μοναστηρίων, ἰδιωτῶν καὶ τὶς κρατήσεις ἀπὸ τὶς προικοτιμήσεις καὶ ὁ μητροπολίτης «διὰ τῆς προτροπῆς» του συντελεῖ νὰ ἀποφασισθεῖ ἡ ἀνέγερσις τῆς Σχολῆς.

δ) Ἡ ἀπόφασις γιὰ τὴν ἀνέγερσιν συμπίπτει χρονικὰ (μετὰ διαφορὰ δύο μηνῶν) μετὰ τὴν ἴδρυσιν ἀλληλοδιδασκτικῆς Σχολῆς στὴ Βέροια⁴.

Πέρα ἀπ' αὐτὰ νομίζω ὁ εἰδικὸς ἐρευνητὴς θὰ διαπιστώσῃ καὶ ἄλλα ἀξιόλογα στοιχεῖα ποὺ εἶναι γιὰ τὴ μελέτη τῆς καταστάσεως τῶν σχολείων στὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας στὴ Νάουσα.

ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

1. Ματθαίου Κ. Παρονίκα, Σχεδίου, Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1867, σ. 51 - 52, Εὐσταθίου Ι. Σπουγιαννάκη, Ἱστορία τῆς πόλεως Ναούσης, Ἐκδόσι συλλόγου ὑποφίτων Λαπτείου Γηνασίου Ναούσης «Ἀναστάσιος Μιχαὴλ ὁ Λόγιος Θεο» νίκη 1976' σ. 49 - 51.

2. Ὁ κώδικας αὐτὸς, διαστάσεων 32,7 x 24,4 ἑκατ., ἔχει 354 σελίδες. Εἰς τὸ μέσον τοῦ πρώτου φύλλου φέρει τὸν τίτλο «Κώδιξ Μητροπόλεως Βεροίας καὶ Ναούσης 1833 - 1834» Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ἱστορία τῆς Βεροίας, τόμος πρῶτος, Βέροια 1960. σ. 41.

3 Εὐσταθίου Ι. Σπουγιαννάκη, Ἱστορία τῆς πόλεως Ναούσης, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 27.

4. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, τὸ σχολεῖον τῆς Βεροίας μετὰ τὸ 1821, Μ.Η. (Σφενδάκη) 1962, σ. 103 - 106.

‘Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Σεραφείμ Β’ και οι σχέσεις του με τη Ρωσική Αυτοκρατορία

Στά χρόνια της σκλαβιάς και της τυραννίας κάτω απ’ τόν ὀθωμανικό ζυγό, δὲν ἦταν λίγοι οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἡγέτες τοῦ Γένους μας ποὺ παράλληλα μὲ τὰ θρησκευτικὰ τους καθήκοντα φρόντιζαν καὶ γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν βασανισμένων ραγιάδων. Οἱ προσπάθειες τους αὐτὲς ὅμως πολὺς φορὲς γίνονταν γνωστὲς ἀπ’ τοὺς Τούρκους, οἱ ὁποῖοι φρόντιζαν νὰ πτωροῦν παραδειγματικὰ τοὺς Ἕλληνες ἱεράρχες, ποὺ τολμοῦσαν νὰ σηκώσουν κεφάλι στὸν Τούρκο κατακτητὴ.

‘Ο μητροπολίτης Τρίκκης Διονύσιος ὁ φιλόσοφος ἢ Σκυλόσοφος γδάρθηκε ἀπ’ τοὺς Τούρκους τὸ 1611 μαζί μὲ 25 παλλικάρια του. Τόσο χάρηκαν οἱ Τούρκοι ἀπ’ τὴν ἐπιτυχία τους ὥστε γέμισαν τὸ δέσμα τοῦ μητροπολίτη μὲ ἄχυρα καὶ τὸ παρουσίασαν μαζί μὲ τὰ 25 κεφάλια τῶν παλλικαριῶν του στὸ μεγάλο Βεζύρη κι’ ἐκεῖνος τοὺς εἰδοποίησε πῶς δὲν τοῦ ἄρεσε καθόλου τὸ θέμα καὶ διέταξε νὰ τὰ ρίξουν στοὺς σουλτανικοὺς σταύλους. ‘Ο Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Παρθένιος ὁ Β’ πνίχτηκε στὴς 10 Μαΐου τοῦ 1651 γιατί διατηροῦσε ἀλληλογραφία μὲ Ρώσους! ‘Ο Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Παρθένιος ὁ Γ’ κρεμάστηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους στὴς 24 Μαρτίου 1657 γιατί τάχα παρακίνησε τοὺς Κοζάκους καὶ τοὺς Ρώσους ἐνάντια στοὺς Τούρκους. ‘Ο μητροπολίτης Λακεδαιμόνας ἀποκεφαλίστηκε γιατί τὸν ὑποψίαζον πῶς προετοίμαζε ἐξέγερση. ‘Ο Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Μελέτιος βασανίστηκε καὶ ἐξορίστηκε στὴ Μυτιλήνη γιατί διατηροῦσε ἀλληλογραφία μὲ τὸν Πίκολο. Κι’ αὐτὰ εἶναι μερικὰ μόνον παραδείγματα.

Τὸν 18ο αἰῶνα ἡ «ἀνατολικὴ πολιτικὴ» τῆς Ρωσίας, ποὺ ἄρχισε ἀπὸ τὸν Μεγάλο Πέτρο, συνεχίστηκε ἀπὸ μιὰ γυναίκα, ποὺ δὲ

γεννήθηκε οὔτε Ρωσίδα ἀλλὰ οὔτε καὶ Ὀρθόδοξη. Αὐτὴ ἦταν ἡ Αἰκατερίνη ἡ Β’. Οἱ εἰδικοί ἱστορικοὶ ὀνομάζουν καὶ χαρακτηρίζουν τὴν πολιτικὴ αὐτὴ τῆς Αἰκατερίνης σὰν «μεγαλεπιβόλη»! Καὶ εἶναι ἀλήθεια πῶς γιὰ τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 18ου αἰῶνα ἡ πολιτικὴ αὐτὴ δὲν ἦταν καθόλου ἀσίμαντη. Εἶν’ ἀλήθεια ἀκόμη ὅτι τὸν 18ο αἰῶνα ἡ πολιτικὴ τῶν Τσάρων εἶχε σκοπὸ νὰ προσεταιρισθεῖ τοὺς

Τοῦ Κ.Κ. Παπουλίδη
Ἐπιστημονικοῦ Συνεργάτη
τοῦ ΙΜΧΑ

Χριστιανικοὺς λαοὺς τῶν Βαλκανίων, ποὺ ἦταν ὑποτελεῖς στὴν Ὀθωμανικὴ Αυτοκρατορία, κι’ αὐτὸ μόνον καὶ μόνον γιὰ νὰ κερδίσει ἡ Ρωσία περισσότερα ἐδάφη ἀπὸ τὴν Ὀθωμανικὴ Αυτοκρατορία. Ἡ Αἰκατερίνη ἡ Β’ εἶχε ἀντιληφθεῖ πολὺ καλὰ ὅτι γιὰ τὴν πραγματοποίηση τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχεδίου, δηλαδὴ τοῦ σχεδίου ποὺ προέβλεπε τὴν ἐπέκταση τῶν ρωσικῶν συνόρων πρὸς τὴ Μαύρη Θάλασσα ἔπρεπε νὰ εἶχε μαζί της τοὺς Ἕλληνες. Σὰν πρῶτο σχέδιο εἶχε καταστρωθεῖ ἡ ἐξέγερση τῶν λαῶν τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου. Γι’ αὐτὸ τὸ λόγο καὶ ἐπειδὴ οἱ Ἕλληνες ναυτικοὶ ὄργωναν τὴς θάλασσες μὲ τὰ μπρίκια τους, ἡ Αἰκατερίνη κατάλαβε καλὰ πῶς οἱ Ἕλληνες θὰ μπορούσαν νὰ τὴ βοηθήσουν. Γι’ αὐτὸν τὸν λόγο ἀκόμη συνέλαβε τὴν ἰδέα τῆς ἀνασυστάσεως τῆς Βυζαντινῆς Αυτοκρατορίας καὶ αὐτοκράτορας θὰ ἦταν βέβαια Ρῶσος! Τότε ἡ Αἰκα-

τερίνη θυμῆθηκε τὰ ἱστορικὰ δικαιώματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ παράλληλα βάπτισε τὸν ἕγγονό της: Κωνσταντῖνο. Στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ θυμηθοῦμε τὸν σχετικὸ στίχο ἀπ’ ἕνα ποίημα τοῦ γνωστοῦ μας ποιητῆ Παναγιώτη Σούτσου:

«...Κωνσταντῖνος Ἰδρυσεν, εἰς τὴν
βασιλείαν,
Ἄλλος τὴν ἀπώλεσεν, εἰς ἡμέραν
μίαν.
Κωνσταντῖνος ἕτερος ταύτην κα-
κατήσσει
καὶ τὸ ἰσοζύγιον τῆς Εὐρώπης στή-
σει...»

Οἱ τέσσερις αὐτοὶ στίχοι παρέχουν ὅλη τὴν εἰκόνα τῆς ἐποχῆς, τοὺς πόντους τοὺς αἰώνιους καὶ ἀκατάλυτους τῶν ὑποδούλων, τὰ σχέδια τῆς Τσαρίνας Αἰκατερίνης καὶ ἀκόμη τὴς γενικῆς γραμμῆς μιᾶς ἐξελίξεως ποὺ ἔμεινε ἀλησμόνητη στὴν ἱστορία τοῦ Γένους. Κωνσταντῖνος ὁ Α’ «Ὁ ἰδρυσας» εἶναι ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Α’ ποὺ ἔκτισε τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ Ἰδρυσε τὴ Βυζαντινὴ Αυτοκρατορία. Κωνσταντῖνος «ὁ ἀπωλέσας» εἶναι ὁ μαρτυρικός αὐτοκράτορας, ἐκεῖνος ποὺ ἔδωσε μὲ τὸ θάνατό του τὸ αἰώνιο παράδειγμα τῆς θυσίας. Ἄλλὰ «Κωνσταντῖνος ὁ αὐτὴν ἀνακτήσει καὶ τὸ ἰσοζύγιον τῆς Εὐρώπης στήσει» εἶναι ὁ ἕγγονός τῆς Αἰκατερίνης, αὐτός ποὺ, σύμφωνα μὲ ρωσικὰ σχέδια, θὰ φοροῦσε στὸ κεφάλι του τὸ διπλὸ στέμμα τῶν Τσάρων καὶ τῶν Βυζαντινῶν Αυτοκρατόρων.

Στὰ μεγαλεπιβόλα αὐτὰ σχέδια εἶδαν οἱ Ἕλληνες ραγιάδες τὴν καραυγὴ τῆς ἐλευθερίας τους. Πί-

στεψαν στη βοήθεια του ξανθοῦ γένους. Ένας ἀπ' αὐτοὺς ἦταν κι' ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Σεραφεΐμ ὁ Β', πού χάρις τῶν πατριωτικῶν του καὶ τὴν ἐπιθυμία του νὰ δεῖ μιὰ μέρα ἐλεύθερη τὴν πατρίδα του, βοήθησε τὸ ρωσικὰ σχέδια, πιστεύοντας στὴν βοήθεια τῶν ὁμοδόξων.

Χρόνια τώρα ἡ μόνη παρηγορία τῶν Ἑλλήνων σκλάβων ἦταν τὸ περιεχόμενο τοῦ κλασικοῦ ποιήματος:

«Ἀκόμα τοῦτ' τὴν ἀνοιξὴ
ραγιάδες, ραγιάδες,
τοῦτο τὸ καλοκαίρι,
καϋμένη Ρούμελη:
ὄσο νὰ ῥθεῖ ὁ Μόσκοβος
ραγιάδες, ραγιάδες,
νὰ φέρει τὸ σεφέρι.
Μωρὴὰ καὶ Ρούμελη».

Ὅταν ὅμως στὰ Ὀρλωφικὰ πῆ-
στεψαν οἱ Ἕλληνες πῶς μὲ τὴν
ἐμφάνιση τοῦ ρωσικοῦ στόλου
στὴν Πελοπόννησο καὶ στὰ νησιά
τοῦ Αἰγαίου Πελάγους θὰ ἀπε-
λευθερωνόταν ἡ Ἑλλάδα, ἀνα-
περωθήκε τὸ ἠθικὸ ὅλων. Μετὰ
τὴν ἀποτυχία ὅμως τῶν Ὀρλωφ-
κῶν καὶ τὴν καταστροφὴ τῆς Πε-
λοποννήσου ἀπ' τοὺς Τουρκαλθα-
νοὺς, πάλι ἡ λαϊκὴ μοῦσα θρήνη-
σε τὴ μοίρα τοῦ Νεοέλληνα, καὶ
ἀναφέρει τὸ ἑξῆς:

«Μᾶς ἦρθε (ὁ Μόσκοβος) καὶ μᾶς
ἀναψε φωτιά ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη,
καὶ ἄφαι νὰ τὴ σβήσουμε μὲ γιαίμα
καὶ μὲ δάκρυ.
Οἱ ξένους ποτέ τὸ καλὸ τοῦ ἄλ-
λουνοῦ δὲ θέλει,
κι ἄλοι πού καρτερεῖ ἀπὸ ξένο
καρβέλι
καὶ νὰ πικτῆ ἀπὸ ξένο βουτσέλα».

Μέσα σ' αὐτὸ τὸ πλαίσιο ἄς δοῦ-
με τίς ἀξέσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ
Πατριάρχου Σεραφεΐμ τοῦ Β' μὲ
τοὺς Ρώσους.

Ὁ Σεραφεΐμ, πού λεγόταν Ἄ-
νινος στὸ ἐπίθετο, καταγόταν ἀ-
πὸ τὴν Ἡπειρο. Ἀπὸ τὸ 1746 ὡς
τὸ 1757 ἦταν μητροπολίτης Βάρ-

νας καὶ ἀπὸ τὸ 1757 ὡς τὸ 1761
ἦταν Οἰκουμενικός Πατριάρχης.

Στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο συ-
νέδεσε ἰδ' ὄνομά του, μὲ τὴ διοι-
κητικὴ καὶ διδακτικὴ ἀνανέωση
τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας. Γι'
αὐτὸ κάλεσε κοντὰ του τὸν μεγά-
λο δάσκαλο Εὐγένιο Βούλγαρη
πού ἦταν ἀπ' τοὺς λίγους φωτι-
σμένους κληρικοὺς τῆς ἐποχῆς
ἐκείνης. Τὸ 1759 ὁ Πατριάρχης
Σεραφεΐμ καθιέρωσε νὰ γιορτάζε-
ται μὲ τὴν πρέπουσα τιμὴ ἡ μνή-
μη τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέα. Ὁ Ἁ-
γιος Ἀνδρέας εἶναι βέβαια ἐκεῖ-
νος πού ἐγκατέστησε τὸν πρῶτο
ἐπίσκοπο στὴν Κωνσταντινούπολη
τὸν Στάχυ, ἀλλὰ ἀπὸ τὴ ρωσικὴ
παράδοση θεωρεῖται ὅτι διέδωσε
τὸ Χριστιανισμὸ στὴ Ρωσία. Ἔτσι
ὁ Πατριάρχης Σεραφεΐμ, σὺν
γιορτάστηκε γιὰ πρώτη φορὰ στὸ
Φανάρι ἡ γιορτὴ τοῦ Ἁγίου Ἀν-
δρέα, θεώρησε σκόπηιο νὰ καλέ-
σει, στὴ γιορτῆ, τὸ Ρῶσο πρε-
σβευτὴ στὴν Κωνσταντινούπολη.

Τὰ χρονικὰ τῆς ἐποχῆς λένε μά-
λιστα πῶς ἡ ὑποδοχὴ τοῦ Πρε-
σβευτῆ τῆς Ρωσίας ὁργανώθηκε
σύμφωνα μὲ τὸ πρωτόκολλο τῆς
Πατριαρχικῆς Αὐλῆς. Τὸν πανη-
γυρικὸ τῆς ἡμέρας τὸν ἀνέλαβε
ὁ Εὐγένιος Βούλγαρης. Αὐτὴ ἡ
«φιλορωσικὴ» στάση τοῦ Οἰκουμε-
νικοῦ Πατριάρχου δὲν ἔμεινε χω-
ρὶς συνέπειες. Ἐξορίστηκε ὁ Σε-
ραφεΐμ ἀπ' τὴν Κωνσταντινούπο-
λη καὶ κατέφυγε στὸ Ἅγιον Ὀ-
ρος. Στὸ Ἅγιον Ὀρος, πάλι βλέ-
πουμε μιὰ «φιλορωσικὴ» του κί-
νηση. Στὶς Καρυὲς ὁργάνωσε ὁ
ἐξόριστος Πατριάρχης τὸ κονάκι
του, δίπλα στὴ Σκήτη τοῦ Ἁγίου
Ἀντωνίου. Δὲν πέρασε ὅμως, πο-
λὺς καιρὸς κι' ὁ Σεραφεΐμ ὄνομα-
σε τὴ Σκήτη τοῦ Ἁγίου Ἀντωνί-
ου σὲ Σκήτη τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέα.

Ἀργότερα, στὸ ἴδιο μέρος χτίστη-
κε ἡ μεγάλη σὲ κτιριακὰς ἐγκατα-
στάσεις Σκήτη τοῦ Ἁγίου Ἀν-
δρέα, τὸ γνωστὸ Σεράϊ.

Καὶ στὸ Ἅγιον Ὀρος ἀκόμη
ἡ παρουσία τοῦ Σεραφεΐμ δημι-
ουργοῦσε προβλήματα. Οἱ Τούρ-
κοι θεώρησαν καὶ τὴν ἀλλαγὴ τῆς
ὀνομασίης τῆς Σκήτης ἀκόμη σὲ

φιλορωσικὴ κίνηση. Ἔτσι μαθαί-
νομε πῶς ὁ Σεραφεΐμ, ὁ ἐξόρι-
στος Οἰκουμενικός Πατριάρχης
βρῆκε, τὸ 1771, καταφύγιο στὸ νη-
σία τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, ὅπου
βρίσκονταν ὁ ρωσικὸς στόλος τοῦ
Ὀρλώφ. Τὸ γεγονός αὐτὸ παρο-
σιάζεται γιὰ πρώτη φορὰ στὰ χρο-
νικὰ νὰ βρῖσκει καταφύγιο ἕνα
Ἕλληνας Πατριάρχης στὸ ρωσι-
κὸ στόλο, πού βρίσκονταν σὲ τουρ-
κικῆ, τότε, δικαιοδοσία.

Σὲ λίγο ὁ Οἰκουμενικός Πατρι-
άρχης βρέθηκε κοντὰ στὴν Αἰκα-
τερίνη τὴ Μεγάλη καὶ στάθηκε
βοηθὸς τῆς στὴν πραγματοποίησι
τοῦ Ἑλληνικοῦ τῆς σχεδίου.

Ἀπὸ ἔγγραφο τῆς ἐποχῆς πο-
βρίσκονται σὲ Ἀρχεῖα τοῦ Λένιν
γραντὶ πληροφοροῦμαστε ὅτι εἰς
200 ρούβλια τὸ μῆνα ἐπιχορηγή-
ση καὶ ὅτι τὸ 1775 χειροτόνησε
μαζὺ μὲ ἄλλους ἐπίσκοπο τὸν Εὐ-
γένιο Βούλγαρη, γιὰ τὸν ὅποι-
συμβούλεψε τὴν Αἰκατερίνη νὰ
καλέσει στὴ Ρωσία. Ὁ Εὐγένιος
Βούλγαρης μὲ τὴ σφραγὴ του συ-
βούλεψε τὴ Μεγάλη Αἰκατερίνη
νὰ καλέσει στὴ Ρωσία ἕναν ἄλλ-
λόγιο κληρικὸ: τὸ Νικηφόρο Θεο-
τόκη!

Ἄσχετα ἂν δὲν πραγματοποιή-
θηκε τὸ Ἑλληνικὸ σχέδιο τῆς Με-
γάλης Αἰκατερίνης, οἱ τρεῖς κλη-
ρικοὶ πού ἀναφέραμε τὴν βοήθη-
σαν νὰ ἀντιληφθεῖ τὴ θέση τῶν
σκληρωμένων ραγιάδων στὴ Βαλ-
κανικὴ Χερσονήσο.

Κι' ἂν ἡ συνθήκη τοῦ Κιουτσού-
-Καϊναριζῆ, πού ἔγινε τὸ 1774 μὲ
ταξὺ τῆς Ρωσικῆς καὶ τῆς Ὀθω-
νικῆς Αὐτοκρατορίας, βοήθησε κρ-
ρίως τὴ Ρωσία νὰ φθάσει μέχρ-
τὸν Εὐξείνιο Πόντο, πρέπει νὰ
ἀναγνωρίσουμε ὅτι ἡ Συνθήκη
ἐκείνη ἔκανε λιγότερα καταπιε-
κτῆ τὴ ζωὴ τοῦ ραγιά στὰ Βαλκ-
νια.

Ὁ Πατριάρχης Σεραφεΐμ ὁ Β' ἔ-
πέθανε στὴν Πολτάβα τὸ 1779 καὶ
τάφηκε δίπλα στὸν τάφο ἐνὸς ὁ-
λου Ἑλληνα Πατριάρχου πού τα-
φηκε ἐκεῖ: τοῦ Ἀθανασίου Πα-
τελλάρου πού λατρεύεται σὺν
ἀγίος στὴ Ρωσία.

Ο ΣΕΙΣΜΙΚΟΣ ΚΙΝΔΥΝΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ

ΜΕΡΟΣ Β'

(Συνέχεια από τό 8ο τεύχος)

4. ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΜΕΘΟΔΟΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΟΥ ΣΕΙΣΜΙΚΟΥ ΚΙΝΔΥΝΟΥ

Ο σεισμικός κίνδυνος είναι η βασική αιτία της γένεσης της επιστήμης της Σεισμολογίας και άλλων σχετικών με τον κίνδυνο αυτό κλάδων της επιστήμης και της τεχνικής. Έτσι οι επιστήμονες εργάζονται συστηματικά επί πολλές δεκαετίες για την επινόηση επιστημονικών μεθόδων αντιμετώπισης του σεισμικού κινδύνου. Παρ' ότι τα πρακτικώς εφαρμόσιμα αποτελέσματα των μεθόδων αυτών δε μπορεί να θεωρηθούν εντυπωσιακά, προσφέρουν όμως όρισμένα απ' αυτά σημαντική αντισεισμική προστασία αν εφαρμοσθούν κατ'άλληλα. Πρόσφατα δε επιστημονικά στοιχεία δείχνουν ότι θά έρθει ίσως εποχή που οι σεισμοί θά αποτελούν δευτερεύοντα κίνδυνο για τους ανθρώπους που ζούν σε σεισμικές περιοχές.

Τρεις είναι οι τρόποι με τους οποίους η επιστήμη και η τεχνική προσπαθούν να μειώσουν ή και να εξυλείψουν το σεισμικό κίνδυνο. Αυτοί, κατά σειρά πρακτικής τους σημασίας, είναι η ανάπτυξη μεθόδων σχεδίασης και κατασκευής αντισεισμικών οικοδομών και άλλων τεχνικών έργων, ή πρόγνωση των σεισμών και η ανάπτυξη μεθόδων τεχνικού έλέγχου της απειληθείσας της σεισμικής ενέργειας.

4.1. Σχεδίαση και Κατασκευή Αντισεισμικών Τεχνικών Έργων

Ο αποτελεσματικότερος τρόπος προστασίας της ζωής και της περιουσίας των ανθρώπων που ζούν σε μιὰ σεισμική περιοχή είναι η κατασκευή κτιρίων τα οποία μπορούν να αντέξουν στις σεισμικές δυνάμεις που αναμένονται στην περιοχή αυτή. Για να προκαθορισθούν οι σεισμικές δυνάμεις οι οποίες πρόκειται να ασκηθούν πάνω σε μιὰ τεχνική κατασκευή και τα αποτελέσματα των δυνάμεων αυτών είναι απαραίτητες καθαρά σεισμολογικές και γεωφυσικές γνώσεις, γνώσεις που αφορούν το έδαφος θεμελίωσης της κατασκευής και γνώσεις που σχετίζονται με την ίδια την κατασκευή. Συνεπώς, για τη λύση του προβλήματος αυτού είναι απαραίτητη η συνεργασία σεισμολόγων, γεωλόγων και μηχανικών.

Οι σεισμολογικές και γεωφυσικές γνώσεις αφορούν τον τρόπο κατανομής των σεισμικών έστιών (γεωγραφική διανομή των επίκεντρων των σεισμών, βάθος των σεισμικών έστιών) που απειλούν την οικοδομή, τα μεγέθη των σεισμών που γεννιούνται στις έστιες αυτές, τον τρόπο που γίνεται ή ακτινοβολία της σεισμικής ενέργειας στην κάθε έστια (ποσοστό ένερ-

ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΕΩΣ ΤΟΥ

γείας που εκπέμπεται προς κάθε διεύθυνση, συχνότητα των σεισμικών κυμάτων), την επίδραση των πετρωμάτων από τα οποία περνούν τα σεισμικά κύματα μέχρι να φθάσουν στα θεμέλια της οικοδομής (τρόπος απόσβεσης των κυμάτων). Οι γεωλογικές γνώσεις αφορούν τις παραμορφώσεις και διαρρήξεις του φλοιού της Γης που οφείλονται σε παλιότερους σεισμούς (γεωλογικά ρήγματα κλπ.) και το έδαφος θεμελίωσης των οικοδομών (χαλαρότητα εδάφους, κατολισθήσεις κλπ.). Οι γνώσεις που σχετίζονται με την ίδια την κατασκευή αφορούν την ιδιοπερίοδο ταλάντωσης αυτής (ύψος, άκαμψία κλπ.), την απόσβεση των ταλαντώσεών της και το όριο παραμόρφωσης και

Του Β. Κ. ΠΑΠΑΖΑΧΟΥ

καθηγητού της Γεωφυσικής του
Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσ/νίκης

κατάρρευσης της οικοδομής (πλαστικότητα κλπ.).

Θά μπορούσε θέβαια κάποιος να ρωτήσει, γιατί απαιτούνται τόσο πολλές γνώσεις και πρέπει να γίνει τόσο σημαντική δουλειά για τη λύση του προβλήματος αυτού και δεν κατασκευάζονται όλες οι τεχνικές κατασκευές τόσο γερές ώστε να αντέχουν σε οποδήποτε μεγάλο σεισμό; Η τέτοια λύση του προβλήματος προσκρούει σε ανυπέρβλητα οικονομικά εμπόδια. Το κόστος για τόσο γερές οικοδομές είναι μεγάλο. Πρέπει όρισμένη οικοδομή να έτισυνηθεί τόσο όσο χρειάζεται ώστε να μη καταρρεύσει από την ισχυρότερη άνωμενόμενη σεισμική κίνηση στον τόπο της κατασκευής και να μη πάθει καμιά βλάβη ή να πάθει μικρή βλάβη, που να μπορεί εύκολα να έπισκευασθεί, από την πιθανότερη ισχυρή κίνηση κατά το χρόνο ζωής της κατασκευής.

Ο καθορισμός, όμως, των έδαφικών κινήσεων σ' όρισμένη θέση που πρόκειται να γίνει μιὰ οικοδομή και ο τρόπος σχεδιασμού και κατασκευής της οικοδομής ώστε σε περίπτωση σεισμού να έπιτενηθούν τα παραπάνω αποτελέσματα, που παρέχουν ίκανοποιητική προστασία χωρίς υπερβολική δαπάνη, είναι δυνατοί μόνο όταν υπάρχουν οι σχετικές γεωφυσικές (σεισμολογικές κλπ.), γεωλογικές και τεχνικές γνώσεις.

Όταν υπάρχουν τέτοιες γνώσεις και αξιοποιούνται σωστά, το απαιτούμενο παραπάνω κόστος για την αντισεισμική κατασκευή κυμαίνεται μεταξύ 5 και 20%

ἀνίλογα με τὸ σεισμικὸ κίνδυνο (σεισμικότητα, ἔδαφος θεμελίωσης κλπ.) πού διατρέχει ἡ οἰκοδομῆ.

4.2. Πρόγνωση τῶν Σεισμῶν

Οἱ περισσότερες ἀπὸ τὶς κατασκευές πού βρίσκονται σήμερα σὲ σεισμικὲς περιοχές δὲ σχεδιάστηκαν καὶ δὲν κατασκευάστηκαν γιὰ νὰ ἀντέχουν στοὺς σεισμούς. Ἡ ἀποτελεσματικὴ ἐνίσχυσι τῶν οἰκοδομῶν αὐτῶν εἶναι θέβαια δυνατὴ ἀλλὰ αὐτὴ ἀποτελεῖ δύσκολο πρόβλημα ὄχι μόνον γιὰ τεχνικούς λόγους ἀλλὰ καὶ γιὰ ἄλλους λόγους, ὅπως εἶναι ἡ ἀπροθυμία τῶν ιδιοκτητῶν νὰ ὑποβληθοῦν σὲ ἔξοδα γιὰ οἰκοδομὴ πού ἤδη ὑπάρχει κλπ. Θὰ περάσουν, συνεπῶς, πολλὰ χρόνια μέχρις ὅταν ὅλες οἱ τεχνικὲς κατασκευές εἶναι ἀντισεισμικές. Γιαντὸ, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ ζῶμε καὶ νὰ ἐργαζόμαστε σὲ σπῆτι, πολλὰ ἀπὸ τὰ ὅποια δὲν πληροῦν οὔτε κἀν τοὺς βασικούς ἢ ὅρους ἀντισεισμικῆς προστασίας. Αὐτὸς εἶναι ὁ βασικός λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο εἶναι ἀπαραίτητη ἡ ἀνάπτυξη μέσων πρόγνωσης τῶν σεισμῶν.

Ἡ πρόγνωση τῶν σεισμῶν δὲν θὰ ἐμποδίσαι θέβαια τὶς ἄμεσες βλάβες στὰ κτίρια, θὰ ἐλαττώσει ὅμως τὶς ἔμμεσες βλάβες (ἀπὸ πυρκαϊές πού προκαλοῦνται ἀπὸ σεισμούς κλπ.) καὶ ἀσφαλῶς θὰ σώσει ἀνθρώπινες ζωές.

Ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἐμφάνισης τῆς Σεισμολογίας σὰν ἀνεξάρτητης ἐπιστήμης (περὶ τὶς ἀρχές τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα) καὶ ἀπὸ παλιότερα ἀκόμα, ἡ πρόγνωση τῶν σεισμῶν, δηλαδή ὁ καθορισμὸς τοῦ χώρου, τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἐντασης (ἢ τοῦ μεγέθους) τους πρὶν ἀπὸ τὴ γένεσή τους, ἀπέτελεσε ἕνα ἀπὸ τὰ βασικὰ προβλήματα τῆς. Σύντομα, ὅμως, δείχθηκε ὅτι τὸ πρόβλημα τῆς πρόγνωσης ἦταν φοβερὰ δύσκολο καὶ γιαντὸ ἡ σχετικὴ προσπάθεια εἶχε σχεδὸν ἐγκαταλειφθεῖ καὶ ἡ Σεισμολογία στράφηκε πρὸς ἄλλους τομείς ἔρευνας (μελέτη τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Γῆς, ἀναζήτησι κοιτασμάτων πετρελαίου καὶ μεταλλευμάτων κλπ.) ὅπου μάλιστα σημείωσε ἐντυπωσιακὴ ἐπιτυχία. Ἡ ἀνάπτυξη, ἀργότερα, τῶν σεισμολογικῶν καὶ ἄλλων γεωφυσικῶν μεθόδων, ἡ αὔξησι τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τῆς ἀκρίβειας τῶν γεωφυσικῶν παρατηρήσεων καθὰς καὶ ἡ ραγδαία ἀνάπτυξη ἄλλων συγγενῶν ἐπιστημῶν (Μαθηματικῶν, Ἡλεκτρονικῆς, Γεωλογίας κλπ.) δημιούργησαν τὶς προϋποθέσεις ὥστε τὸ πρόβλημα τῆς πρόγνωσης νὰ μπορεῖ νὰ ἀντιμετωπισθεῖ σοβαρὰ. Ἔτσι, κατὰ τὶς τελευταῖες δυὸ δεκαετίες, καταβάλλεται ἀξίωλογοι προσπάθεια πρὸς τὴν κατεύθυνσι αὐτή.

Ἡ ἀρχὴ στὴν ὅποια βασίζονται σήμερα ὅλες οἱ ὑπὸ δοκιμὴ μέθοδοι πρόγνωσης εἶναι ἡ συνεχῆ παρακολούθησι διάφορων γεωφυσικῶν καὶ ἄλλων φαινομένων στὶς τεκτονικὰ (σεισμικὰ) ἐνεργές περιοχές, ὥστε νὰ καθορισθοῦν ἐκεῖνα ἀπὸ τὰ φαινόμενα πού σχετίζονται μετὰ τὰ αἰτία γένεσης τῶν σεισμῶν καὶ προηγούνται τῶν σεισμῶν. Τὰ σημαντικότερα ἀπὸ τὰ φαινόμενα αὐτὰ εἶναι διάφορες παραμορφώσεις τοῦ φλοιοῦ, μεταβολές τῆς συχνότητας (ἀριθμοῦ ἀνά μονάδα

χρόνου) τῶν μικρῶν σεισμῶν, τῆς ταχύτητας διάδοσι τῶν σεισμικῶν κυμάτων, τῆς ἠλεκτρικῆς ἀντίστασι τῶν πετρωμάτων, τῆς ἐντασης τοῦ γεωμαγνητικοῦ πεδίου καὶ τοῦ πεδίου βαρύτητας, τῆς περιεκτικότητι τοῦ μεταλλικοῦ νεροῦ σὲ ραδιόνιο (ραδιενεργὸ ἀέριον) τῆς θερμοκρασίας τοῦ νεροῦ τῶν βαθιῶν πηγαδιῶν καὶ τοῦ βάθους τῆς ἐπιφάνειας τοῦ νεροῦ αὐτοῦ.

Τέτοιες μεταβολές ὄχι μόνον ἔχουν παρατηρηθεῖ πρὶν ἀπὸ ἀσχετοὺς σεισμούς καὶ ἔχει γίνοι πρόγνωση σεισμῶν μετὰ τὴν ἐκτίμησι τῆς μεταβολῆς αὐτῆς ἀλλὰ ἔχει ἀναπτυχθεῖ καὶ σχετικὴ θεωρία ἐρμηνείας τῶν μεταβολῶν, ἡ ὅποια λέγεται θεωρία τῆς διαστολῆς καὶ συστολῆς. Σύμφωνα μετὰ τὴν θεωρία αὐτὴ ἡ διαστολὴ καὶ συστολὴ τοῦ φλοιοῦ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν ἐκτίμησι τῆς ἐντασης τοῦ σεισμοῦ καὶ γύρω ἀπ' αὐτὴν διαστέλλεται ἔντονα πρὶν ἀπὸ τὸ σεισμὸ, ἡ δὲ διάσπασι τῆς διαστολῆς αὐτῆς εἶναι τόσο μεγαλύτερη ὅσο μεγαλύτερος εἶναι ὁ σεισμὸς πού πρόκειται νὰ ἀκολουθήσει.

Τὸ πρόβλημα τῆς πρόγνωσης φαίνεται ὅτι δὲν ἐπιλυθεῖ μέχρι τὸ τέλος τῆς ἐπόμενης δεκαετίας, σὲ πρῶτη προσέγγισι τοὐλάχιστον, σὲ χώρες ὅπου πραγματικὴ ποιεῖται ἐντονη πειραματικὴ καὶ θεωρητικὴ ἔρευνα. Θὰ χρειασθεῖ, ὅμως, περισσότερος χρόνος μέχρις ὅταν ἐπιτευχθεῖ ἡ ἀπαιτούμενη ἀκρίβεια, κυρίως ὅσον ἀφορᾷ τὸ χρόνο γένεσης τοῦ ἀναμενόμενου σεισμοῦ, ὡς καὶ ἡ προειδοποίησι τῶν κατοικῶν γιὰ ἐπερχόμενο σεισμικὸ κίνδυνο νὰ ἔχει θετικὸ συνολικὸ ἀποτέλεσμα. Τοῦτο, γιαντὸ ὑπάρχουν σοβαροὶ λόγοι νὰ πιστεύουμε ὅτι ἡ ἀνακοίνωσι ἐνὸς ἐπερχόμενου σεισμοῦ θὰ ἔχει κοινωνικὲς καὶ κυρίως οικονομικὲς συνέπειες ἐξίσου σοβαρές μετὰ τὶς ἀντίστοιχες συνέπειες τοῦ ἴδιου τοῦ σεισμοῦ, ὅταν ὁ χρόνος πού προβλέπεται νὰ γίνοι ὁ σεισμὸς δὲν εἶναι γνωστὸς μετὰ ἀσχετὴ ἀκρίβεια.

4.3. Τεχνητὸς Ἐλεγχος τοῦ Τρόπου Ἀπελευθέρωσης τῆς Σεισμικῆς Ἐνέργειας

Κατὰ τὰ τελευταῖα τριάντα χρόνια καὶ ἰδιαίτερον κατὰ τὴν τελευταία δεκαετία ὁρισμένες παρατηρήσεις ἔδειξαν, ὅτι διάφορα αἰτία, πού ἔχουν τὴν πηγὴ τὸ πᾶν στὴν ἐπιφάνεια τῆς Γῆς, ἐπιρραεῖζουν τοπικὰ σεισμικὴ δράσι κάτω ἀπὸ εἰδικές συνθήκες. Πιὸ ἐντυπωσιακὲς ἀπὸ τὶς σχετικὲς παρατηρήσεις εἶναι ἐκείνες οἱ ὅποίες ἀφοροῦν τὶς περιπτώσεις εἰκοσι καὶ πλέον τεχνητῶν λιμνῶν πού ἡ πλήρωσή τους με νερὸ παρουσίασε σαφῆ συσχέτισι μετὰ τὴν αὔξησι τῆς τοπικῆς σεισμικῆς δράσης. Παρατηρήθηκε ἐπίσης ὅτι σὲ ὁρισμένες περιπτώσεις ἡ διοχέτευσι μέσα στὸ ἔδαφος γρῶν ἐπιρραεῖσε τὴ σεισμικὴ δράσι. Ἐντυπωσιακὴ εἶναι καὶ ἡ περίπτωσι μιᾶς περιοχῆς κοντὰ στὸ Denver τῆς Κολοράδο (ΗΠΑ) ὅπου ἡ διοχέτευσι μέσα σὲ βαθεὲς τεχνητὰ πηγάδια, κατὰ τὴν περίοδο 1963—1965, τῶν ὑγρῶν ἀποβλήτων μιᾶς χημικῆς βιομηχανίας εἶχε ἐπὶ συνέπεια τὴ γένεσι σημαντικοῦ ἀριθμοῦ σεισμῶν τῶν ὁποίων ἡ συχνότητα αὐξανόταν ὅταν αὐξανόταν

πίση και η ποσότητα των υγρών.

Οι παρατηρήσεις αυτές δημιουργήσαν ελπίδες στους επιστήμονες ότι είναι δυνατός ο τεχνητός έλεγχος του τρόπου απελευθέρωσης της σεισμικής ενέργειας που συσσωρεύεται στο εσωτερικό της Γης. Η συσσώρευση της ενέργειας στους έστιάκους χώρους της λιθόσφαιρας οφείλεται βέβαια σε φυσικά αίτια. Όμως, είναι ίσως δυνατό να διεγείρεται τεχνητά η περιοχή κατά τέτοιο τρόπο ώστε η συσσωρευμένη ενέργεια να απελευθερώνεται κατά τμήματα, δηλαδή με μικρούς σχετικά σεισμούς, ενώ χωρίς τη διεγερση αυτή η ενέργεια αυτή μπορεί να αυξηθεί υπερβολικά με συνέπεια τη γένεση καταστρεπτικού σεισμού.

Οι σχετικές έρευνες συνεχίζονται έντατικά και θα απαιτηθεί ίσως σημαντικός χρόνος μέχρις ότου αποδειχθεί η δυνατότητα ή μη τεχνητού ελέγχου του τρόπου απελευθέρωσης της σεισμικής ενέργειας.

5. ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ, ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ, ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΦΟΡΕΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΣΕΙΣΜΙΚΟΥ ΚΙΝΔΥΝΟΥ

Οι σεισμοί αποτελούν μέρος της συνεχούς δημιουργίας και ανανέωσης της λιθόσφαιρας της Γης, δηλαδή αποτελούν μέρος της ίδιας της εξέλιξης του πλανήτη πάνω στον οποίο ζούμε. Για το λόγο αυτό, οι σεισμοί είναι αναπόφευκτα φυσικά φαινόμενα. Αυτό δε σημαίνει ότι πρέπει μοιρολατρικά να τους δεχόμαστε σά θεομηνίες και ότι δεν υπάρχουν τρόποι προστασίας απ' αυτούς. Τουναντίον, υπάρχουν τρόποι άμυνας κατά των σεισμών που όταν εφαρμοσθούν κατάλληλα μπορούν να μειώσουν σημαντικά τις συνέπειες τους. Για να γίνει όμως αυτό επιβάλλονται ορισμένα καθήκοντα όχι μόνο στην πολιτεία και στους επιστήμονες αλλά και στους διάφορους κοινωνικούς φορείς και τους απλούς πολίτες. Αναφέρουμε παρακάτω ορισμένες από τις βασικές μας υποχρεώσεις για τη μείωση των συνεπειών των σεισμών σήμερα και την εξασφάλιση μεγαλύτερης αντισεισμικής προστασίας στο μέλλον.

5.1. Υποχρεώσεις της Πολιτείας

Πρώτο και βασικό καθήκον της πολιτείας είναι η γενναιοδωρή ενίσχυση της επιστημονικής έρευνας που σχετίζεται με τους σεισμούς, ώστε οι επιστήμονες και οι τεχνικοί να διαθέτουν τα απαραίτητα μέσα και γνώσεις για να μπορούν να δίνουν υπεύθυνες επιστημονικές πληροφορίες στην πολιτεία και το λαό, σύμφωνα με τις σύγχρονες επιστημονικές απόψεις.

Να αναθεωρεί τον αντισεισμικό κανονισμό κάθε φορά που η εξέλιξη της επιστήμης και της τεχνικής παρέχει νέα στοιχεία τα οποία να εξασφαλίζουν ουσιαστική βελτίωση του παλιού κανονισμού. Να εφαρμόζει αυστηρά μέτρα πιστής εφαρμογής του κανονισμού.

Αξιολογή επιστημονική έρευνα χωρίς αντίστοιχη

εκπαίδευση είναι αδύνατη. Γιαντί, στις χώρες μεγάλης σεισμικότητας, όπως είναι η Ελλάδα, πρέπει να διδάσκονται στοιχειώδη μαθήματα Σεισμολογίας στη Μέση Εκπαίδευση και προχωρημένα μαθήματα στις ανώτατες σχολές θετικής κατεύθυνσης και στις παιδαγωγικές ακαδημίες. Η διδασκαλία των μαθημάτων Σεισμολογίας μπορεί να ενταχθεί σ' ένα ειρύτερο πρόγραμμα γεωφυσικής εκπαίδευσης για να καλύπτει και άλλες ανάγκες και να γίνει περισσότερο αποδοτική. Είναι επίσης απαραίτητο να γίνονται ενημερωτικές όμιλίες στους μαθητές του Δημοτικού Σχολείου και διαλέξεις για τους κατοίκους τουλάχιστο των περιοχών μεγάλης σεισμικότητας.

Πρέπει να εκτιμά από πρώτα τις συνέπειες ενός σεισμού (άφιθμια τραυματιών, βλάβες ηλεκτρικού δικτύου, βλάβες νοσοκομείων, κλπ.) και να μεριμνά ώστε να υπάρχουν όλα τα μέσα για να καλυφθούν οι ανάγκες. Να έχει σχέδιο έκτακτης ανάγκης και να είναι σε θέση στο συντομότερο χρονικό διάστημα να κινητοποιεί συνεργεία προς την επικεντρική περιοχή.

5.2. Υποχρεώσεις των επιστημόνων και τεχνικών

Οι προσπάθειες των σεισμολόγων πρέπει σήμερα να έχουν τρεις βασικούς στόχους για να μειωθούν οι συνέπειες των σεισμών.

Να προσπαθούν να δίνουν πληροφορίες στην Πολιτεία και τους πολίτες για την ακριβή θέση του σεισμικού επικέντρου και του μεγέθους του σεισμού σε όσο το δυνατόν συντομότερο χρονικό διάστημα. Τουτό είναι χρήσιμο όχι μόνο για λόγους ενημέρωσης αλλά έχει και μεγάλη πρακτική σημασία, γιατί δίνει τη δυνατότητα σε διάφορα συνεργεία (μεταφορές σκηνών, διάσωσης, κλπ.) να κινηθούν γρήγορα και προς το σωστό σημείο.

Να πραγματοποιούν μελέτες καθιρωσμού του πραγματικού σεισμικού κινδύνου σε κάθε περιοχή ώστε να δίνουν στην πολιτεία και τους μηχανικούς τα απαραίτητα στοιχεία για την κατασκευή αντισεισμικών τεχνικών έργων.

Να πραγματοποιούν έρευνα πάνω στο πρόβλημα της πρόγνωσης των σεισμών ώστε να μετέχουν στη διεθνή προσπάθεια λύσης του προβλήματος αυτού και να τους παρέχεται έτσι η δυνατότητα επιστημονικής επαφής με σχετικούς επιστήμονες του εξωτερικού και μεταφοράς στη χώρα τους των επιτευγμάτων της διεθνούς επιστήμης πάνω στο θέμα της πρόγνωσης.

Οι τεχνικοί που εργάζονται στα σχετικά επιστημονικά κέντρα πρέπει να πραγματοποιούν έρευνα πάνω στο πρόβλημα της αντισεισμικής κατασκευής των τεχνικών έργων και, σε συνεργασία με τους σεισμολόγους, να προτείνουν στην πολιτεία αντισεισμικούς κανονισμούς και άλλα αντισεισμικά μέτρα που να βα-

οίζονται σε διεθνώς αποδεκτές αρχές αλλά να λαβαίνουν υπόψη και τις τοπικές σεισμολογικές και άλλες συνθήκες. Οί μηχανικοί, οί αρχιτέκτονες κλπ., πού ασχολούνται με τὸ σχεδιασμό και τὴν ἐπίβλεψη κατασκευῆς τεχνικῶν ἔργων πρέπει νὰ ἐνημερώνονται σινεχῶς πάνω στὰ σύγχρονα προβλήματα πού ἀφοροῦν τὸν ἀντισεισμικὸ τρόπο κατασκευῆς τῶν οἰκοδομῶν και νὰ ἐλέγχουν με εὐσυνειδησία και σχολαστικότητα τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ ἀντισεισμικοῦ κανονισμοῦ.

5.3. Ὑποχρεώσεις τῶν πολιτῶν

Ἡ συμβολὴ τῶν ἰδίων τῶν κατοίκων μιᾶς σεισμικῆς περιοχῆς στὴ μείωση τῶν συνεπειῶν τῶν σεισμῶν μπορεῖ νὰ εἶναι πολὺ σημαντικὴ.

Οί πολίτες πρέπει νὰ παρέχουν με προθυμία τοὺς ἐπιστήμονες κάθε πληροφορία πού σχετίζεται με τὰ σεισμικὰ φαινόμενα (μεταβολές στὴ φύση και στὶς οἰκοδομὲς μετὰ ἢ πρὶν ἀπὸ ἓνα σεισμό, κλπ.), στοιχεῖα ἀπὸ κείμενα ἢ ἀπὸ διηγήσεις πού ἀφοροῦν ἱστορικοὺς σεισμοὺς κλπ.

Νὰ ἐνδιαφέρονται οἱ ἴδιοι γιὰ τὸν ἀντισεισμικὸ τρόπο κατασκευῆς τῶν οἰκιῶν τους και γιὰ κανένα λόγο νὰ μὴ κατοικοῦν σε οἰκίαι πού δὲν ἔχουν τὴ διαβεβαίωση ὑπεύθυνου μηχανικοῦ ὅτι εἶναι ἀσφαλῆ.

Νὰ φροντίζουν γιὰ τὴν ἐνημέρωσή τους ἀπὸ τοὺς ἐπιστήμονες πάνω στὰ σεισμολογικὰ προβλήματα και ἰδιαίτερα πάνω στὰ μέτρα πού πρέπει νὰ παίρνουν γιὰ νὰ προφυλαχθοῦν κατὰ τὴ διάρκεια ἐνὸς σειμοῦ.

Νὰ διατηροῦν τὴν ψυχραιμία τους κατὰ τὶς περιόδους αὐξημένης σεισμικῆς δράσης και νὰ μὴ πιστεύουν, ἰδιαίτερα κατὰ τὶς κρίσιμες ὥρες μετὰ ἓνα σεισμό, σε διάφορες φήμες και διαδόσεις (περὶ καταποντισμοῦ, ἐκρηξῆς ἠφαιστείων κλπ.) ἢ οἱ ἴδιοι νὰ ἐκφράζουν τέτοιες ἀπόψεις ὅταν δὲν ἔχουν σχετικὲς γνώσεις. Πρέπει νὰ δίνουν πίστη γιὰ τέτοια θέματα μόνο στὶς ἐπίσημες ἐπιστημονικὲς ἀνακοινώσεις, γνωρίζοντας συγχρόνως ὅτι διακαίολογεῖται διεθνῶς ἓνας σημαντικὸς βαθμὸς ἀβεβαιότητος στὶς ἐπιστημονικὲς

ἀπόψεις πού σχετίζονται με τὰ σεισμικὰ φαινόμενα.

5.4. Ὑποχρεώσεις ἄλλων φορέων

Εἶναι φυσικὸ νὰ εἶναι ἀποφασιστικῆς σημασίας ὁ ρόλος τοῦ τύπου, τοῦ ραδιοφώνου και τῆς τηλεόρασης γιὰ τὴ σωστὴ ἐνημέρωση τῶν πολιτῶν πάνω στὰ σεισμολογικὰ προβλήματα, ἰδιαίτερα κατὰ τὶς περιόδους ἔξαρσης τῆς σεισμικῆς δράσης. Τὰ μέσα ἐνημέρωσης πρέπει νὰ μεταδίδουν πιστὰ ὄχι μόνο τὶς ἐπίσημες ἐπιστημονικὲς ἀνακοινώσεις ἀλλὰ και τὶς ἀπόψεις τῶν εἰδικῶν ἐπιστημόνων. Εἶναι ἀνεπίτρεπτη ὅποιαδήποτε προσπάθεια ὑποτίμησης ἢ ὑπερβολῆς τοῦ πραγματικοῦ σεισμικοῦ κινδύνου, πού γίνεται συνήθως ἀπὸ τὰ φιλοκυβερνητικὰ μέσα ἐνημέρωσης στὴν πρώτη περίπτωση και τὰ ἀντιπολιτευόμενα στὴ δεύτερη, γιὰ στενοὺς πολιτικούς, κομματικούς ἢ κυκλοφοριακοὺς λόγους. Ἡ ὑποτίμηση τοῦ κινδύνου ἔχει τὰ συνέπεια τὸν ἐφησυχασμὸ τῶν πολιτῶν και τὴν ἀδιαφορία τους γιὰ ἐξασφάλιση ἀντισεισμικῆς κατοικίας, ὅπως δυστυχῶς ἔγινε πρόσφατα στὴ Θεσσαλονίκη ὅπου πολλοὶ ἄνθρωποι μένουν σε οἰκοδομὲς οἱ ὁποῖες ἔχουν θλάβες στὸ φέροντα ὄργανισμό, ἐνῶ ἡ ὑπερβολὴ τοῦ σεισμικοῦ κινδύνου μπορεῖ νὰ προκαλέσει ἀδικαιολόγητη ἀνησυχία με σημαντικὲς οικονομικὲς και ἄλλες κοινωνικὲς συνέπειες (κάμψη τῆς ἀγορᾶς, μετακίνηση ἐπιχειρήσεων και κατοίκων, κλπ.).

Οἱ δῆμοι, οἱ κοινότητες, τὰ συνδικαλιστικὰ ὄργανα κλπ., μποροῦν νὰ βοηθήσουν σημαντικὰ στὴν ἀντιμετώπιση τοῦ σεισμικοῦ κινδύνου κάνοντας τὶς σχετικὲς ἐνέργειες μετὰ ἀπὸ συνεννόηση με τοὺς ἀρμόδιους ἐπιστήμονες και παίρνοντας θέση πάνω στὰ θέματα πού προκύπτουν.

Ἰδιαίτερα σημαντικὸς εἶναι ὁ ρόλος τῶν Τεχνικῶν Ἐπιμελητηρίων και τῶν συλλόγων τῶν μηχανικῶν, γιατί με τὴ συμβολὴ τους στὴν ἔρευνα, τὴ διοργάνωση σεμιναρίων κλπ., ἀνεβάζουν τὸ ἐπίπεδο τῶν μελῶν τους και με τὴ δυνατότητα ἀσκήσης ἐλέγχου πάνω στὰ μέλη τους συμβάλλουν ἀποφασιστικὰ στὴ βελτίωση τῶν κατασκευῶν.

ΤΕΛΟΣ

Χρειάστηκε να περάσουν πολλοί αιώνες σκληρής επιστημονικής έρευνας μέχρι να γνωρίσει ο άνθρωπος τις διαστάσεις του ηλιακού μας συστήματος και σταδιακά του Γαλαξία μας και τέλος του Σύμπαντος. Φυσικά για το τελευταίο έχουμε πολλές έπιφυλάξεις. Πάντως σαν Σύμπαν σήμερα δεχόμαστε το σύνολο της ύπαρξουσας μάζας και ενέργειας που βρίσκεται συγχρόνως με μια συνεχή διαιστολή. Έχουμε δηλαδή το «μοντέλο» του Σύμπαντος που θεωρείται πεπερασμένο (στις διαστάσεις του) αλλά χωρίς όρια (έφ' όσον διαστέλλεται και μάλιστα στα μακριά όριά του με την ταχύτητα του φωτός). Όσο οι δυνατότητες μας σήμερα, σαν ανθρώπων είναι απελπιστικά μικρές στον τομέα της άμεσης έξε-

« Άμμωνία! Άμμωνία! »

Είναι πιθανό να υπάρχουν κάπου στο σύμπαν πλάσματα για τα όποια το όξυγόνο που αναπνέουμε και το νερό που πίνουμε να θεωρούνται αφοδρά δηλητήρια. Ένα τέτοιο πλάσμα ίσως αναπνέει άζωτο και πίνει άμμωνία όπως ο ταλαίπωρος επ'σκέπτης του σκίτσου που αναδημοσιεύεται από το «TIME LIFE INC».

«Οι δυνατότητες της ζωής στο

Σύμπαν »

ρεύνησης αυτού του άχανου χώρου που μας περιβάλλει. Μόλις και με δυσκολία υπολογίζουμε ως το 2050 μ.χ. να φτάσουμε ως τον τελευταίο πλανήτη (Πλούτωνα) του δικού μας ηλιακού συστήματος. Όμως το Σύμπαν αποτελείται από 1.000 δισεκατομμύρια Γαλαξίες και κάθε Γαλαξίας (περίπου και κατά μέσο όρο) έχει 100 δισεκατομμύρια ηλιακά συστήματα! Τέλος κάθε ηλιακό σύστημα κρύβει ένα άγνωστο αριθμό πλανητών. Οι τελευταίοι αριθμοί δείχνουν φανερά την τεχνολογική αδυναμία μας στο χώρο του διαστήματος.

Όμως εκείνο που ενδιαφέρει όλους άμεσα είναι ή ύπαρξη ή όχι καθώς και ή κοσμογονική κατανομή της ζωής στο τεράστιο Σύμπαν. Το ενδιαφέρον αυτό ίσως συνδέεται και με το πρόβλημα της ύπαρξης άγωνίας του ανθρώπου. Έτσι λοιπόν ενώ βλέπουμε ότι ή μάζα και ή ενέργεια τείνουν να γίνουν έννοιες με ισχύ για όλοκληρη τη δομή του σύμπαντος, ή «ζωή» δεν είναι για την ώρα τί-

ποτα άλλο, παρά μόνο ή «ζωή» με την γήινη υπόστασή της. Ψάχνοντας λοιπόν κι' αυτήν γύρω από τον ήλιο μας (Άρη, Δία κ. λ.π.) βλέπουμε τις ελπίδες μας να διαφεύδονται. Κι ή έρευνα άναγκαστικά στρέφεται στο Γαλα-

Του Στρατή Θ. Προύσαλη

ξία μας και στο λοιπό Σύμπαν. Ένα Σύμπαν που διαστέλλεται επί 10 δισεκατομμύρια χρόνια! Είναι ή μεγάλη περιοχή της πρώτης άγνοίας μας.

Με πολύπλοκους λοιπόν στατιστικούς υπολογισμούς και έρευνες πάνω στους καθοριστικούς παράγοντες της ζωής (θερμοκρασία,

πίεση, σύσταση άτμοσφαιρών, σταθερότητα κλιμάτων κ.λ.π.) υπολογίζεται ότι πιθανότατα ένα στο 10 ηλιακά συστήματα θα περιέχει πλανήτες κατοικήσιμους. Με τον όρο «κατοικήσιμος», έννοοϋμε τον πλανήτη στον όποιο οι γενικές συνθήκες είναι τέτοιες που επιτρέπουν την δημιουργία μιας μορφής ζωής. Δηλαδή ό κατοικήσιμος πλανήτης δεν σημαίνει ότι είναι και κατοικούμενος. Μπορεί να κατοικείται μπορεί και όχι. Και αν ακόμα κατοικείται δεν εξετάζουμε το είδος της «ζωής» που περικλείει. Οι υπολογισμοί λοιπόν αυτοί δίνουν ότι μόνο ό δικός μας Γαλαξίας με το 100 περίπου δισεκατομμύρια ηλιακά του συστήματα, θα πρέπει να περικλείει 10 δισεκατομμύρια πλανήτες που έχουν την δυνατότητα για ανάπτυξη ζωής! Και τώρα το έρωτηματικό της δεύτερης άγνοίας μας: Ποιά ή πιθανότητα που έχει ένας «κατοικήσιμος» πλανήτης να κατοικείται από οποιαδήποτε μορφή ζωής;

Η άπάντηση στο τελευταίο έ-

ρώτημα είναι κρίσιμη. Σχεδόν αγίζει την ίδια διαδικασία της δημιουργίας της υλικής ύποστασης της ζωής. Βέβαια η ψυχρή Στατιστική μας λέει για τον δικό μας Γαλαξία ότι από τα 10 δισεκατομμύρια άστρα του μόνο 40 άστρα μέχρι 50 εκατομμύρια άστρα μπορεί να περικλείει ένα ώριμο πολιτισμό. Το θέμα όμως είναι πώς υπερδεμένο. Άλλωστε δεν αναφερόμαστε μόνο σε εξελιγμένες μορφές ζωής. Πάντως σήμερα έχουμε σοβαρούς λόγους να πιστεύουμε ότι μπορεί να εμφανισθεί ζωή και κάπου άλλου όπως ακριβώς έγινε κάποτε στη Γη.

Ειδικότερα μπορούμε να αναφέρουμε ότι ο πρώτος κρίκος της εξελικτικής διαδικασίας σχηματισμού ζωής είναι ο σχηματισμός υδρογονανθράκων. Αυτός βέβαια είναι άβιογόνος (δηλ. ανίκανος να δώσει άμεσα ζωή) όμως αποδεικνύεται ότι ισχύει για όλο το σύμπαν. Από τους υδρογονάνθρακες λοιπόν προήλθε ένας μεγάλος αριθμός οργανικών ενώσεων (τέτοιες ανιχνεύθηκαν και στο διάστημα) που άρχισαν σαν ατέλειωτο πλήθος αντιδράσεων.

Αυτό συνέβη κάποτε στη Γη και μπορεί να συμβεί και αλλού. Τα επόμενα στάδια είναι ή επίδραση της φυσικής επιλογής και της φωτοσύνθεσης που διαμορφώνουν μια υποτυπώδη κυτταρική δομή. Φυσικά είναι φοβερά δύσκολο να περιγραφούν οι μεταβολές αυτές που κράτησαν δισεκατομμύρια χρόνια και κατέληξαν στις σημερινές «εξελιγμένες» μορφές ζωής. Το τεράστιο αυτό χρονικό διάστημα με το μέγεθος του, δείχνει την ματαιότητα της προσπάθειας δημιουργίας τεχνητής ζωής από τον άνθρωπο. Βέβαια τα τελευταία 25 χρόνια οι επιστήμονες πέτυχαν παραγωγή άκρια και άμνοξέων (που θεωρούνται οι οικοδομικοί λίθοι της ζωής) μέσα σε μια εβδομάδα! Αυτό έγινε σε σειρά πειραμάτων όπου κύριος ήμιος με την πρωτόγονη ατμόσφαιρα της Γης υποβλήθηκε σε ηλεκτρικές εκκενώσεις και ακτινοβολίες. Η φύ-

ση για την ίδια δουλειά χρειάστηκε όπως είπαμε, δισεκατομμύρια χρόνια. Όμως στο εργαστήριο τελικά δεν δημιουργήθηκε ζωή. Η ζωή πρέπει να πηγάζει απαραίτητα από υσιτήματα που θεωρούνται αυτά καθαυτά σαν άφειτρίες για την ανάπτυξη της. Άλλωστε σήμερα ξέρουμε ότι και το πιο απλό κύτταρο μας είναι εκατομμύρια φορές πολυποικώτερο κι από τον πιο σύνθετο ηλεκτρονικό υπολογιστή. Κι ακόμα ξέρουμε ότι το βασικό μόριο της ζωής (το D.N.A.) κοινό για μικρόβια και ανθρώπους, είναι άπιστευτα «κωδικό» και πολύπολο ώστε δίκαια ονομάζεται «μοριακή έγκυκλοπαίδεια».

Συμπερασματικά λοιπόν βλέπουμε ότι η ανίχνευση ζωής στο σύμπαν πρέπει να στηρίζεται αρχικά στην παγκόσμια ίσχυ άρισμένων δομών της (π.χ. νουκλεϊνικών οξέων, πρωτεϊνών). Επίσης και στην με δύο μορφές ύπαρξης ζωής: την ενεργητική (όπου οι οργανισμοί βρίσκονται σε κατάσταση ενεργειακών ανταλλαγών με το περιβάλλον και αναπαράγονται) και την παθητική (όπου έχουμε λανθάνουσα ζωή όπως π.χ. στα σπέρματα). Έννοείται ότι η περιοχή της παθητικής ζωής είναι πολύ ευρύτερη της ενεργητικής.

Αφού λοιπόν δεχτήκαμε την ζωή που στηρίζεται στον άνθρακα, σαν παγκόσμια, δημιουργείται το έρωτημα: μπορεί οι εξελιγμένες μορφές των εξωγήινων όντων να μοιάζουν με τον άνθρωπο; Η απάντηση είναι άρνητική εδώ. Η τεράστια ποικιλία ζώων μόνο στη Γη, δείχνει ότι η φύση ποτέ δεν επαναλαμβάνει το ίδιο ακριβώς δύο φορές. Έτσι οι διαφορές στο περιβάλλον θα δώσουν ατέλειωτες αλλαγές στις λεπτομέρειες των όντων. Όμως το έρωτηματικό εδώ δημιουργείται άλλως: αφού δεν έχουμε όντα όμοια με τον άνθρωπο σε άλλους πλανήτες, μπορούμε να έχουμε ελπίδες για ύπαρξη όντων απλώς «λογικών» με δικό τους πολιτισμό; Στην περίπτωση αυτή έννοείται

ότι σε κάποιο πλανήτη ή εξέλιξη της ζωής «πέτυχε». Η απάντηση διατυπώνεται με σχετικές επιφυλάξεις: από τη στιγμή που στην επιφάνεια ενός πλανήτη δημιουργηθούν οι συνθήκες για την ανάπτυξη ζωής τίποτε δεν δείχνει ότι το τέρμα της μακράς εξέλιξης θα δώσει αναγκαστικά κάτι έστω ανάλογο, με τον «έμφρονα», τον λογικό άνθρωπο. Άλλωστε το θέμα είναι και «διαχρονικό». Δηλαδή όταν εξετάζουμε ένα πλανήτη είμαστε σίγουροι ότι έφτασε στο στάδιο δημιουργίας ζωής και μάλιστα ώριμής μορφής; Φυσικά όχι. Το παράδειγμα της Γης λέει ότι είναι ηλικίας 5 με 6 δισεκατομμυρίων χρόνων. Η ζωή φάνηκε πριν 2 - 2,5 δισεκατομμυρια χρόνια, ο άνθρωπος «κυριάρχησε» πριν 1 δισεκατομμύριο χρόνια και τα πρώτα βήματα της διαστημικής του έρευνας τα έκανε πριν 50 μόλις χρόνια! Από τα τελευταία αυτό φαίνεται ή «διαχρονική αλληλουχία» που πρέπει να υπάρχει ανάμεσα σε δύο πλανήτες που ζητάνε έπικοινωνία.

Η δυσκολία τελικά στο πρόβλημα αν ή ζωή σ' ένα πλανήτη, γίνει κάποτε «έλλογη» αναφέρεται στο ότι άγνοούμε τις ειδικές πιθανότητες που ρυθμίζουν την πορεία της προς το χώρο αυτό της άνωτερης εξέλιξης. Στην πιο απαιτούμενη περίπτωση (συγκρίνουμε δυο λογική) ή Γη θα ήταν το μοναδικό άκνο νοημοσύνης στο Γαλαξία μας. Αυτή ή κάπως έγωιστική άποψη δεν θα μπορούσε όμως να ισχύει και για το λοιπό Σύμπαν.

Ποιά θα είναι τότε ή πιθανή γενική μορφή ανάμεσα στις ποικιλίες ζωής που θα μπορούσαν να αναπτυχθούν σε άλλους πλανήτες; Οι ποικιλίες αυτές όπως είπαμε πρέπει να δίνουν όψεις όντων ίσως έντελώς άκατανόητες για μας. Όστόσο στον προδιορισμό μας πρέπει να έπικρατεί ή έπιστημονική αντίληψη σε παγκόσμια προέκταση και όχι ή τυχαία ή σκόπιμη φαντασία.

Στη Γη ή ζωή εξελίσσεται και ά-

πὸ τὸ νερό. Ὁ περιορισμὸς δὲν θὰ ἰσχύει γιὰ ἄλλους πλανῆτες. Ἡ βιοχημεία λέει ὅτι σὲ ψηλὰς θερμοκρασίες (ὅπου καὶ ὁ σίδηρος πυρακτοῦται) θὰ μπορούσαν νὰ ἐξελιχθοῦν ζωὲς ἀπὸ φθοριούχο πυρίτιο! Σὲ μικρότερες θερμοκρασίες (400°C - 150°C) τῆ θέσι τοῦ νεροῦ θὰ μπορούσε νὰ πάρει τὸ θεῖο! Σὲ χαμηλότερες ἀκόμα θερμοκρασίες τέλος τὸ ρόλο τοῦ νεροῦ μπορεῖ νὰ παίξει ἡ ὑγρὴ ἀμμωνία, τὸ ὑγρὸ μεθάνιο ἢ καὶ τὸ ὑγρὸ ὕδρογόνο (στοὺς -220°C).

Φυσικὰ αἱ τελευταῖες ὑποθέσεις εἶναι τολμηρὲς καὶ ἀναφέρονται σὲ ἀκραίες θέσεις τῆς βιοχημείας. Ὅμως δὲν εἶναι καθόλου ἀνιευπιστημονικὲς. Ἐπίσης κι ἡ μελέτη τέτοιων ὄντων θὰ ἦταν ἀφάνταστα δύσκολη. Ἐνα ὄν π.χ. τῆς περίπτωσης τοῦ ὑγροῦ ὕδρογόνου ποὺ ἀναφέραμε, θὰ χρειάζονταν γιὰ μιὰ κίνηση μόνο, ὥρες ἢ καὶ χρόνια ὀλόκληρα!

Ὅσο γιὰ τὴν μορφή τοῦ «ἐξελιγμένου» ὄντος ἐνὸς πλανῆτη, ἔχοιμε σχετικὴ μόνον δυνατότητα σκιαγράφησης του. Βάση σ' αὐτὴν ἀποτελοῦν οἱ παράγοντες μὲ ἀποδεδειγμένη παγκόσμια ἰσχύ ὅπως π.χ. ἡ βαρῦτητα. Τὸ «ἐξελιγμένο» λοιπὸν ἂν θὰ πρέπει νὰ ἔχει ἀρχικὰ ἀναπτυγμένο νευρικὸ σύστημα μὲ κεντρικὸ σταθμὸ διοίκησης (ὄντως ὁ ἐγκέφαλος σπὸν ἄνθρωπο). Λόγω βαρῦτητας ἀκόμα τὸ κέντρο αὐτὸ ἐλέγχου πρέπει νὰ εἶναι σὲ μέρος τοῦ σώματος ἀπαλλαγμένου ἀπὸ ἄλλα φορτία. Φυσικὰ τὸ ὄν αὐτὸ πρέπει νὰ κινεῖται γιὰ μιὰ ἐνεργητικὴ προσαρμογὴ σὲ περιβάλλον. Αὐτὸ τώρα προϋποθέτει ἄκρα συμμετρικὰ γιὰ νὸ διατηρεῖται μιὰ πλευρική ἰσορροπία. Σὲ τυχόν μεγάλους πλανῆτες ὅπου ἡ βαρῦτητα εἶναι τεράστια, ἄρα καὶ ἡ ἀτμο-

σφαιρική πίεση θὰ εἶναι καταθλιπτική. Ἐδῶ λοιπὸν ἡ συνθήκη αὐτὴ καὶ μόνο μπορεῖ νὰ ἐπιβάλλει μιὰ ὀργάνωση τοῦ ζωικοῦ κόσμου ἐντελῶς διαφορετικὴ ἀπ' αὐτὲς ποὺ ξέρουμε. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἡ φαντασία μπορεῖ νὰ ὀργιάσει ἀχαλίνωτα (ὄχι ὅμως ἀνεύθυνα καὶ ἔξω ἀπὸ κάθε ἐπιστημονικὴ δεοντολογία ὅπως βλέπουμε δυστυχῶς συχνὰ σὲ ταινίες, βιβλία κ.ἄ.) Βασικὴ παρατήρηση ὅμως εἶναι ὅτι σὲ ἓνα περιβάλλον ἰσχυρῆς βαρῦτητας, ἡ ἐξέλιξη τῶν ὄντων πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς λογικῆς δὲν εἶναι εὐκόλη. Αὐτὸ συμβαίνει γιὰ τὴν ἐνέργεια ποὺ ἀποδίδουν τὰ ὄντα θὰ πρέπει νὰ σπαταλᾶται γιὰ τὴν ὑπερνίκηση καθαρὰ μηχανικῶν δυνάμεων λόγω βαρῦτητας ἰσχυρῆς. Ὅσο γιὰ τὰ ὄργανα αἰσθήσεων τώρα, θὰ πρέπει νὰ εἶναι τοποθετημένα μπροστὰ κι ὅσο τὸ δυνατόν πιὸ κοντὰ στὸ κεντρικὸ νευρικὸ σύστημα. Ἐτοί οἱ πληροφορίες τους γιὰ τὸ περιβάλλον θὰ διατρέξουν λιγώτερο δρόμο. Ἐπίσης ἡ «στέρεο» ἀντίληψη, ὀπτικοακουστικὴ, προϋποθέτει ἀντίστοιχα αἰσθητήρια σίγουρα περισσότερα τῶν δύο. Ἐξυπακούεται ὅτι καὶ τὸ σῶμα τῶν ὄντων αὐτῶν ἔχει ἀνάγκη ἐσωτερικῆς ὀργάνωσης (κάτι ἀνάλογο μὲ τὰ ἀνθρώπινα συστήματα μυϊκὸ, ἀγγειακὸ, ἀνταλλαγῆς ὕλης κ.λ.π.).

Πάντως βασικὸ συμπέρασμα, σχετικὰ μὲ τὰ παραπάνω εἶναι ὅτι ὁ νόμος τῆς ἐνότητας τῶν φυσιολογικῶν λειτουργιῶν καὶ τῆς οἰκονομικῆς προσαρμογῆς στὸ περιβάλλον, θὰ ἔπρεπε νὰ δώσει βασικὲς ὁμοιότητες μεταξὺ τῶν ἀνωτέρων ὀργανισμῶν τοῦ Σύμπαντος. Ἀκόμα κι αὐτὴ ἡ πνευματικὴ ζωὴ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀποχωρισθεῖ ἀπ' τὴν ἔννοια τῆς ἐργα-

σίας ποὺ προϋποθέτει καὶ συλλογικὴ ὀργάνωση. Ἀπ' τὰ προηγουμένα θέματα δὲν πρέπει νὰ βγεῖ τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ σύμπαν εἶναι περιορισμένο σ' ἓνα μοναδικὸ πρότυπο ὄντων. Ὅμοιες ἐκκινήσεις δίνουν πολλοὺς διαφορετικοὺς συνδυασμούς. Ὅμως πάντα μέσα στὴν ποικιλία, ὑπάρχουν, ριζικὲς τάσεις, σαφῶς καθορισμένες ποὺ ὀδηγοῦν τὰ ὄντα πρὸς τὴν καλύτερη δυνατὴ λύση σὲ ἐναρμονισμό μὲ τὸ περιβάλλον.

Τὰ προηγουμένα ὄλα τώρα, μὲ βάση τὰ σημερινὰ δεδομένα, τὰ θεωροῦμε σὰν ὑπολογισμένα πάνω στὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα. Παρ' ὄλα αὐτὰ ὅμως δὲν παύουν νὰ εἶναι ὑποθέσεις. Ἄλλωστε βασικὴ ἀνθρώπινη ἀδυναμία εἶναι ἡ ἐκτίμηση μελλοντικῶν κατακτῆσεων μὲ κριτήρια τοῦ παρόντος. Ἡ ἀνθρώπινη ζωὴ εἶναι ἀσφυκτικὰ περιορισμένη καὶ τὰ φυσικὰ μας μάτια εἶναι ἀδύναμα νὰ διαπεράσουν τὰ ἀλλεπάλληλα μυστήρια τῆς δημιουργίας. Τὸ μέλλον ἴσως λύσει πολλὰ προβλήματα. Πρὸς τὸ παρὸν ὑπάρχει τὸ μεγάλο πρόβλημα τῶν ἐπικοινωνιῶν εἴτε μὲ ταξίδια εἴτε μὲ ραδιοσήματα (κυρίως). Αὐτὸ τὸ θέμα ὅμως εἶναι μεγάλο καὶ μὲ ἄλλες εἰδικὲς ἐπεκτάσεις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ἀστροφυσικὴ (τ Δ' Κοσμολογία) Γ. Κοντόπουλου Θεσ/νίκης 1970.
- Ἀστροφυσικὴ (τ Β' Ἀστέρες) Δ. Κωτσάκη. Ἀθήνα 1970.
- Ἡ μεγάλη περιπέτεια τοῦ Διαστήματος. (Ἀπ' τὸ Γαλλικὸ). Ἀθήνα 1970.
- Time Life Inc. «Man and Space» 1976.
- View from a Height. Asimov I. Dobson, 1964.

Ὁ Αἰμίλιος ἢ περὶ ἀγωγῆς

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἀνάμεσα στὸ πλῆθος τῶν κειμένων γιὰ τὴν ἀγωγή, τὸ ἔργο τοῦ J. - J. ROUSSEAU, «Αἰμίλιος ἢ περὶ ἀγωγῆς», κρατᾷ μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ ἐξέχουσες θέσεις. Οἱ ριζοσπαστικὲς καὶ πρωτοποριακὲς του ιδέες εἶχαν μεγάλη ἐπίδραση στὴν παιδαγωγικὴ σκέψη καὶ πράξη τῆς ἐποχῆς του. Γιὰ πρώτη φορὰ εἶδε κάποιος τὴ διαδικασία τῆς ἀγωγῆς ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τοῦ παιδιοῦ, θεώρησε κέντρο τῆς ἀγωγῆς τὸ παιδί.

Γιὰ νὰ καταλάβουμε πόσο μεγάλη ἦταν ἡ ἐντύπωση ποὺ προκάλεσε τὸ ἔργο αὐτὸ στοὺς συγχρόνους του, πρέπει νὰ δοῦμε ποιά ἦταν ἡ κατάσταση τῆς ἐκπαίδευσης στὴν Εὐρώπη στὰ μισὰ τοῦ 18ου αἰ. (Τὸ ἔργο τελείωσε γύρω στὰ 1760). Ἡ ἐκπαίδευση τὴν ἐποχὴ αὐτὴ βρισκόταν σὲ ὑποτυπώδη κατάσταση. Οἱ γονεῖς παραμελοῦσαν τὴν ἀγωγή τῶν παιδιῶν τους, ἐκλείναν τὰ ἀγόρια σὲ κολλέγια, τὰ κορίτσια σὲ μοναστήρια, ἢ ἀνέθεταν τὴν ἀγωγή τους σὲ ἀνάξιους παιδαγωγοὺς ἢ γκουβερνάντες, οἱ ὁποῖοι κατάφερναν νὰ μεταβάλουν τὰ παιδιὰ σὲ κυρίους καὶ κυρίες σὲ μικρογραφία. Ἦταν ἐπιτακτικὴ ἡ ἀνάγκη νὰ ἀντικατασταθεῖ ἡ ἀδιαφορία, ἡ σκληρότητα καὶ ἡ ἀγνοια, ἀπὸ τὴν κατανόηση τῆς ἀγύπτης καὶ τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ παιδί. Τὸ ὅτι οἱ σύγχρονοιοὺ ROUSSEAU εἶχαν ἀντιληφθεῖ ἐν μέρει τὶς ἀνάγκες αὐτὲς τῆς ἀγωγῆς, δὲ μειώνει καθόλου τὴν ἀξία τοῦ ἔργου του. Κανεὶς ἀπὸ αὐτοὺς δὲν πρότεινε ἕνα σύστημα τόσο ὀλοκληρωμένο, στηριγμένο σὲ τέτοια λογικὴ συνέπεια καὶ σὲ τέτοια πίστη.

Ἡ ἐπίδραση τοῦ ἔργου συνεχίστηκε σ' ὅλο τὸ 19ο αἰ. (PESTALOZZI, FROEBEL, HERBART), ὅχι τόσο ἐντονῶς ὅσο ὑπῆρξε στοὺς συγχρόνους του. Στὶς ἀρχὲς τοῦ 20ου αἰ., ἡ νέα κίνηση στὴν παιδαγωγικὴ, ἡ ὁποία εἶχε ὡς σκοπὸ τῆς «τὴν ἀγωγή στὰ μέτρα τοῦ παιδιοῦ», στηρίχθηκε κυρίως στὶς παιδαγωγικὲς ἀρχὲς τοῦ ROUSSEAU. (Ἀντιπροσωπευτικὸ ἔργο τῆς κίνησης αὐτῆς εἶναι τὸ ἔργο τῆς HELEN KEY, «Ὁ αἰώνας τοῦ παιδιοῦ»).

Ἡ θεωρία γιὰ τὴν ἀγωγή, τοῦ ROUSSEAU, δὲν ἔχει λοιπὸν μόνο ἱστορικὴ ἀξία, ἀλλὰ οἱ θεμελιακὲς τῆς ἀρχὲς εἶναι πάντα ἐπάκαιρες καὶ σύγχρονες (στὴν ἐποχὴ μας τὸ σύγχρονο ρεύμα τῆς ἀντιπαιδαγωγικῆς ἀγωγῆς στηρίζεται κατὰ κύριο λόγο στὸν ROUSSEAU).

I. ΓΕΝΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ

A) Θέση τοῦ «Αἰμίλιου» στὸ ἔργο τοῦ ROUSSEAU

Ἀφοῦ κατήγγειλε ὁ ROUSSEAU τὰ ἑλαττώματα τῆς σύγχρονης κοινωνίας (DISCOURS), θέ-

τει στὰ μεγάλα του ἔργα (LA NOUVELLE HELOISE, LE CONTRAT SOCIAL), τὸ θεμέλιο μιᾶς κοινωνίας ὅπως τὴν ἔχει ὀνειρευτεῖ. Γιὰ νὰ ἀνομορφώσουμε τὴν κοινωνία, πρέπει νὰ ἀρχίσουμε ὅχι ἀπὸ τὸ κράτος ἀλλὰ ἀπὸ τὴν οἰκογένεια καὶ συγκεκριμένα ἀπὸ τὴν ἀγωγή τῶν παιδιῶν. Μεταβάλλοντας τὴν ἀγωγή στὰ περιορισμένα καὶ εὐνοϊκὰ περιβάλλοντα μερικῶν οἰκογενειῶν, θὰ μπορούμε καλύτερα ν' ἀρχίσουμε τὶς ἀπαραίτητες μεταρρυθμίσεις. Ὁ Αἰμίλιος ἀνταποκρίνε-

Τῆς Ζ. ΠΑΠΑΝΑΟΥΜ - ΤΖΙΚΑ

ται λίγο - πολὺ σ' αὐτὸν τὸν σκοπὸ. Ἀναδημιουργία ἑνὸς κοινωνικοῦ ἀνθρώπου, αὐτὸς εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς. Ἡ ἀναδημιουργία ὅμως αὐτὴ θὰ γίνῃ σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους τῆς τάξης καὶ τῆς λογικῆς ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὸ θεό, σύμφωνα μὲ τὴ φύση.

Πρέπει νὰ τονισθεῖ ὅτι οἱ ἀπόψεις τοῦ ROUSSEAU γιὰ τὴν ἀγωγή δὲν διαχωρίζονται ἀπὸ τὶς φιλοσοφικὲς, πολιτικὲς, θρησκευτικὲς καὶ ἠθικὲς του ἀπόψεις. Ἀσχολεῖται μὲ τὴ φιλοσοφία τῆς ἀγωγῆς καὶ ὅχι μὲ εἰδικὲς διδακτικὲς. Ὁ ἴδιος γράφει συχνὰ ὅτι εἶναι ἱκανοποιημένος θε-
τονίας τὶς βασικὲς ἀρχὲς τῆς ἀγωγῆς.

B) Μορφή τοῦ ἔργου

Στὸν «Αἰμίλιο» παρουσιάζεται ἡ διαπαιδαγωγησιμὴ ἑνὸς φανταστικοῦ ἀγοριοῦ, τοῦ Αἰμίλιου, ἀπὸ τὴ γέννησή του ὡς τὰ εἴκοσι χρόνια του. Ὁ ROUSSEAU περιγράφει καταστάσεις φανταστικὰ δυνατὲς, ὅπου ἐξικονομεῖ τὶς βασικὲς τὸν ἀρχὲς. Τὸ ἔργο μοιάζει μὲ μυθιστόρημα. Ὁ ROUSSEAU ἀφήνεται νὰ παρασυρθεῖ, ἐπινοεῖ ἀνέκδοτα, πλέκει περιπέτειες, μεταπηδᾷ ἀπὸ τὸ σοβαρὸ σὲ ρομαντικὸ στοιχεῖο.

Ἀδυναμία τοῦ ἔργου εἶναι ἡ ἀδύνατη σύνθεση, ὅπου ἡστερευτὴτα τῶν κρίσεων πάσχει ἀπὸ τὴν ἀφθονία τῶν παρεκβάσεων. Ἀκολουθεῖ χρονολογικὴ σειρά καὶ χωρίζεται τὸ ἔργο σὲ πέντε κεφάλαια ἄνισα σὲ σπουδαιότητα καὶ διάρκειά, ποὺ ἀντιστοιχοῦν σὲ πέντε στάδια ἀνάπτυξης τοῦ παιδιοῦ.

Γ) Περίληψη τοῦ ἔργου

Τὸ Α' Βιβλίο ἀρχίζει μὲ μιὰ σύντομη παρουσίαση τῆς φιλοσοφίας τοῦ ROUSSEAU. Τονίζεται ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στὴν καλακούννη τοῦ ἀνθρώπου καὶ στὴν κακία τῶν θεσμῶν ποὺ φτιάχνει ὁ ἄνθρωπος: ἀνάμεσα στὸν φυσικὸ ἄνθρωπο καὶ στὸν παλιτὴ κάποιος κοινωνίας. Ὁ ἴδιος ὁ ROUSSEAU δείχνει πῶς, ἀναλαμβάνοντας ἕνα παιδί

ἀπὸ τὴν γέννησίν του καὶ ἐλέγχοντας τὸ περιβάλλον του, ἡ φύση στὴν ἀρχικὴ τῆς μορφῆς μπορεῖ νὰ διατηρηθεῖ ἄθικτη. Ἡ ἔνταξή του στὴν κοινωνία θάρεται ἀργότερα. Τὸ πρῶτο στάδιο μιᾶς φυσικῆς ἀγωγῆς διαμορφώνεται σὲ σπῆτι, σὲ συνθηκὲς ἐξοχῆς καλύπτερα, ὅπου τὸ παιδί θὰ μεγαλιώσει τόσο ἀπλὰ ὅσο ἓνα χωριότοπουλο.

Στὴ συνέχεια ὁ ROUSSEAU δημιουργεῖ τὸν Αἰμίλιο, τὸ φανταστικὸ μαθητὴ, τοῦ ὁποῦ ἀναλαμβάνει τὴ διαπαιδαγώγησιν, μὲ τὸ δικαίωμα νὰ ἐλέγχει ὅλες τὶς συνθηκὰς τῆς ζωῆς του, παρόλο πὼς τονίζει ὅτι πραγματικοὶ παιδαγωγοὶ εἶναι οἱ γονεῖς. Ακολουθεῖ μὴ συζήτηση σχετικὴ μὲ τὴ φροντίδα τῶν παιδιῶν στοὺς πρῶτους μῆνες τῆς ζωῆς: ἐλευθερία στὶς κινήσεις, ἑλαφρὸ ντύσιμο, νὰ ἀκολουθεῖ κανεὶς τὴ φύσιν, σύμφωνα μὲ τὸ παράδειγμα τῶν χωρικῶν, εἶναι οἱ γενικὲς του ὑποδείξεις.

Στὸ Β' Βιβλίον περιγράφεται ἡ ἀγωγή τοῦ παιδιοῦ ἀπὸ τὰ 2 ὠς τὰ 12 χρόνια. Φυσικὴ ἀγωγή εἶναι ἡ ἀγωγή ποὺ βασίζεται στὴ φύσιν τοῦ μαθητῆ στὶς διάφορες ὁψεις τῆς. Κάθε παιδί εἶναι διαφορετικὰ ἀπὸ τὸ ἄλλο καὶ πρέπει νὰ διαπαιδαγωγεῖται διαφορετικὰ. Τὸ παιδί στὸ στάδιο αὐτὸ πρέπει νὰ μαθαίνει μόνον μὲ τὴν ἀμεση ἐμπειρία τὶς ποικίλες πρακτικὲς δραστηριότητες ποὺ συνδέονται μὲ τὰ ἐνδιαφέροντα καὶ τὶς ἀνάγκες του. Ἡ σκέψη του κινεῖται μόνον στὴ σφαῖρα τῶν αἰσθήσεων. Δὲν ἔχει ἀναπτυχθεῖ ἡ λογικὴ σκέψη κι ἔτσι εἶναι ἐκτεθειμένον στὶς ἐπαρράσεις τῶν ἄλλων. Ὁ μόνος τρόπος νὰ κρατηθεῖ στὴ δική του φύσιν εἶναι νὰ τὸ ἀποσύρουμε ἀπὸ τὴν κοινωνία καὶ νὰ τὸ φέρουμε σὲ συνθηκὰς ποὺ ἐλέγχονται ἀπὸ ἕναν παιδαγωγὸ. Ἡ ἀγωγή ποὺ θὰ δεχτεῖ κάτω ἀπὸ αὐτὲς τὶς συνθηκὰς πρέπει νὰ εἶναι ἀρνητικὴ ὄχι θετικὴ. Καμία διδασκαλία δὲν ἔχει θέση στὸ στάδιο αὐτὸ.

Στὸ Γ' Βιβλίον ἐξετάζεται ἡ ἀγωγή ἀπὸ τὰ 12 ὠς τὰ 15 χρόνια (τελευταῖο στάδιο τῆς παιδικῆς ἡλικίας κατὰ τὸν ROUSSEAU). Ἀναπτύσσεται ἡ νόσησίν του, μπορεῖ νὰ κάνει προβλέψεις, συλλογισμοὺς. Τοῦ λείπει ἀκόμη ἡ ἠθικὴ ἀντίληψη καὶ ἀντιλαμβάνεται στοιχειωδῶς μόνον τὶς κοινωνικὰς σχέσεις. Ὅμως τώρα μπορεῖ νὰ καταλάβει τὴ χρησιμότητα τῶν πραγμάτων, ἐπίσης τὴν ἀξία τοῦ καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας. Τὸ κοινωνικὸ πρότυπο ποὺ ἀντιστοιχεῖ σ' αὐτὴ τὴ νέα ἀντίληψη προσωποποιεῖται στὴν ἱστορία τοῦ Ροβ. Κρούσου, τοῦ αὐτάρκη ἐρημίτη, ποὺ χρησιμοποίησε τὴν εὐφυΐα του γιὰ νὰ βρεῖ πρακτικὰς λύσεις γιὰ τὴν ἐπιβίωσίν του σὲ νησί. (Τὸ βιβλίον αὐτὸ εἶναι τὸ μόνον ποὺ θὰ γνωρίσει ὁ Αἰμίλιος). Τὸ νησί τοῦ Αἰμίλιου εἶναι ὁ κόσμος, ἀφοσιώνεται λοιπὸν μὲ ζῆλον στὴν ἐπιστημονικὴ ἐξερεύνησίν του. Τώρα ἀρχίζει νὰ μελετᾷ σοβαρὰ καὶ οἱ θετικὰς ἐπιστῆμες, ὅπως καὶ ἡ χειροτεχνία εἶναι οἱ δύο κύριες του ἀσχολίες. Ἡ τέχνη, ἡ ἱστορία, ἡ φιλολογία, ἡ κοινωνιολογία, ἡ θρησκεία, θὰ τὸν ἀπα-

σχολήσουν σὲ τὸ ἐπόμενο στάδιο.

Τὸ Δ' Βιβλίον ἀναφέρεται στὴν ἐφηβικὴ ἡλικία (ἀπὸ τὰ 15 ὠς τὰ 20 χρόνια κατὰ τὸν ROUSSEAU). Ἐφηβεία εἶναι μιὰ νέα γέννηση. Τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ φύλου ποὺ ἀναπτύσσονται μεταβάλλουν καὶ τὸ σῶμα καὶ τὸ μυαλὸ του. Τώρα μπάνει ὁ ἕρως στὴ σφαῖρα τῆς ἠθικῆς. Ὁ ROUSSEAU ἐπιμένει, ὅπως καὶ πρῶτα, νὰ καθυστερήσει ἡ ἀνάπτυξη, ἔτσι ὥστε οἱ ὕγιαινε φυσικὰς κλίσεις τοῦ ἐφήβου νὰ μὴ καταπινοῦν ἀπὸ τὶς προκαταλήψεις μιᾶς τεχνητῆς κοινωνίας. Ἐτσι σχεδιάζει γιὰ τὸν Αἰμίλιο μιὰ βαθμιαία εἰσδο στὴν κοινωνικὴ ζωὴ: ἀρχίζει μὲ τὶς προσωπικὰς σχέσεις φιλίας καὶ ἀλληλεγγύης (στὰ 16), προχωρᾷ στὴν εὐρύτερη ἐξοικείωση μὲ τὸ ἀνθρώπινο γένος, ποὺ συντελεῖται διὰ μέσου τῆς ἱστορίας καὶ τῆς θρησκείας (στὰ 18), τελειώνει μὲ τὴν εἰσαγωγή τοῦ νέου στὴν εὐγενὴ κοινωνία μιᾶς μεγάλης πόλης καὶ τὴν καλλιέργειάν του μὲ τὴ λογοτεχνία καὶ τὸ δράμα (στὰ 20).

Στὸ Ε' Βιβλίον ἀπαρμέναι ἓνα καθῆκον γιὰ τὸν παιδαγωγὸ. Ὁ νέος πρέπει νὰ ἐτοιμαστεῖ γιὰ τὸν γάμο ποὺ θὰ τὸν κάνει ὀλοκληρωμένον μέλος τῆς κοινότητος. Ἡ Σοφία, ἡ προορισμένη νὰ παντρευτεῖ τὸν Αἰμίλιο, εἶναι ἓνα ἀπλὸ κορίτσι τῆς ἐξοχῆς, μεγαλωμένον μὲ πνεῦμα ἐλευθερίας. Τονίζονται ἐδῶ οἱ διαφορὰς τῶν δύο φύλων: ὁ ἄντρας ἐνεργητικὸς, δυνατὸς, ἡ γυναῖκα ἀδύνατη, παθητικὴ. Πρὶν παντρευτεῖ ὅμως ὁ Αἰμίλιος, ὀφείλει νὰ ἀξιδέμει γιὰ νὰ μελετήσει τὰ προβλήματα διακυβέρνησης τῶν χωριῶν τῆς Εὐρώπης. Τὸ βιβλίον τελειώνει μὲ τὴ δήλωσιν τοῦ Αἰμίλιου ὅτι θὰ ἀναθρέψει ὁ ἴδιος τὸ παιδί του, γιὰτὶ ὁ πατέρας εἶναι ὁ φυσικὸς παιδαγωγὸς.

II. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ ΑΡΧΩΝ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ

Α) Θεμελιώδης εἶναι ἡ συνειδητοποίηση τῆς διαφορᾶς ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσα σὲ τὸ παιδί καὶ σὲ τὸν ἐνήλικον.

«Ἡ παιδικὴ ἡλικία ἔχει τὴ θέση τῆς, καθὼς καὶ τὴ σχετικὴ τῆς αὐτονομία στὴ ζωὴ τοῦ ἀτόμου. Ὅπως κάθε ἡλικία, ἔτσι καὶ ἡ παιδικὴ, ἔχει ἓνα δικὸ τῆς εἶδος ὀριμότητος», γράφει ὁ ROUSSEAU.

Ἡ διαπίστωση αὐτὴ ὀδήγησε στὴν πεποίηση ὅτι πρέπει νὰ γνωρίσουμε σὲ βάθος τὴν ψυχολογία τοῦ παιδιοῦ. Νὰ γνωρίσουμε τὶς ἀνάγκες, τὰ ἐνδιαφέροντα, καθὼς καὶ τὰ ὄρια τῶν δυνατοτήτων του. Μόνον ἔτσι θὰ μπορέσουμε νὰ προσαρμόσουμε τὴν ἀγωγή στὴ φύσιν τοῦ παιδιοῦ. Αὐτὴ εἶναι ἡ μεγάλη ἀλήθεια ποὺ μπορεῖ νὰ ἐφαρμοστεῖ στὴν ἀγωγή τῶν παιδιῶν σ' ὅλες τὶς ἐποχὰς καὶ κάτω ἀπ' ὅλες τὶς συνθηκὰς.

Ὁ παιδαγωγὸς πρέπει νὰ εἶναι ὁδὸν τῆς φύσιν τοῦ παιδιοῦ. Ὁ ρόλος του εἶναι ἀπλῶς ρυθμιστικὸς, δρᾷ ὡς μεσολαβητὴς ἀνάμεσα στὴ φύσιν καὶ σὲ τὸ παιδί. Μόνον ὅταν ἀναγνωρίσει καὶ δεχτεῖ τὰ ὄρια ποὺ θέτει ἡ φύσιν, ὁ ἀνθρώπος γίνεται ἐ-

λευθερος και βρισκει την εὐτυχία. Ὁ πρῶτος στόχος τῆς ἀγωγῆς λοιπὸν εἶναι νὰ διαφυλάξει αὐτὴ τὴν ἐλευθερία. Φυσικὴ ἐλευθερία στὴν ἀρχή: ὄχι σπάργανα στὰ βρέφη, παιχνίδια καὶ ψυχαγωγία πρὸς μεγαλύτερα παιδιὰ. Γιὰ νὰ μπορεῖ τὸ παιδί νὰ ξεδεύει τὶς δυνάμεις του οὐ μορφωτικὰς ἀλλὰ ἐνέργειαι, πρέπει νὰ ζεῖ πάντα μὲ τὸ παιχνίδι. Ἡ ἐλευθερία αὐτὴ ὅμως δὲν θὰ εἶναι ἀσύδοτη· θὰ ἐλέγχεται ἀπὸ τὶς συνέπειαι τῶν ἐπιπτώσεων τοῦ παιδιοῦ. Ὅχι λοιπὸν τιμωρίαι· δὲν πρέπει ἢ θέληση τοῦ παιδιοῦ νὰ ἐρχεται ἀντιμέτωπη μὲ τὴ θέληση τῶν μεγάλων, παρὰ μόνον μὲ τὴ σκληρότητα τῆς πραγματικότητος. Π.χ. ἂν τὸ παιδί σπᾶσει τὸ τζάμι τοῦ δωμάτιο, τὸ κρῦο τοῦ θά μπει θὰ εἶναι ἡ ἀναγκαία συνέπεια τῆς πράξεως του, ἡ μόνη του τιμωρία.

Τὼς σήμερα νὰ φαίνεται κάπως ἀπόλυτη ἡ θέση αὐτὴ τοῦ ROUSSEAU. Ὅμως εἶναι ἀλήθεια ὅτι παρὰ τὶς προόδους τῆς ψυχολογίας τοῦ παιδιοῦ σήμερα, οἱ ἐνήλικοι ἐξακολουθοῦν νὰ ἐνδιαφέρονται τὶς περιοσότερες φυχρὲς μόνον γιὰ τὴ δικὴ τους πλευρὰ στὴ σχέση τους μὲ τὰ παιδιὰ. Βλέπουν τὴ διαδικασιὰ τῆς ἀγωγῆς δηλαδὴ, μόνον ἀπὸ τὴ δικὴ τους ἀποψη (π.χ. θάζουν αὐθαίρετους κανόνες στὴ ζωὴ τοῦ παιδιοῦ, ἐπιβάλλουν πειθαρχικὰ μέτρα κ.λ.π.).

Β) Ἡ οἰκογένεια παίζει θεμελιώδη ρόλο στὴ σωστὴ ὀργάνωση τῆς ζωῆς τοῦ παιδιοῦ.

Οἱ ἀληθινοὶ παιδαγωγοὶ σὲ μιὰ «φυσικὴ ἀγωγή» εἶναι ὁ πατέρας καὶ ἡ μητέρα. Σὲ μιὰ σωστὴ οἰκογένεια, ὑπάρχει τόσο καλὸς ἔλεγχος τῶν συνθηκῶν καὶ τόσο σωστὴ ἀτομικὴ καθοδήγηση δίνεται στὸ παιδί ὅση ὁ συμβολικὸς παιδαγωγὸς δίνει στὸν Αἰμίλιο. Ἡ ἀλήθεια αὐτὴ ἰσχύει γιὰ μᾶς ὅπως καὶ γιὰ τοὺς πρώτους ἀναγνώστες.

Γ) Τὸ πρόβλημα νὰ ἐπιτευχθεῖ συμφιλίωση τῶν ἐνδιαφερόντων τῆς κοινωνίας καὶ τοῦ ἀτόμου, τὸ ὅποιο ἀπασχλεῖ τόσο ἔντονα τὸ ROUSSEAU εἶναι καὶ δικὸς μας. Πρὸς συγκεκριμένα: μέσα στὴν κοινωνία πρέπει τὸ ἄτομο νὰ βρῶκει προσωπικὴ ἰκανοποίηση, οἱ στόχοι δηλαδὴ τῆς οἰκογένειας, τοῦ σχολείου, τῆς κοινωνίας, νὰ ἀνταποκρίνονται πρὸς ἐνδιαφέροντά του.

Σὲ τὴ μᾶς βοηθᾷ ἐδῶ ὁ ROUSSEAU. Τὰ μαθήματα καὶ οἱ μέθοδοι ποὺ προτείνει μποροῦν νὰ ἔχουν χρήσιμες ἐφαρμογὰς στὴ δουλειὰ τοῦ σύγχρονου σχολείου; Γιὰ ν' ἀπαντήσουμε σ' αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα θὰ ἐξετάσουμε τὸ σχῆμα ἀγωγῆς ποὺ δίνει ὁ ROUSSEAU βασικὰ πρὸς Β, Γ καὶ Δ βιβλίο.

Στὴν παιδικὴ ἡλικία, ὡς τὰ 12 χρόνια, δίνεται ἐμφαση σὲ ὅ,τι ὀνομάζει ἀρνητικὴ ἀγωγή, δηλαδὴ στὶς συνήθειαι καὶ τὶς ἰδέαι ποὺ δὲν πρέπει ν' ἀποκτήσει τὸ παιδί.

Ὁ ἄνθρωπος φύσει γεννιέται καλὸς. Ἡ οὐγ-

χρονη κοινωνία εἶναι κακὴ. Ἡ θετικὴ ἀγωγή ποὺ ἐμπνέεται ἀπὸ αὐτὴ προσπαθεῖ νὰ κοινωνικοποιήσει τὸ παιδί πολὺ γρήγορα, καὶ νὰ γνωρίσει στὸ παιδί τὰ καθήκοντα τοῦ ὄριμου ἀνθρώπου καὶ νὰ μορφώσει τὸ πνεῦμα πρὶν ἔρθεῖ ἡ κατάλληλη ἡλικία.

Πρέπει ἐπομένως γιὰ νὰ προφυλάξουμε τὸ παιδί ἀπὸ τὴν πρόωρη κοινωνικοποίηση, νὰ πάρουμε ἰδὸν ἀντίστροφον δρόμον αὐτῆς τῆς ἀγωγῆς. Ἡ παιδικὴ ἡλικία πρέπει νὰ εἶναι, κατὰ μιαν ἔννοια μὴ μακροχρόνια ἀργία. «Κάθε ἀναβολὴ νὰ τὴν παίρνετε σὸν πλεονέκτημα... ἀφεῖστε τὸ παιδί νὰ ὀριμάσει ἀνάμεσα στὰ παιδιὰ», γράφει ὁ ROUSSEAU (σ. 68). Ὁ πρὸς χρήσιμος κανὼνας τῆς ἀγωγῆς εἶναι ὄχι νὰ κερδίζουμε καιρὸ μὰ νὰ χάνουμε (σ. 67). «Ἀσκεῖται τὸ κορμί, τὰ ὄργανα, τὶς αἰσθήσεις, τὶς δυνάμεις του, μὰ ἀφεῖστε ὅσο πιὸ πολὺ μπορεῖτε ἀνεργὴ τὴν ψυχὴ του» (σ. 68). «Ἄν λοιπὸν θέλετε νὰ καλλιεργήσετε τὴν ἀντίληψη τοῦ μαθητῆ σας, ἀσκεῖται τὸ σῶμα του. Ἀσ δουλεύει, ἄς κινεῖται, ἄς τρέχει, ἄς φωνάζει, ἄς βρῶκεται πάντα σὲ κίνηση» (σ. 96). Νὰ μάθει τὸ παιδί μόνον ὅ,τι θέλει νὰ μάθει. Ἀκόμη κι ἂν εἶναι δυνατό νὰ διδάξουμε τὰ παιδιὰ νὰ διαβάσουν καὶ νὰ γράφουν ἢ νὰ μετροῦν, εἶναι λάθος νὰ τὸ κάνουμε πρὶν τὰ ἴδια συνειδητοποιήσουν ὅτι θέλουν, ὅτι τοὺς χρειάζετε ν' ἀποκτήσουν αὐτὰς τὶς δεξιότητες.

Ἡ ἔννοια ἀρνητικὴ ἀγωγή ἔχει λοιπὸν δύο ὅψεις:

α) Ἡ μία εἶναι ὅτι βλάπτει τὰ παιδιὰ τὸ νὰ τὰ διδάξουμε πράγματα ποὺ δὲν μποροῦν νὰ καταλάβουν καὶ νὰ ἐκτιμήσουν. Ἄν ἡ ἱστορία, ἡ λογοτεχνία, ἡ ἠθικὴ ἢ ἡ θρησκεία ἔχουν σημασίαν μόνον γιὰ ἓνα ὄριμον μυαλὸ — ὅπως πιστεύει ὁ ROUSSEAU —, μόνον μὲ λόγια μποροῦν νὰ διδάχονται στὴν παιδικὴ ἡλικία καὶ ἡ ἐπιφανειακὴ αὐτὴ ἐκμάθησίν τους θὰ ζημιώσει τὶς βαθύτεραις ἐμπειρίαις τῆς ζωῆς. β) Ἡ ἄλλη ὅψη εἶναι ὅτι τὸ μόνον ἰκανοποιητικὸν κίνητρο γιὰ μάθηση, στὴν παιδικὴ ἡλικία, εἶναι τὸ ἐνδιαφέρον ποὺ σηπάζει ἀπὸ τὴ συνειδητοποίηση μιᾶς ἀνάγκης.

Μ' αὐτὴ τὴν τελευταία ἀποψη, συμφωνοῦν βασικὰ ὅλοι οἱ σύγχρονοι παιδαγωγοὶ. Ἡ πρώτη ὅμως ἀποψη συνεπάγεται πρὸ σοβαρὰ προβλήματα γιὰτὶ ἔρχεται ἀνημέτρητη μὲ τὴν διαπαιδαγώγησιν τῶν παιδιῶν σύμφωνα μὲ τὰ μεγάλα κοινωνικὰ ἰδανικὰ καὶ πιστεύω. Πρέπει νὰ μεταδώσουμε στὰ παιδιὰ τὰ καλλίτερα στοιχεῖα τῆς πολιτιστικῆς κληρονομίας, τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης, τῆς λογοτεχνίας, τῆς μουσικῆς. Πρέπει ἀκόμη νὰ ἀνατρέφονται τὰ παιδιὰ σύμφωνα μὲ τὴ θρησκευτικὴ πίστιν τῶν πατέρων τους. Ἀλλὰ προκύπτει τὸ ἐρώτημα: τί συμβαίνει ἂν τὰ παιδιὰ δὲ μαθαίνουν στὴν πραγματικότητα ὅλα αὐτὰ ποὺ νομίζουμε ὅτι μαθαίνουν; π.χ. στὴν ἱστορία, τί μποροῦν ἀνῶρμα ἴτιον μὲ περιορισμένη γνώση νὰ καταλάβουν ἂν τὴν συνθετὴ ἀκολουθίαν καὶ σχέσεις τῶν γεγονότων, πρὸς συνθέτουν κάθε

γάλη κοινωνική κίνηση ἢ ἀπὸ τὶς προσωπικότητες ποὺ δροῦν σ' αὐτὰ: "Ἡ ἀκόμη, ἡ θρησκεία μὲ τὸ συνδυασμὸ δόγματος καὶ λατρείας, τὴ νόημα μπορεῖ νᾶκει γιὰ τὰ παιδιὰ, πρὶν ξυπνήσει ὁ νοῦς καὶ τὸ πνεῦμα τοὺς στὴν ἐφηβεία;

Πρέπει ὁπωσδήποτε νὰ προσέξουμε τὴν προειδοποίηση τοῦ ROUSSEAU γιὰ τὴν πρόωρη διδασκαλία. Σήμερα δεχόμαστε ὅτι κάθε ἰκανότητα τοῦ ἐνήλικου ἔχει τὶς ρίζες τῆς στὴν παιδικὴ ἡλικία. Ὅτι οἱ πνευματικὲς δυνάμεις πρέπει νὰ καλλιεργηθοῦν μὲ τὴν κατάλληλη παιδεία ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ζωῆς. Ἀλλὰ, ὅσο οἱ ἐνήλικοι θεωροῦν τὰ παιδιὰ ὡς ἐκδόσεις τοῦ ἑαυτοῦ τους σὲ μικρογραφία καὶ δὲ συνειδητοποιοῦν τὰ πνευματικὰ καὶ ἠθικὰ τοὺς ὅρια, ἡ ἔμφαση ποὺ δίνει ὁ ROUSSEAU στὸ τί μποροῦν τὰ παιδιὰ νὰ μάθουν καὶ τί ὄχι, θὰ χρησιμεύει στὸ ἐξῆς: θὰ θυμίζει στοὺς γονεῖς καὶ στοὺς δασκάλους, ὅτι, ἂν σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς εἶναι νὰ ἀποκτήσουν τὰ παιδιὰ κάποτε ὀλοκληρωμένη προσωπικότητα, πρέπει νὰ ἀφήνονται ἐλεύθερα νὰ ἐνεργοῦν καὶ νὰ σκέφτονται ὡς ἄτομα μὲ δικὰ τοὺς δικαιώματα, στὰ πλαίσια πάντα τῶν ὁρίων καὶ τῶν δυνατοτήτων τους.

Ὅπως ὁποῖοτε, δὲν εἶναι ἀναγκαῖο νὰ ἀποκλειστοῦν τὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ ἐνήλικου ἀπὸ τὴ σχολικὴ πράξη, ὅπως φαίνεται νὰ προτείνει ὁ ROUSSEAU. Ὁ ἴδιος ἄλλωστε δείχνει τὸν τρόπο διδασκαλίας ποὺ ταιριάζει σὲ μιὰ παιδοκεντρικὴ ἀγωγή. Ἡ μέθοδος του ἦταν νὰ κάνει τὸ μαθητὴ νὰ θελεῖ νὰ μάθει καὶ ἔπειτα νὰ τὸν διδάξει μὲ βάση τὶς συγκεκριμένες ἐμπειρίες τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Τὸ ἴδιο μπορεῖ νὰ συμβεῖ σὲ κάθε τομέα, μέσα στὰ ὅρια πάντα τῶν δυνατοτήτων του, χωρὶς νὰ χάσει τὴν ἰκανοποίηση μιᾶς εὐτυχιωμένης παιδικῆς ἡλικίας.

Τὸ παιδαγωγικὸ σχῆμα γιὰ τὴν ἐφηβικὴ ἡλικία, ποὺ ἐκτείνεται στὰ τρίτο καὶ τέταρτο βιβλίο, παρουσιάζει λιγότερες δυσκολίες γιὰ τὸ σύγχρονο ἀναγνώστη ἀπ' ὅτι τὸ προηγούμενο. Ἀπὸ τὰ 12 ὡς τὰ 15 τοῦ χρόνια τὸ παιδί, μὲ κίνητρο πάντα τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν περιέργεια, θὰ ἀσχοληθεῖ μὲ τὰ φυσικὰ φαινόμενα: παραιτηρῶντας νύχτα καὶ μέρα τὸν οὐρανὸ θὰ μάθει κοσμολογία, στοὺς περιπάτους του γεωγραφία, φυσικὴ, κατασκευάζοντας ὁ ἴδιος τὰ ὄργανα γιὰ τὰ πειράματά του.

«Δὲν πρόκειται νὰ τοῦ διδάξουμε τὶς ἐπιστήμες μὰ νὰ τὸν κάνουμε νὰ τὶς ἀγαπήσει καὶ νὰ τοῦ δείξουμε τὸν τρόπο νὰ τὶς μάθει ὅταν θὰ θελήσει», γράφει ὁ ROUSSEAU (σ. 157) «Ἄν ἀντὶ νὰ κολλήσω ἓνα παιδί στὰ βιβλία, τὸ ἀπασχολῶ σ' ἓνα ἐργαστήριο, τὰ χέρια του δουλεύουν πρὸς ὄφελος τοῦ μυαλοῦ του. Χωρὶς ἀντιλογία, οἱ γῶνες ποὺ ἀποκτοῦμε μόνοι μας μ' αὐτὸ τὸν τρόπο εἶναι πολὺ πιὸ ξεκάθαρες καὶ σταθερὲς ἀπ' ὅσες μῆς ἔχουν διδάξει ἄλλοι...»

Ἀπὸ τὰ 15 ὡς τὰ 20 χρόνια του ὁ ἐφηβὸς θὰ

γνωρίσει τὴν τέχνη, τὴν ἱστορία τὴ φιλολογία, θὰ μπεῖ στὴ σφαῖρα τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς θρησκείας. Ἐχοντας ὑπόψει τὶς διαφορὲς τοῦ 18ου ἀπὸ τὸν 20ο αἰῶνα, θὰ συμφωνήσει ὁ σύγχρονος ἀναγνώστης μὲ τὴ διδασκαλία τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν ἀνθρωπιστικῶν μαθημάτων. Σήμερα ἀκριβῶς ὅπως ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευση δίνει μεγάλη ἔμφαση στὶς στοιχειώδεις δεξιότητες (τὴν ἀνάγνωση, τὸ γράψιμο, τὸ μέτρημα), σὲ σχέση μὲ τὴ μελλοντικὴ τοὺς χρησιμότητα παρὰ μὲ τὸ τιμρινὸ τοὺς ἐνδιαφέρον, ἔτσι καὶ ἡ μέση ἐκπαίδευση δίνει ἔμφαση στὶς πιὸ σύνθετες δεξιότητες (τὶς γλώσσες, τὰ μαθηματικά, τὶς ἐπιστήμες) σὲ σχέση μὲ τὴ μελλοντικὴ τοὺς χρησιμότητα. Ἡ ἀξία ὅμως ποὺ δίνει ὁ ROUSSEAU στὴ διδασκαλία τῆς ἱστορίας, τῆς γλώσσας, τῆς θρησκείας, τῆς λογοτεχνίας, σὲ σχέση πάντα μὲ τὶς ἀνάγκες τοῦ ἐφήβου, μᾶς ὑπενθυμίζει ὅτι ἡ δημιουργία ἐνὸς ἀξίου ἀνθρώπου εἶναι ἐξίσου σημαντικὴ ὅσο καὶ ἡ δημιουργία ἐνὸς καλοῦ πολίτη· καὶ μ' αὐτὸ τὸ στόχο, οἱ σπουδὲς στὴν ἐφηβεία δὲν πρέπει νὰ προετοιμάζουν μόνο γιὰ τὸ μέλλον, ἀλλὰ συγχρόνως νὰ προσφέρουν ἰκανοποίηση τὴν ἐποχὴ ποὺ παρέκονται στὸν ἐφηβό.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ἀνακεφαλαιώνοντας τὰ παραπάνω θὰ θέλαμε νὰ τονίσουμε ὅτι τὰ αἰώνιο ἐρωτήματα ποὺ ἀφοροῦν τὴν κοινότητα καὶ τὸ ἄτομο, τὴν αὐθεντία καὶ τὴν ἐλευθερία, τὸν ἐνήλικο καὶ τὸ παιδί, ὑπάρχουν καὶ σήμερα· πολλὲς ἀπόψεις γιὰ τὴν ἀγωγή πρέπει νὰ ἀναθεωρηθοῦν. Ὁ ROUSSEAU ὁπωσδήποτε ὑποστήριξε μιὰ μονόπλευρη θέση ἀπέναντι σ' αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα. Ἡ θεμελιακὴ του ὕμνος ἀρχὴ γιὰ τὴν ἀγωγή, ποὺ ἐκφράζεται μὲ ἐκπληκτικὴ δύναμη στὸν Αἰμίλιο, εἶναι ἅπλη, βαθιὰ καὶ πάντοτε σύγχρονη, ἡ ἐξῆς:

Γιὰ νὰ μπορέσει ἡ ἀγωγή νὰ δημιουργήσει ὀλοκληρωμένους ἀνθρώπους ὑπάρχεις καὶ διὰ μέσου αὐτῶν μιὰ σωστὴ κοινωνία, πρέπει νὰ ἔχη ὡς κέντρο τῆς τὸ παιδί.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 1) EMILE FOR TODAY. W. BOYD LONDON 1973.
- 2) Αἰμίλιος ἢ περὶ ἀγωγῆς μετ. Στέλλα Βουρδοῦμα, Ἀθήναι, ἄ.ἔ.
- 3) Οἱ μεγάλοι Παιδαγωγοί, J. CHATEAU, μετ. Κ. Κίτσου, Ἀθήναι, ἄ.ἔ.
- 4) EMILE OU DE L' EDUCATION, J. J. ROUSSEAU, ED. GARNIER PRERES, 1963.

Ἡ συμβολή τοῦ σχολείου στὴν ἀγωγή τοῦ παιδιοῦ

Τὸ σχολεῖο θεωρεῖται ὁ σπουδαιότερος παράγοντας ἀγωγῆς καὶ μόρφωσης, τὸ ἀποτελεσματικότερο μέσο γιὰ τὴν κατανόηση, τὴ συντήρηση, τὴν προαγωγή καὶ τὴ μετάδοση τοῦ πολιτισμοῦ ἀπὸ τὴ μιὰ γενιὰ στὴν ἄλλη. Τὸ σχολεῖο μεταβιβάζει στὴ νέα γενιὰ τὴν πνευματικὴ κληρονομιά τοῦ λαοῦ, ἀποτελεῖ τὴν κυριότερη λειτουργία τοῦ πνευματικοῦ ὄργανοι τοῦ ἄνθρωπότητος. Εἶναι σήμερὰ ὁ σπουδαιότερος παιδαγωγικός καὶ μορφωτικός παράγοντας καὶ ἔχει ἀναλάβει τὶς μεγαλύτερες εὐθύνες γιὰ τὴν ἀγωγή καὶ τὴ μόρφωση τῶν παιδιῶν. Στὴ σημερινὴ μάλιστα ἐποχὴ ποῦ ἡ οἰκογένεια καὶ ἡ Ἐκκλησία, μὲ τὴ χαλάρωση τῶν ἠθῶν, δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ ἀναλάβουν εὐθύνες γιὰ τὴν ἀγωγή, γιὰ τὶς ἀξίες καὶ τοὺς σκοποὺς τῆς ἀνθρωπότητος τὸ σχολεῖο ἔχει ἀναλάβει ὅλο τὸ παιδευτικὸ ἔργο.

ΣΧΟΛΕΙΟ ΚΑΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Ἐκτός ἀπὸ τὸν καθαρὰ ἐκπαιδευτικὸ ρόλο τοῦ σχολείου παρῆκει εὐεργετικὲς ἐπιδράσεις στὸν τομέα τῆς ἀγωγῆς. Παρέχει τὴς κατάλληλες εὐκαιρίες γιὰ νὰ ἀναπτύξει τὸ παιδί τὶς ικανότητές του καὶ νὰ διαπλάσσει τὸ χαρακτήρα του.

Χωρὶς νὰ θέλω νὰ ὑποτιμῶ τὴ συμβολὴ τῆς οἰκογένειας στὴν ἀγωγή τοῦ παιδιοῦ, κάτω ἀπὸ ὀρισμένες ἀπόψεις τὸ σχολεῖο ὑπὲρχει ἀκόμα καὶ τὴν οἰκογένεια. Βέβαια στὸ σχολεῖο πρέπει νὰ ὑπάρχει ἀγάπη ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ δασκάλου πρὸς τὰ παιδιά ἄλλὰ σὲ τέτοιο βαθμὸ ὥστε νὰ ἀποφεύγονται σφάλματα καὶ «ἐγκλήματα» ποῦ διαπράττονται στὴν οἰκογένεια. «Ὅλοι παραδεχόμεστε ὅτι τίποτα δὲν μπορεῖ νὰ ἀντικαταστήσει τὴν οἰκογένεια. Ἄν ὅμως ἐξετάσουμε τὰ πρᾶγμα βαθύτερα θὰ δοῦμε ὅτι ἡ οἰκογένεια εἶναι ὁ τόπος ποῦ γίνονται τὰ περισσότερα καὶ σοβαρότερα σφάλματα στὴν ὀνατροφιὴ τοῦ παιδιοῦ. Ἐκεῖ τὸ παιδί ἀποκτᾷ κακὰς συνήθειες καὶ νοσηρὰς διαθέσεις. Στὴν οἰκογένεια ὑπάρχουν οἱ ρίζες τοῦ καλοῦ ἀλλὰ καὶ τοῦ κακοῦ χαρακτήρα. Καὶ αὐτὸ συμβαίνει γιὰ τὴν οἰκογένεια κυριαρχεῖ τόσο

πολὺ τὸ συναίσθημα ὥστε παραμερίζεται ἢ λογικῇ. Οἱ γονεῖς τυφλωμένοι ἀπὸ τὴν ἀγάπη τοὺς ἀφαιροῦν κάθε πρωτοβουλία ἀπὸ τὸ παιδί, ἱκανοποιοῦν κάθε ἐπιθυμία του, ὑποσιτίζουν τὴν ἀνεξαρτησία του, τὸ κάνουν νὰ φοβᾶται τὶς δυσκολίες τῆς ζωῆς καὶ γενικὰ δημιουργοῦν γύρω του μιὰ ἀσφυκτικὴ ἀτμόσφαιρα.

Τὸ σχολεῖο, ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ χωρὶς νὰ ὑστερεῖ σὲ ἀγάπη, εἶναι μιὰ κοινωνία μὲ τοὺς νόμους

Τῆς δασκάλας Φρόσως Τριανταφύλλου

τῆς, τοὺς κανονισμοὺς καὶ τὴν πειθαρχημένη ἐλευθερία, ὅπου ὅλοι ἐργάζονται, ὅπου βασιλεύει δηλ. ἡ δικαιοσύνη. Στὸ σχολεῖο τὸ παιδί ἀπολυτμώνεται ἀπὸ τὴν αὐθόρμητὴ ἐκρηξη τῶν ἐνοστίκτων του, ἀπὸ τὶς ταπεινὲς ἐπιθυμίες. Ὁ δάσκαλος κατευθύνει ὅλες τὶς ἐνέργειές του σύμφωνα μὲ τὴ λογικὴ γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσῃ ὀρισμένους σκοποὺς. Ἔτσι ὁ δάσκαλος ἀποφεύγει τὰ σφάλματα τῶν γονέων.

ΟΙ ΑΡΕΤΕΣ ΠΟΥ ΑΠΟΚΤΑ ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

Μὲ ὅλη τὴν ἐπιστημονικὴ ὀργάνωση καὶ λειτουργία τοῦ σχολείου βοηθᾷ τὴν κοινωνικὴ ἀνάπτυξη καὶ τὴ γρηγορότερη συναισθηματικὴ ὀρίμανση τοῦ παιδιοῦ. Ἄσκει τὸ παιδί στὴν ἀνάληψη εὐθυνῶν ἀναπτύσσει τὴν πρωτοβουλία του· βοηθᾷ στὴν ἀπόκτηση διαφορῶν κοινωνικῶν ἀρετῶν, ὅπως: ἡ ἀναγνώριση καὶ ὁ σεβασμὸς τῶν δικαιωμάτων τῶν ἄλλων, ἡ ἀμοιβαία ἐκτίμηση, ὁ ἀλληλοσεβασμὸς, οἱ φιλικὲς σχέσεις. Μαθαίνει τὸ παιδί νὰ μὴν εἶναι ἐγωιστῆς, νὰ συγκρατεῖ τὸν ἑαυτὸ του νὰ ἐλέγχει τὴ συμπεριφορὰ του καὶ νὰ αὐτοπειθαρχεῖ. Συνηθίζει στὴν τάξη, τὴν εὐκοσμία, τὴν ἀκρί-

βεια, τὴν αὐτοπειθαρχία καὶ τὸν αὐτοέλεγχο. Καλλιεργεῖ αὐτενέργεια, δημιουργικότητα, ἦθος, συνεργασία, εὐγενὴ ἄμιλλα, φιλολήθεια, ἀλληλεγγύη, δικαιοσύνη καὶ αὐτοθυσία. Τὰ παιδιά τῆς σχολικῆς ἡλικίας φιλονικοῦν μεταξὺ τοὺς, μαθαίνουν ὅμως νὰ διευθετοῦν ἀπὸ μόνο τοὺς τὶς διαφορὰς τοὺς. Τὸ παιδί ἀρέσκειται σὲ νὰ κατέχει τὸ κέντρο τῆς σκηνῆς στὴ ζωὴ τοῦ σχολείου. Ἡ ἴδια ὁμως σχολικὴ ζωὴ τὸ διδάσκει ὅτι αὐτὸ δὲν εἶναι ἀπόλυτα κατορθωτὸ ὅχι μόνο στὸ σχολεῖο ἀλλὰ καὶ στὴ ζωὴ. Τὸ παιδί πηγαίνοντας στὸ σχολεῖο ἀπομακρύνεται γιὰ λίγες ὥρες ἀπὸ τὸ σπίτι του καὶ εἴτι διευκολύνεται ἢ ἀνεξαρτητοῦ καὶ ἡ αὐτονομία του.

Ἀναπτύσσεται ἡ ἠθικὴ ἀγωγή τοῦ παιδιοῦ καὶ διαμορφώνεται ὁ χαρακτήρας του. Στὸ σχολεῖο δημιουργοῦνται ἠθικὰ καὶ θρησκευτικὰ βιώματα καὶ τὸ παιδί ζεῖ μέσα σὲ μιὰ ἀτμόσφαιρα ἠθικῆς ἐνεργητικότητας· δημιουργοῦνται οἱ κατάλληλες συνθήκες γιὰ νὰ ἀποκτήσῃ τὸ παιδί πολλὰς καλὰς συνήθειες ποῦ ἀποτελοῦν τὸ σκελετὸ τῆς προσωπικότητος τοῦ ὀτόμου. Παράλληλα καταπολεμοῦνται οἱ κακὰς συνήθειες καὶ τὸ ἐλαττώματα ποῦ ἀπόκτησε τὸ παιδί στὴν οἰκογένεια πρὶν προλάβουν νὰ ριζώσουν βαθιὰ μέσα στὴν ψυχὴ του. Ἐπὶ πλέον δίδεται στὰ παιδιά ἡ εὐκαιρία νὰ συζοῦν μὲ ἰσότητα, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ τάξη, τὶς πολιτικὰς πεποιθήσεις, τὸ θρησκευμα καὶ τὴν ἐθνικότητα τῶν γονιῶν τοὺς.

Ο ΒΑΣΙΚΟΣ ΣΚΟΠΟΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ

Βασικὴ ἐπίδιωξη καὶ σκοπὸς τοῦ σχολείου εἶναι ἐνὰ μάθει τοὺς μαθητὰς νὰ γίνουν ἄνθρωποι. Εἶναι ὅμως τόσο δύσκολο νὰ μάθει κανεὶς νὰ εἶναι ἄνθρωπος ὥστε πολὺ λίγοι κατορθώνουν ἔτσι καὶ τὴν ἡμιμάθεια τοῦ νὰ γίνουν

Ἡ συμβολὴ τοῦ σχολείου στὴν ἀγωγή τοῦ παιδιοῦ

ἄνθρωποι. Τὶ σημαίνει ὄμως νὰ μάθουμε τὰ παιδιά νὰ γίνουν ἄνθρωποι; Πάνω στὸ θέμα αὐτὸ ὁ Ρουσσώ λέει: Τὸ πρῶτο στοιχεῖο τῆς ἀνθρώπινης φύσης εἶναι ἡ ἀμοιβαιότητα. Τὸ ὅτι ζοῦμε δημιουργώντας σχέσεις μὲ τοὺς συνανθρώπους μας, περιέχει τὴ βασικὴ δομὴ ποὺ μέσα της ἔρχεται ὀλόκληρη ἡ ἀνθρώπινη ἐμπειρία καὶ δραστηριότητα. Γι' αὐτὸν τὸν λόγο τὸ πρῶτο πράγμα στὴν ἀγωγή εἶναι νὰ μάθουμε νὰ ζοῦμε σὲ προσωπικὲς σχέσεις μὲ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, νὰ ἀποκτήσουμε δηλ. κοινωνικὴ ἀγωγή. Ἄν κατὰ τύχη ἀποτύχουμε σὶν τὸν τομέα αὐτό, ἡ ἀποτυχία μας θὰ εἶναι θεμελιώδης. Δὲν θὰ μπορεῖ νὰ ἀναπληρωθεῖ μὲ ἐπιτυχία σὲ ἄλλα πεδία, γιατί ἡ ἰκανότητά μας νὰ δημιουργοῦμε ὀλοκληρωμένους προσωπικὲς σχέσεις μὲ τοὺς συνανθρώπους μας εἶναι τὸ μέτρο τῆς ἀνθρωπιᾶς μας. Ἡ ἀπανθρωπία εἶναι ἡ διαστροφή τῶν ἀνθρώπινων σχέσεων.

Κάθε εἶδος διδασκαλίας πρέπει νὰ τείνει καὶ νὰ ὑποβοηθᾷ τὴ δημιουργία προσωπικῶν σχέσεων μεταξὺ δασκάλων καὶ μαθητῶν καὶ ἡ ἐπιτυχία ἢ ἀποτυχία τῆς διδασκαλίας ἐξαρτᾶται κατὰ πολὺ ἀπὸ τὸ χαρακτῆρα καὶ τὴν ποιότητα αὐτῶν τῶν σχέσεων. Ἀκόμη «τὸ νὰ μάθουν τὰ παιδιά νὰ γίνουν ἄνθρωποι» σημαίνει ὅτι εἶναι ἀπαραίτητο νὰ καλλιεργήσουν τὴν εὐαισθησία τους καὶ νὰ μάθουν νὰ εἶναι δημιουργικὰ ἄτομα. Χρειαζόμαστε πρῶτα χρήσιμους πολίτες, ἀνθρώπους τοῦ καλοῦ.

Τὸ σχολεῖο λοιπὸν δὲν πρέπει νὰ περιορίζεται σὺν νὰ δίνει στὰ παιδιά μόνον γνώσεις. Πρέπει νὰ τὰ κάνει ἀνθρώπους. Νὰ γεμίσει τὴν ψυχὴ τους μὲ μεγάλα καὶ εὐγενῆ αἰσθήματα. Νὰ τὰ κάνει νὰ ἀγαπήσουν τὴν ἠθικὴ ὠραιότητα καὶ νὰ ζήσουν ἠθικὴ ζωὴ. Νὰ γνωρίζουν καὶ συγχρόνως νὰ κάνουν τὸ καλὸ. Νὰ δυναμώνουν τὴ θέλησή τους ἔτσι ὥστε νὰ κατευθύνουν τὰ ἴδια τὴ βουλευτικὴ τους δραστηριότητα. Τὸ σχολεῖο πρέπει νὰ διδάξει τὸ μαθητὴ νὰ μὴν

εἶναι ἐπιπόλαιος, ἀλλὰ νὰ παίρνει τὴ ζωὴ σοβαρά. Νὰ τὸν μάθει νὰ σκέφτεται ἀλλὰ καὶ νὰ αἰσθάνεται. Νὰ τοῦ ἀποκαλύψει τὴ γλυκιὰ ἡδονὴ τῆς ὠραίας βιοπάλης, τῆς ὠραίας ζωῆς. Νὰ τοῦ ἀποκαλύψει τὸ μυστικὸ τῆς ἐπιτυχίας του στὴ ζωὴ. Νὰ τὸν διδάξει νὰ μὴ θυσιάζει ποτὲ τὴ σωματικὴ καὶ ψυχικὴ του ὑγεία σὺν θυμὸ τῶν μικροαπολαύσεων καὶ διασκέδασων. Νὰ μὴν τρέχει στὴ ζωὴ ἀπερίσκεπτα, στὴν τύχη, ἀλλὰ νὰ σκέφτεται, νὰ αἰσθάνεται νὰ εἶναι δημιουργικὸς.

Μὲ τὴν ἀγωγή ποὺ παίρνει τὸ παιδί σὺν σχολεῖο ἐλευθερώνεται ἀπὸ προλήψεις καὶ δεσποδαιμονίες, λυτρώνεται ἀπὸ ἀτομιστικὰ δεσμά. μαθαίνει νὰ ἀπολαμβάνει τὴ χαρὰ τοῦ στοχασμοῦ. Ἀποκτᾷ τὸ θάρρος νὰ μελετᾷ ὄχι μόνον τὸ φυσικὸ κόσμο, ἀλλὰ καὶ τὸν ἑαυτὸ του. Τὸ σχολεῖο πρέπει νὰ ἀσκεῖ τὸ ἄτομο νὰ γίνεῖ κυρίαρχο τοῦ ἑαυτοῦ του· νὰ νικήσει τὸ κακὸ ποὺ φωλιάζει μέσα του.

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΣΤΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΜΕ ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Μέσα σὺν σχολεῖο ζυμώνεται μὲ τις ἀνάγκες καὶ τὰ προβλήματα τοῦ κοινωνικοῦ του περιβάλλοντος. Διαπλάθει τὸ σχολεῖο ἀνθρώπους ζωντανούς καὶ δραστήριους ὀξυδερκεῖς καὶ δημιουργικοὺς καὶ ὄχι παθητικοὺς καὶ νωχελεῖς. Ἀναπτύσσει τὴν ἀγάπη. Θραύεται ἔτσι ἡ φιλαυτία καὶ ὁ φθόνος. Καταπολεμεῖται ἡ φιλοδοξία καὶ ἀντὶ γι' αὐτὴν καλλιεργεῖται ἡ φιλοτιμία καὶ ἡ μετριοφροσύνη. Συνηθίζει τὸ παιδί νὰ μὴν περιαιτολογεῖ, ἀλλὰ νὰ ἀφίνει τοὺς ἄλλους νὰ κρίνουν τὰ ἔργα του καὶ τὴν ἀξία τους. Ἀντίθετα μαθαίνει νὰ ἀναγνωρίζει τὴν ἀξία τῶν ἄλλων καὶ νὰ ἐκτιμᾷ τις ἐργασίες τους. Ἡ συνείδηση τοῦ ἐγὼ ἀντικαθίσταται ἀπὸ τὴ συνείδηση τοῦ ἐμεῖς.

Ἐνισχύεται σὺν σχολεῖο ἡ διά-

θεση γιὰ συνεργασία. Καταβάλλεται προσπάθεια νὰ μείνει ἱερὸς στὴ συνείδηση τῶν παιδιῶν ὁ θεσμὸς τῆς οἰκογένειας, χωρὶς νὰ περιορίζεται αὐτὸ στοὺς γονεῖς καὶ σ' ὀδῆλφια ἀλλὰ νὰ ἐπεκτείνεται καὶ στοὺς ἄλλους συγγενεῖς. Τὸ σχολεῖο διαμορφώνει τὰ παιδιά ἔτσι ὥστε νὰ γίνουν ἰκανὰ νὰ ὀρουν στὴ ζωὴ, νὰ ἀντέχουν στοὺς ἀγῶνες της καὶ νὰ ἐπιδιώκουν τὸ ὀφέλιμο. Καλλιεργεῖται ἡ ἀγάπη γιὰ τὴν πατρίδα. Καὶ ὅταν αὐτὴ ἡ ἀγάπη καλλιεργηθεῖ σωστὰ σὺν σχολεῖο τότε ὄχι μόνον διατηρεῖται πάντα στὴν ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ ἀλλὰ καὶ βοηθᾷ τὸ παιδί νὰ καλλιεργήσει τὴν ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον καὶ πρὸς ὄλη τὴν ἀνθρωπότητα.

Κανεὶς βέβαια δὲν ἀγνοεῖ τὴν ἀξία τῶν γνώσεων. Εἶναι ὄμως οἱ γνώσεις ἕνα ἀπὸ τὰ μέσα ποὺ χρησιμοποιεῖ τὸ σχολεῖο γιὰ νὰ ἐκπληρώσει τοὺς σκοποὺς του. Μόνον τους οἱ γνώσεις δὲν εἶναι ἀρκετεὲς γιὰ νὰ ἀποκτήσει τὸ παιδί καλὲς συνήθειες, γιὰ νὰ διαπλάσει τὸ χαρακτῆρα του, γιὰ νὰ συγκροτήσει τὴν προσωπικότητά του καὶ περισσότερο γιὰ νὰ διαμορφώσει μιὰ ζωὴ μὲ ὕψηλὰ ἰδανικὰ ποὺ δίνουν νόημα στὴ ζωὴ.

Ἡ ἀξία τῆς σχολικῆς ἀγωγῆς εἶναι πολὺ μεγάλη καὶ ἡ ἀποστολὴ της πολὺ ὕψηλη, γιατί διορθώνει καὶ συμπληρώνει τὴν ἀσυστηματικοποίητη ἀγωγή ποὺ ἀσκεῖται στὴν κοινωνία. Ὅτιδήποτε ἀποκτήσει τὸ παιδί στὴ σχολικὴ ἡλικία μένει κτῆμα του σ' ὄλη τὴ ζωὴ. Μιὰ φροντισμένη λοιπὸν σχολικὴ ἡλικία εἶναι ἕνα καλὸ ξεκίνημα στὴ ζωὴ καὶ ἀποτελεῖ ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ τὴν προσωπικὴ ἀυτονομία τοῦ ἀτόμου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Χαραλαμπίδου Ἰω.: Γενικὴ Παιδαγωγική. Ἀθήνα 1971.

Ἐξαρχόπουλου Ν.: Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Παιδαγωγικὴ (Τόμος πρῶτος).

Παιδαγωγικὴ ἔγκυκλοπαίδεια ΗΕΒ-ΔΕΡ.

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΟΝ ΨΥΧΑΡΗ

Ἡ «Νιόουοτα», συμμετέχοντος ἐνεργῶς στὸ γιορτισμὸ γιὰ τὰ πενήντα-χρονα ἀπ' τὸ θάνατο τοῦ Γιάννη Ψυχάρη, ἀφιερώνει τὶς σελίδες ποὺ ἀκολουθοῦν¹ στὴ μνήμη τοῦ μεγάλου Δασκάλου, σκαπανέα τῆς ἰδέας τοῦ δημοτικισμοῦ καὶ μεγάλου πατριώτη.

Σύντομος ὁδηγὸς γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Γιάννη Ψυχάρη

1. Ἡ Ζωὴ

1854: 15 Μαΐου γεννιέται στὴν Ὁδησοῦτης Ρωσίας. Πατέρας του ὁ Νικολάκης Ψυχάρης ἀπὸ τὴ Χίο. Δεκαοκτῶ μηνῶν κάνει τὴ μητέρα του. Μέχρι τὰ ἔξι του χρόνια μένει στὴν Πόλη καὶ μετὰ ἔρχεται στὸ Παρίσι. Ἐντεκα χρόνων μπαίνει στὸ Λύκειο τῆς Μασσαλίας. Δεκαῆξι χρόνων ξαναγυρίζει γιὰ λίγο στὴν Πόλη. Ἐπιστρέφει καὶ πάλι στὸ Παρίσι, ὅπου γράφεται στὴ Φιλολογικὴ Σχολὴ τῆς Σορβόνης καὶ παρακολουθεῖ Ἑλληνική, Λατινικὴ καὶ Γαλλικὴ φιλολογία. Συμπληρώνει τὶς σπουδὲς του στὴ Γερμανία παρακολουθώντας μαθήματα Γερμανικῆς φιλολογίας καὶ γλώσσας. Ξαναγυρίζει στὸ Παρίσι καὶ εἰδικεύεται στὴ Μεσαιωνικὴ καὶ Νεοελληνικὴ φιλολογία καὶ γλωσσολογία.

1880: Παντρεύεται τὴ Νοεμί Ρενάν, κόρη τοῦ Γάλλου ἐπιστήμονα Ἐρνέστου Ρενάν. Παιδιὰ του ὁ Ἐρνέστος Μιχαὴλ καὶ Ἐρριέτα.

1884: Ὑφηγητὴς τῆς γλωσσολογίας στὴν Ἐκόλ ντε Λάνγκ Ὁριεντάλ Βιβάντ. Ταξιδεύει στὴν Ἀνατολή. Τὸ ταξίδι αὐτὸ τοῦ δίνει τὴν εὐκαιρία νὰ γράψει τὸ «Ταξίδι» σὲ ὀλοκληρωμένη δημοτικὴ ποῦ κυκλοφορεῖ τὸ 1888.

1886: Ἐπιστέφει στὴν Ἑλλάδα.

1904: Καθηγητὴς τῆς γλωσσολογίας στὴ Σχολὴ Ἀνατολικῶν Γλωσσῶν τῆς Σορβόνης. Παίρνει τὴν ἔδρα τοῦ δασκάλου τοῦ Λεγκράν.

Ὁ Γιάννης Ψυχάρης (ποῦ στὴ φωτογραφία αὐτὴ εἰκονίζεται στὸ γραφεῖο του), ἀκαταπόνητος ἐπιστήμονας γλωσσολόγος καὶ λογοτέχνης, ἠπήρξε ταυτοχρόνα καὶ ὁ γενάρης τῆς δημοτικιστικῆς ἰδέας.

1912: Χωρίζεται τὴ Νοεμῖ καὶ παντρεύεται τὴν Εἰρήνη Μπώμ.

1929: Πεθαίνει στὸ Παρίσι στὶς 20 Σεπτεμβρίου.

1932: Ἡ σωρὸς του ἀπὸ τὴ Γαλλία μεταφέρεται στὴ Χίο καὶ θάβεται στὸ χωριὸ Βροντάδο στὴ θέση ποῦ ὁ ἴδιος ὑπέδειξε. Στὸ μνήμα του στήθηκε στήλη τοῦ καλλιτέχνη κ. Δημητριάδη με δύο ἐπιγραφὰς ποῦ συντάζε ὁ ἴδιος «Ἐδῶ μέσα ζεῖ πάντα μαζί σας ὁ φίλος σας ὁ Ψυχάρης» καὶ «Ἀντίκρι μου κοιτάζω τὴν Ἀσία, ὥσπου νὰ πᾶμε μιὰ μέρα καὶ στὴν Πόλη».

2. Τὸ ἔργο

Παραλείποντας κάμποσα ἀπὸ τὰ ἔργα του (γλωσσολογικὰ καὶ λογοτεχνικὰ) ποῦ ἔγραψε κυρίως στὰ Γαλλικὰ, δίνουμε ὅσα δημοσιεύθηκαν, κατὰ καιροὺς, στὰ Ἑλληνικὰ.

1888: Τὸ ταξίδι μου.

1891: Ἡ Ζούλια.

1897: Τ' ὄνειρο τοῦ Γιαννίρη, μυθιστόρημα.

1901: Γιὰ τὸ Ρωμαϊκὸ θέατρο. Ὁ Κυρούλης, δρᾶμα, ὁ Γουανάκος, κωμῳδία.

1902 - 1909: Ρόδα καὶ μήλα, τόμοι 1 - 5.

1904: Ζωὴ καὶ ἀγάπη στὴ μοναξιά. Ἱστορικὸ ἐνός καινούργιου Ρομπινσώνα, μυθιστόρημα.

1907: Ἀρρωστη δούλα.

1910 - 11: Στὸν Ἰσάκι τοῦ Πλάτωνα, δεκαπέντε διηγήματα.

1914: Τὰ δύο τριαντάφυλλα.

1912 - 13: Ἀγνή μυθιστόρημα.

1927 - 1937: Μεγάλη Ρωμαϊκὴ ἐπιστημονικὴ γραμματικὴ.

Χ. ΚΟΥΤΑΛΑΚΙΔΗΣ
Φιλολόγος

1. Τὸ ἀφιέρωμα ἐπιμελήθηκε ὁ Χ. Σ. Μουκόντιερ.

'Από τούς άττικιστές ως τόν Ψυχάρη

Οι κατακτήσεις του Μ. 'Αλεξάνδρου άνοιξαν τόν δρόμο γιά τήν εξάπλωση στό κώρο τής 'Ανατολής τής πιδ εύκολομά-θητης, τόν καιρό εκείνο, έλληνικής διαλέκτου, δηλ. τής 'Αττικής. 'Η διά-λεκτος αυτή (πού μιλιόταν στην 'Αττι-κή) έγινε ή γλώσσα τών κρατών πού οι έπίγονοι του 'Αλεξάνδρου κυβέρνη-σαν. 'Η πρόσληψη όμως ξένων διαλε-κτικών στοιχείων, πού ήταν μοιραίο νά δεχτεί, άλλοίωσαν μέ τόν χρόνο τή γλώ-σα τών άθηναίων ρητόρων και τραγι-κών. 'Ετσι δημιουργήθηκε μιá νέα γλώσσα (απροφορική και γραπτή), πού ονομάστηκε Κοινή και πού είχε σαφείς διαφορές άπό τήν παλιά 'Αττική του 5ου π.Χ. αιώνα. Οι διαφορές αυτές έμ-φανίστηκαν σ' όλο τόν πλάτος της, δηλα-δή στη μορφολογία, τή φωνητική, τόν λε-ξιλόγιο και τή σύνταξη. Αυτό σημαί-νει ότι ο λαός, άποκλειστικά άρμόδιος, σέ συντριπτικό βαθμό, γιά τήν εξέλι-ξη του γλωσσικού του όργάνου, τόν δια-μόρφωσε σύμφωνα μέ τις άνάγκες του και τόν άπλοποίησε στην προσπάθειά του νά έκφραστεί εύκολότερα.

'Ηταν τόσο διαδεδομένη ή Κοινή στό λαϊκό στρώμα, ώστε και τόν ευαγγέ-λια γράφτηκαν σ' αυτή τή γλώσσα, μέ άποτέλεσμα νά συντελέσουν άποφασι-στικά στην κατανόηση και εξάπλωση του Χριστιανισμού.

Πολλοί όμως λόγιοι, οι λεγόμενοι «γραμματικοί», πίστεψαν ότι οι Κοινή ήταν ή αίτία πού δέν γράφονταν παά λο-γοτεχνικά έργα όμοια μέ τόν άριστοτυ-γμήματα του 5ου αιώνα, δηλαδή ότι ή άλλοιωση του καθαρού 'Αττικού λόγου έφερε τή λογοτεχνική παρακμή, και ά-ποφάσισαν νά «καθαρίσουν» τή γλώσσα άπό τόν «αηδής» ξένα στοιχεία και νά έπι-στρέψουν στην κλασσική 'Αττική.

'Ο 'Αττικισμός (έτσι ονομάζεται ή κί-νηση γιά έπιστροφή στην καθαρή 'Ατ-τική) είναι ή άρχή τής κακοδαιμονίας τής γλώσσας μας, πού ονομάζεται δι-γλωσσία και χρονολογικά τοποθετείται στους πρώτους αιώνες μετά τόν Χριστό. Σ' αυτός τούς αιώνες οι λόγιοι υιοθέ-τησαν (σχεδόν άπόλυτα) τόν 'Αττι-κισμό και έγραψαν τόν έργα τους σέ μιá γλώσσα πού άδυνατούσε νά παρα-κολουθήσει τόν έξελικτικό δρόμο τής λαϊκής γλώσσας και εύκολα άποκόπη-κε άπ' αυτήν. Αυτό είχε οάν άποτέλε-σμα νά κυριαρχήσει ή 'Αττική σ' όλα τόν είδη του γραφτού λόγου, κι άργό-τερα νά γίνει έπίσημη γλώσσα του Βυ-ζαντινού κράτους, ενώ ή λαϊκή γλώσ-

'Ο Ψυχάρης μέ τή γυναίκα του και τόν παιδιά του στην έξοχή

του Χρήστου Σ. Μουχάγιερ

σα, παρά τή διάσπασή της σέ πολλές το-πικές διαλέκτους, εξακολούθησε νά έ-ξελισσεται άνεξάρτητα άπό τή λόγια και μάλιστα υπέστη τόσο οημαντικές άλ-λαγές, ώστε στό χρόνο τής «'Αλωσης» νά είναι διαμορφωμένη σχεδόν στον τύπο τής σημερινής δημοτικής.

Στά μαύρα χρόνια τής δουλειάς του γένους πυκνό σκοτάδι άμάθειας κάλυ-ψε τόν έλληνικό κώρο. Οι περισσότε-ροι λόγιοι διασκορπίστηκαν σέ διάφορες κώρες τής Ευρώπης, παίρνοντας μαζί τους και τις γλωσσικές ιδέες πού περ-νούσαν (τώρα περισσότερο άπό τότε) μέσα άπό τήν κλασσική άρχαιότητα και τή γλώσσα των έπιφανών μαστόρων του άττικού λόγου. 'Η 'Αναγέννηση μάλι-στα βοηθήθηκε άπό τούς έλληνες σο-φούς κι αυτό συντέλεσε στην άνάπτυ-ξη και καλλιέργεια τών άνθρωπιστι-κών σπουδών και στην εμφάνιση σπου-δαίων έλληνιστών στη Δύση.

Στην 'Ελλάδα, θέβαια, δημιουργήθη-καν εύνοϊκές προϋποθέσεις γιά τήν έπι-κράτηση τής δημοτικής μέ τήν προ-σδευτικά αυξανόμενη παραγωγή κειμέ-νων λαϊκών ποιητών ή λογίων πού, συ-νειδητά ή άπό άδυναμία νά γράψουν στην άρχαία γλώσσα, έκφράζονταν σέ γλώσσα κατανοητή άπό τόν λαό. 'Ετσι έ-

κουμε τήν καταπληκτική άνθιση τής Κρητικής λογοτεχνίας('Ερωτόκριτος, 'Ερωφίλη, Θυσία του 'Αβραάμ κ.ά.), έ-νώ πολλοί κληροικοί στράφηκαν άποφα-σιστικά πρós τή γλώσσα του λαού προ-κειμένου νά έπικοινωνήσουν μαζί του.

'Ομως οι δύσκολοι στιγμές πού περ-νούσε ό έλληνισμός έκαναν πολλούς λογίους νά πιστέψουν ότι ή άνάσταση του γένους θα έρθει μέσα άπό τήν καλλιέργεια τών άρχαίων γραμμάτων και προπαντός μέ τή χρησιμοποίηση τής γλώσσας τών ένδόξων προγόνων μας. 'Ετσι, άγνοώντας τή λαϊκή γλώσσα, πού εξέλισσόταν αδιάκοπα και δημιουργού-σε τόν θαιμιάσια μνημεία του δημοτικού λόγου (τό δημοτικό τραγούδι) έγρα-ψαν τόν έργα τους στην άρχαία γλώ-σα και τή δίδασκαν στό διάφορα scho-λεία, πού ιδρύθηκαν σ' όλα τόν μέρη όπου οι κοινωνικο - οικονομικές συν-θήκες και ή άνοχή τών Τούρκων τόν επέτρεπαν. Πάλι, λοιπόν, οδηγούμαστε σέ νεκρό σημείο.

'Η κίνηση όμως του Ευρωπαϊκού Δια-φωτισμού και στον έλληνικό κώρο (περ. 1750 - 1820) βρήκε έκπροσώπους πού πίστεψαν ότι ή αναγέννηση θα έρθει μόνο άν μορφώσουμε τόν λαό γράφοντας έργα στη γλώσσα του. Σημαντικότεροι έκφραστές αυτής τής αντίληψης ύπρ-ξαν οι Δ. Καταρτζής, Δ. Φιλιππίδης, Γρ. Κωνσταντάς, Ρ. Βελεσιανής, Α. Χριστόπουλος 'Ι. Βηλαράς κ.ά. 'Ο τε-

Λευταίος μάλιστα στο έργο του «Η ρομαντική γλώσσα» (1814) εισηγήθηκε ριζοσπαστικά μέτρα για την ορθογραφική απλοποίηση της γλώσσας μας με βάση τη φωνητική της, που, αν είχαν υιοθετηθεί, θα έλυναν το γλωσσικό μιά και καλή.

Οι προτάσεις των δημοτικιστών έπεσαν στο κενό, γιατί συνάντησαν την αντίδραση ή την αδιαφορία των άρχαιότατων. Ακολουθώντας συμβιβαστικό δρόμο ανάμεσα στην άρχαία και τη νέα γλώσσα ο Α. Κοραής πρότεινε να στηριχτούμε στη μητρική μας γλώσσα, αφού όμως την «καλλωπίσουμε» μορφολογικά. Η «μέση οδός» του Κοραή πολεμήθηκε πολύ κυρίως από τους άρχαϊστές, αλλά είναι γεγονός ότι, ανεξάρτητα από τις κολοπραΐρες προθέσεις της και το θετικό της στοιχείο, οδηγούσε και σε θιασιό της λαϊκής γλώσσας με την εισαγωγή νέων λέξεων όπως λ.χ. ύψαριον, γουρούνιον, πουλλίον, μεσημέριον οικόκυριος, ύποδηματάδα κ.ά.

Η επανάσταση του 21 δεν έφερε και τις επαναστατικές αλλαγές που χρειάζονταν για την επίλυση του γλωσσικού. Αντίθετα κύμα γλωσσικού εξαρκαϊσμού σκέπασε τη διοίκηση, την εκπαίδευση και τη λογοτεχνία του νεαρού κράτους. Αξίζει να σημειωθεί ότι το διάταγμα της 31ης Δεκεμβρίου 1836 καθόριζε ότι στην πρώτη τάξη του Δημοτικού έπρεπε να διδάσκονται 12 (δώδεκα) ώρες Αρχαία Έλληνικά και καμία Νέα! Το σύνολο των πολιτικών, των λογίων και των λογοτεχνών πίστευε στην αναγκαιότητα επιτροφής στην αρχαία γλώσσα, ως μοναδική διέξοδο απ' τα αδιέξοδα της χώρας. Είναι φανερό ότι θρυσκόμαστε μπροστά σ' ένα μοναδικό φαινόμενο φυγής από την πραγματικότητα, που είχε άλλθριες επιδράσεις σ' όλους τους τομείς της ζωής και, το κυριότερο, οδηγούσε τα λαό σε πνευματική και πολιτιστική καθυστέρηση. Ήταν σχεδόν αδύνατο για τόν απλό πολίτη να διαβάσει ακόμα και μιά κ καθημερινή έφημερίδα, όπου η κυριαρχία των δοτικών και των άπαρεμφάτων ήταν απόλυτη. Εικόνες κωμικοτραγικές ξετυλίγονταν στα δικαστήρια, όπου κανείς δεν καταλάβαινε κανένα, ενώ οι νόμοι και τα διατάγματα του κράτους χρειάζονταν ειδικευμένους μεταφραστές για να κατανοηθούν. Στο χώρο της έπισημής ή κυριαρχίας της γλώσσας των προγόνων μας ήταν πλήρης, ενώ στη λογοτεχνία ο ρομαντισμός έδινε έλληνοτυμένους στίχους του τύπου:

Ο Ψυχάρης με τόν πατέρα του και τη γυναίκα του στην Πόλη τó 1885

«Ω άφες με να σιωπήω!... Τι δύναται να εΐπη

Ποία έντός μου πλημμυρα λανθάνει αίσθημάτων,

Ποϊον έρώτων πύρ γλυκό τά στήθη μου οπαράττων,

Ποία γοητής λύπη:

Χαρακτηριστικό δείγμα της άνεδαφικής νοστοπρίας που επικρατούσε στον τομέα αυτό είναι οι τέσσερις γενικοί νόμοι που πρότεινε τó 1853 ο ποιητής Παν. Σουΰτος για πλήρη έπιστροφή στην αρχαία Έλληνική:

Α' Η γλώσσα των αρχαίων Έλλήνων και ήμῶν των νεωτέρων έσεται μία και ή αύτή. Η γραμματική εκείνων και ήμῶν έσεται μία και ή αύτή.

Β' Αι λέξεις, αι φράσεις εκείνων έσονται μόναι παραδεκταί, πάσα δέ ξένη λέξις ή φράσις ξένη έν λέξεσιν έλληνικαίς έξοβελισθήσονται.

Γ' Η σύνταξις του λόγου έσεται παρ' ήμιν ουκί μακρά και διά μακρών περιόδων αννεκνευασμένη, άλλ' εύληπτος, άμαλή και άπλη ής παρὰ τοίς αρχαίοις ποιηταίς Όμήρω και Όυιάδω και παρὰ τοίς ιστορικοίς Όροδότω και Ξενοφῶντι.

Δ' Πάν τι έκ τῶν όκτώ μερών του λόγου, και πάσα λέξις, και πάσα φράσις και πᾶς ιδιωτισμός των αρχαίων Έλλήνων παραλαμβάνονται άμα εύκόλως έννοοῦνται υπό του έκλεκτου μέρους των Έλλήνων και ουδέ προσβάλουσι τήν άκοήν.

Ο Κ. Κόντος, έπιφανής φιλόλογος του περασμένου αιώνα, έγινε ο άρχι-

γός της κίνησης για έξαρκαϊσμό της γλώσσας και στα συγκροτήματά του προσέθηκε ν' αποδείξει ότι ύποιοις έγραφε σέ δημοτική ήταν... खुδαιολόγος και κοιρολόγος. Ο Κόντος δέκτηκε δριμύτατο έλεγχο των άνεδαφικών από φεών του από τόν έπίσημο έπιφανή φιλόλογο της εποχής Δημ. Βερναρδάκη. Ο ύποιος ύποστήριξε ότι ή γλώσσα δέν ήταν προνόμιο των λίγων και γι' αύτή τó λόγο δέν ήταν ούτε σωστό ούτε δυνατό να άποκρουστοῦν τά δικαιώματά της δημοτικής και να έπιβληθεί «έπίσημη του λαού» μιά γλώσσα νεκρή κι έπομένως ακατάληπτη απ' αύτόν.

Τό αδιέξοδο όμως που είχε δημιουργηθεί γύρω από τó γλωσσικό ήμθε να καταλύσει άποφασιστικά ο Γιάννης Ψυχάρης με τó βιβλίο του «Τό ταξίδι μου» (1888). Ο μεγάλος αυτός Έλληνας άμύλωντος από τó λογοτατισμό που επικρατούσε στην Έλλάδα (Γεννήθηκε στην Όδησό της Ρωσίας, μεγάλωσε στην Πόλη, σπούδασε και έκανε καριέρα ως γλωσσολόγος στο Παρίσι), είδε με καθαρή όραση τó περίφημο γλωσσικό ζήτημα και χωρίς δισταγμό άναγνώρισε τά δίκαια της δημοτικής. Γι τόν Ψυχάρη δέν υπήρχε άμφιβολία ότι ή δημοτική ήταν ώριμη γλώσσα και δυνάμιμορούσε να καθιερωθεί άμέσως ως γρηπητή γλώσσα του Έθνους. Τό πρόβλημα δέ θρυσκόταν στις λέξεις άλλσθ γραμματική. Έτσι μπορούσαμε να χρησιμοποιούμε δσες λόγιες λέξεις θάλαυμε, άλλά με τήν προϋπόθεση να τίς ύπακούσαμε στους γραμματικούς κανόνες.

νόνες της δημοτικής. 'Εφ' όσον οι λόγοι επέμεναν να χρησιμοποιούν μια γλώσσα τεχνητή, αποκομμένη δηλαδή από τη γλώσσα του λαού, έπρεπε να άγνοηθούν, γιατί ή γλώσσα δέν ήταν ιδιοκτησία τους, αλλά άνήκε σ' όλοκληρο τό έθνος κι αυτό ύπηρετούσε. Όπως χαρακτηριστικά έγραφε:

«Ό άπλός ό άνθρωπος πού στόν πόλεμο θά σκοτωθεί για τήν πατρίδα έχει τό δικαίωμα να καταλαβαίνει τής πατρίδας του τή γλώσσα. Τό έθνικό, τό άγιο, τό μόνο κρέος είναι να κάμουμε γλώσσα πού να μπορεί ό καθένας να τή μιλεί και να τή γράφει».

Είναι φανερό ότι με τό «Ταξίδι μου» έχουμε να κάνουμε μ' ένα ξεκάθαρο επαναστατικό κίνημα στόν τομέα τής γλώσσας, πού όμως εκφράζει κι ένα βαθύτερο αίτημα για πνευματική άναγέννηση του τόπου. Τέρμα πιά στήν άρχαιοπληξία! "Ας δούμε τόν έαυτό μας, χωρίς ντροπή κι άς στραφούμε με άσιοδοξία πρός τό μέλλον. Δέν μπορούμε να ζούμε με αυταπάτες. "Αν θέλουμε να προκόψουμε, πρέπει να εκσυγχρονιστούμε, γιατί ή ιστορία δέν περιμένει, αλλά αφήνει στό περιθώριο τους λαούς πού επιμένουν να άνειρεθούνται τή νεκρανάσταση του παρελθόντος.

"Όπως ήταν έπόμενο «Τό ταξίδι μου» ξεσήκωσε θύελλα ένθουσιασμού αλλά και διαμορτυριών. Λίβελλοι κάθε είδους έκτοξεύτηκαν έναντίον του, όμως ή μεγάλη πλειοψηφία των διανοουμένων τής εποχής δέχτηκε τό κήρυγμα του Ψυχάρη και στράφηκε πρός τή δημοτική.

Πρώτοι οι λογοτέχνες υιοθέτησαν τή δημοτική στά έργα τους, γεγονός πού ώδήγησε σέ μιάν (ποσοτική και ποιτική) άνθιση του πεζού και του ποιητικού λόγου και έδωσε τή δυνατότητα σέ μεγάλους εργάτες του λόγου (Πα-

Μιά ιστορική φωτογραφία (Νοέμβριος 1893) του Ψυχάρη με άλλους όνομαστούς λόγιους και λογοτέχνες κάτω από τήν Ακρόπολη. Αναλυτικότερα. "Ορθοί απ' αριστερά πρός τό δεξιό: Ψυχάρης, Δ Κακλαμώνας, Κ Κοσδώνης, Γ Βλαχεγιάννης, Κ Παλαμός, Γ Δροσίνης Γρ. Ξενόπουλος. Καθιστοί: Θ Βελλιαμίτη* (:) Περρής, Ν Πολίτης, Στ. Στεφάνου, Μ. Λόμπρος, Γ. Σουρής, Εμ. Ροΐδης, Έμ. Λυκούδης

λαμός, Καρκαθίτσας, Γριμάρης, Κ Χατζόπουλος κ.ά) να γράψουν μερικά από τά πιο δυνατά έργα τής νεοελληνικής λογοτεχνίας. Στις άρχές του αιώνα μας φωτισμένοι παιδαγωγοί (Τριανταφυλλίδης, Δελμούζος, Γληνός κ. ά.) προσπάθησαν να προωθήσουν τή δημοτική και στήν εκπαίδευση. Η εισαγωγή τής μάλιστα από τήν κυβέρνηση Έ. Βενιζέλου στο Δημοτικό (1917) αύξησε τις έλπίδες για γρήγορη και πλήρη επικράτησή τής, πράγμα πού δυστυχώς δέν επαληθεύθηκε. Σ' αυτό συντέλεσε ή κομματικοποίηση του γλωσσικού, πού έμπόδισε τή γλώσσα του λαού να καθιερωθεί ως μόνη γλώσσα του κράτους.

"Ετσι, έπρεπε να περάσουν εξήντα περίπου χρόνια, για να εισαχθεί ή δη-

μοτική πανηγυρικά σ' όλη τήν έκταση τής παιδείας, να λάβουν σάρκα και όστά τά όράματα του Ψυχάρη και να εκπληρωθεί ό στίχος του ποιητή:

«Τή γλώσσα μου έδωσαν ελληνική». (Ό. Έλύτης)

ΧΡΗΣΤΟΣ Σ. ΜΟΥΧΑΓΙΕΡ

ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 1) Μανόλη Τριανταφυλλίδης: Συνοπτική ιστορία τής Έλλην. γλώσσας, Νεοελληνική Γραμματική. Αθήνα, 1941
- 2) Ν. Ανδριώτης: Ιστορία Έλληνικής γλώσσας, Παν/κές παραδόσεις, Θεσ/νίκη 1967.
- 3) Γ. Χατζιδάκη: Σύντομος ιστορία τής Έλλην. γλώσσας. Αθήνα, 1915.
- 4) Γ. Κορδάτου: Ιστορία του γλωσσικού ζητήματος. Αθήνα, 1973.

πνευματική πιο πολύ ζωή τής νεότερης Έλλάδας.

Με αυτή τή διάθεση έπιασε να διαβάσω πάλι τό χαρακτηριστικότερο έργο του Ψυχάρη, «Τό ταξίδι μου», πού στήν εποχή του (1888) υπήρξε τό επαναστατικό κείμενο πού έδωσε τό κάρριο κτύπημα στο «γόρδιο δεσίδ» τής διγλωσσίας μας. Τις έντυπώσεις - παρατηρήσεις μου πού άκολουθούν, ίσως τις διατυπώνω με σχολαστικότητα. Δέ νομίζω όμως πως ένα τέτοιο αντίκρισμα μειώ-

Ξαναδιαβάζοντας "Τό ταξίδι μου"

Του ΨΥΧΑΡΗ

Συμπληρώνεται φέτος μισός αιώνας από τό θάνατο του Γιάννη Ψυχάρη (1854 - 1929). Τό γεγονός αποτελεί άφορμή για να άσκηθούμε άκόμα μιά φορά με τόν μεγάλο ήγέτη του δημοτικισμού. Όμως όχι τόσο για να θυμηθούμε τ' όνομά του, άφού αυτό συνδέθηκε άρρηκτα με τή γλώσσα μας και

Του Κώστα Στ. Σπορέλα Φιλολόγου

θα παραμένει ζωντανό παντοτινά, όσο για να έντριφύσουμε στο έργο του και να εκτιμήσουμε τήν προσφορά του στή

νει τὸ κείμενο. Γιατί, ἂν κάποτε τὸ ἀλλοίωσα μὲ διάθεση συναισθηματικὴ καὶ ἔμεινα στὴν ἐπιφάνεια, τώρα ἐπιχειρῶ μὲ ψυχρὸ μάτι νὰ γίνω πιὸ αντικειμενικὸς καὶ οὐσιαστικὸς.

Τὴν ἀρχὴ τὴν κάνω ἀπὸ τὸ ἐξόφυλλο. Ὁ τίτλος «Τὸ ταξίδι μου» ποὺ ἂν ἀλίγη σχέση ἔχει μὲ τὸ περιεχόμενο τοῦ ἔργου. Εἶναι ἐμπνευσμένος ἀπὸ κάποιο περιμήγησι τοῦ Ψυχάρη στὸ κῆρο τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου, ἀλλὰ μάταια ὁ ἀναγνώστης θὰ ξεφυλλίσει τὸ βιβλίον γιὰ νὰ ζήσει μέσα ἀπὸ αὐτὸ μὴ συναρπαστικὴ τοξιδιωτικὴ ἐμπειρία. Ἐλάχιστες εἶναι οἱ σελίδες τοῦ ἀφιερώνονται σὲ ταξιδιωτικὲς ἐντυπώσεις. «Τὸ βιβλίον μου ἄλλο δὲν εἶναι παρά φαντασία καὶ ποίηση. Πολλοὶ ταξιδιωτὲς συνηθίζουν νὰ μᾶς λέν τι ἔκαμαν τὴν Δευτέρα καὶ τὴν Τρίτη, τί ὦρα ἔφταξαν καὶ τί ὦρα ἔφυγαν, τί κρασί ἤπιαν, πόσα κουνούτια τοῦς δάγκασαν. "Ἐπειτα σ' ἔτι χώρα κι ἂν πατήσουν κάθονται καὶ μᾶς διηγῶνται τὰ ἱστορικὰ της. Τέτοια δὲν ἔχω. Κανένα ἀπ' ὅσα λέω στὸ βιβλίον μου δὲ συνέβηκε ἀλήθεια. Τὸ βιβλίον μου εἶναι παραμῦθι, ὄχι ταξίδι». Αὐτὰ διαβάζουμε στὸν πρόλογο τοῦ βιβλίου.

Λόγω τῆς ἰδιομορφίας του εἶναι δύσκολο νὰ κατατάξουμε τὸ «Ταξίδι» σὲ ἕνα ἀπὸ τὰ γνωστὰ λογοτεχνικὰ εἶδη. Οὔτε εἶναι καθαρὸ λογοτεχνημα. Πρόκειται γιὰ μὴ ἐντεχνὴ προβολὴ τῶν γλωσσικῶν ἀπόψεων τοῦ Ψυχάρη. Προτάσσεται μὴ σύντομη εἰσαγωγή, ποὺ μᾶς κατατοπίζει γιὰ τοὺς στόχους τοῦ βιβλίου καὶ ἀκολουθεῖ τὸ κύριον μέρος διαιρημένον σὲ 27 ἀνισομερῆ κεφάλαια. Καθένα ἔχει τὸν τίτλον του. Δὲν εἶναι ὅλα τῆς ἴδιας ἀξίας. Ἡ σύνδεσή του κλιαρῆ, ἔτσι ποὺ νὰ μπορούσιν νὰ σταθοῦν καὶ μόνον τους.

Ἡ ἀπόλαυση ποὺ προσφέρει ἡ ἀνάγνωση τοῦ «Ταξιδίου» εἶναι σχετικὴ. Βασικὰ ὁ Ψυχάρης προσπαθεῖ νὰ κάνει τὴν ἐπιστῆμη λογοτεχνία. Δύσκολο καὶ ἐπικίνδυνον ἐγχείρημα. Ὁ ἀναγνώστης πρέπει νὰ στασιάζει καὶ νὰ διαβάσει μὲ προσοχή, ἂν χρειαστεῖ, καὶ δευτέρη φορά τὴν εἰσαγωγή. Διαφορετικὰ, ἂν εἶναι ἀνιστόχητος καὶ συνηθισμένος στὸ εὐκόλο διάβασμα, πολὺ γρήγορα θὰ ἀπογοητευθεῖ, καθὼς ὁ Ψυχάρης ἐκμεταλλεζόμενος καὶ τὴν παραμικρὴ εὐκαιρία θὰ προπαγανδίζει τίς ἰδέες του σὲ κάθε σελίδα. «Ἐξω ἀπὸ ἔλαχιστους βλαβερούς παντοῦ ἐπαναλαμβάνεται τὸ σύνθημα: μόνον ἡ δημοτικὴ ἔχει θέση στὴ ζωὴ μας, οἱ δάσκαλοι πρέπει νὰ ἐξαφανιστοῦν ἀπὸ τὸ

Ἀπὸ τὸ μνημόσυνο γιὰ τὰ πενήνταχρονα ἀπὸ τὸν θάνατον τοῦ Ψυχάρη, ποὺ ἔγινε φέτος τὸν Ὀκτώβριον στὴ Χίο. Μεταξὺ τῶν ἄλλων διακρίνονται οἱ ὁμοτιμοὶ καθηγητὲς Πανεπιστημίου Λίνου Πολίτης καὶ Ἐμ. Κριαρᾶς, ὁ Διευθυντὴς τοῦ Ἰνστιτούτου Μανόλη Τριανταφυλλῆ Β. Φόρης καὶ ἡ λογοτέχνης Ἀλεξίου

πρόσωπο τῆς γῆς. Ὅταν γράφει, τὸ μυαλό του βασανίζει τὸ γλωσσικὸ ζήτημα, ἡ γραμματικὴ του, οἱ ἀντίπαλοι. Ἔτσι δείχνει νὰ παραμερίζει τὸ αἰσθητικὸ ἀποτέλεσμα γιὰ χάρη τοῦ σκοποῦ του. Μόνον ἂν σοῦ γεννηθεῖ ἀπὸ πρῖν τὸ ἐνδιαφέρον νὰ μάθεις τί ἐπιδιώκει ὁ ἀνθρωπος αὐτός καὶ νὰ παρακολουθήσεις πῶς ὑπηρετεῖ τὸ σκοπὸν ποὺ ἔταξε, μόνον τότε κάθε σελίδα τοῦ βιβλίου του ἀποκτὰ ἀξία. Ὅποιο-δήποτε ἄλλο ἀντίκρουσμα ἀδικεῖ καὶ τὸ κείμενον καὶ τὸ συγγραφέα του. Ἡ λογοτεχνία ποὺ γνωρίζουμε κι αὐτὴ τοῦ «Ταξιδίου» πολὺ μικρὴ σχέση ἔχουν. Ὁ Ψυχάρης διεξάγει ἕναν πόλεμον: τὸ «Ταξίδι» εἶναι τὸ ὄπλον του· κάθε στοιχεῖο τοῦ βιβλίου συνθέτει τὸ ὄπλον αὐτό. Τίποτα δὲν εἶναι γραμμένον τυχαίᾳ. Ὅλα ἔχουν τὴν σκοπιμότητά τους. Ἀκόμα καὶ οἱ κουραστικὰ ἐπαναλήψεις κάπου ἀποβλέπουν: νὰ πείσουν.

Ὁ Ψυχάρης ἀπευθύνεται ἀνοιχτὰ στὸ λαὸ καὶ γιὰ νὰ κινήσει κάτι καινούργιον ὁ πολὺς κόσμος πρέπει νὰ τοῦ τὸ φωνάζεις συνέχεια καὶ ἐπίμονα. Νομίζω πῶς ἡ πιὸ σωστὴ ἀντιμετώπιση τοῦ κειμένου προϋποθέτει μὴ γραμματολογικὴ ἐνημέρωσι.

Ἡ ἱστορία τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος θὰ ἔχει πάντα τὸ «Ταξίδι» σὲ περιόριστη θέση. Στὸ κῆρον ὅμως τῆς λογοτεχνίας ἀμφιβάλλω ἂν θὰ μπορούσε νὰ ἐπιζῆσιν ἀέριστο. Ἰσως μερικὰ κεφάλαια, στὰ ὅποια ὁ λογοτέχνης Ψυχάρης κυ-

ριαρχεῖ τοῦ γλωσσολόγου. Οἱ μελετητὲς τῆς λογοτεχνίας μας ξεχωρίζουν τὴν «Ἀγάπη» καὶ τοὺς «Ἀρχαίους» ὡς τὰ καλύτερα. Ἡ «Ἀγάπη» εἶναι τὸ μόνον κεφάλαιον ὅπου ὁ συγγραφέας δὲν κάνει νύξη γιὰ γλωσσολογία. Τὰ κλίμα τῆς εἶναι ἐντελῶς διάφορον ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπον βιβλίον. Ἐχομε νὰ κἀνομε μὲ ἕναν ὕμνον στὴν ἀγάπην. Ὁ Ψυχάρης, ἀφοῦ κάνει μὴ σειρὰ σκέψεων γιὰ τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, καταλήγει στὸ συμπέρασμα πῶς στὸν κόσμον μας μόνον ἡ ἀγάπη, ἔχει αἰώνια ἀξία. Αὐτὴ ἀμορφάει καὶ δίνει ζωὴν στὰ πάντα: «Τοὺς ζωντανούς μὲ τοὺς πεθαμένους ἡ ἀγάπη τοὺς ἐνώνει».

Στοὺς «Ἀρχαίους» ὁμολογεῖ τὴν πρῶτην του στήν ἀξία τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Ἀγαπᾷ τοὺς ἀρχαίους, γιατί μπορεῖ καὶ τοὺς βλέπει ζωντανούς κι ὄχι πεθαμένους ὅπως τοὺς παρουσιάζουν στὸ ἀκολεῖο. Τοὺς φαντάζεται νὰ κἀθονται στὴν Ἀκρόπολιν κάμποι ζεστοῦ ἀπτικὸ μεσημέρι καὶ νὰ συνομιλοῦν μαζί του. Ὁ Ὀμηρος, ὁ Θουκυδίδης ὁ Ξενοφῶν, ὁ Δημοσθένης καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Ἐχομε τὴν πλάτη τους γυρισμένην στὸ πανεισιώχημον. Μιλοῦν δημοτικῶς καὶ περιφρονοῦν τὴν καθαρὴν βούσσαν. Πιστεύει πῶς οἱ ἀρχαῖοι ἔκαναν μεγάλα ἔργα, γιατί ὅλοι συνετά γάζονταν σ' αὐτά. Ὑπανιγνός γιὰ τὴ δική του προσπάθεια, ποὺ γιὰ νὰ πτύχει καὶ νὰ δεῖ ἡ Ἑλλάδις ἀσπρ-

μέρι πρέπει να τη συμπαρασταθεί ο λαός. Παραλληλίζει τον αγώνα που δίνει η δημοτική με τον αγώνα των αρκαίων να γράψουν την Αττική διάλεκτο, ξεφεύγοντας από την εσπαρτιακή πύλη. Τέλος οι άρκαίοι προβάλλουν επικράτηση της δημοτικής.

Προσωπικά ξεχώρισα και το κεφ. «Μνηματάκια» για τις ζωντανές περιγραφές του. Μιά επίσκεψη στα μνήματα της Πόλης γίνεται άφορμή να κάνει ο συγγραφέας ποικίλες σκέψεις και να θυμηθεί τα παλιά. Το γεμάτο αίσθημα γράψιμο και ο λυρικός τόνος της έκφρασης απωδήγησε δέν άφήνουν εδω άσυγκίνητο τόν άναγνώστη.

Άρκετά συχνά ο Ψυχάρης έκδηλώνει από τη μιá μεριά την πίστη του στην άξια του Έλληνα από την άλλη τó μίος του για τόν Τουρκο. Τó βιβλίο του τó διακινεί ένας πατριωτισμός, ó οποίος πηγάζει από εθγενικά όράματα του συγγραφέα για μιá νέα Έλλάδα που άποδεσμευμένη από τις άλυσίδες μιás τεχνητής και στείρας πρωγονολατρείας να πορεύεται σε λεωφόρους δημιουργίας και καρώς. Την ύπόθεσή του τη θεωρεί συνυφασμένη με τó μέλλον της χώρας: «Νά πολεμῶ κανείς για τήν πατρίδα του ή για τήν έθνική του γλώσσα ένας είναι ó άγώνιστος».

Στό κεφ. «Έλληνικός στρατός» καλεί τούς Έλληνες να έλευθερώσουν τά άδέλφια τους από τη οκλαβιά. Περιγρανέεται για τόν Έλληνικό στρατό και τόν προσεταιρίζεται στο γλωσσικό του άγώνα. Πιστεύει πως έχει κοινά σημεία με τούς στρατιωτικούς: «Οί στρατιωτικοί και γω σε πολλά σημεία συμφωνούμε. Και κείνοι παραπονιούνται με τη βάρβαρη γλώσσα που τούς έρπαξαν οι δάσκαλοι. Για να τήν καταλάβη ó άπλος στρατιώτης περνά ó πολύτιμος χρόνος που έπρεπε να είναι όλος για μαθήματα πολεμικά. Πιά κάτω διαβάζουμε: «Ό στρατός είναι που όλα τά σιάζει» έννοώντας ότι θα βάλει τάξη και στο γλωσσικό».

Οί δάσκαλοι είναι αυτοί που δέχονται τά πιο πολλά πυρά του Ψυχάρη. Η πολεμική του ενάντια τους είναι έρποποιημένη με μίος, αλλά και με χιούμορ και είρωνεία:

«Τό δάσκαλο, ή τόν πής γαϊδούρι θά πεμαχτή και όάχη δίκιο. Άν τόν πής ύμω «θνον», τόν κολακέθεις». (Άπό τó κεφ. «Μάθημα»)

Μετά από όλα αυτά καταλαβαίνει κανείς ότι ο Ψυχάρης δέν μεμοριζόταν σε μιá θεωρητική μονάχα ύποστήμιξη του δημοτικισμού. Τό βιβλίο του

όλο — γράφει ó Κ.Θ. Δημαρής — τó διατρέχει ένα πνεύμο ζωής, μιá διάθεση άνατρεπική των κοθεωτών ή επικράτηση της δημοτικής θα σημάνει τη λύτρωση του Έλληνισμού από τις πνευματικές του πέδες. Σε μεγάλη άναλογία δηλαδή, ή κριτική τήν οποία όσκει ó Ψυχάρης δέν είναι γλωσσική, αλλά κοινωνική. Έτσι ó Ψυχάρης δέν είχε να αντιμετώπισει μόνο τούς «υσκάλους», μιá όλκιμη τή μέχρι τότε δημιουργημένη αντίληψη της μικρης Έλλάδας για τήν ιδανική της κοινωνία.

Τό ύφος στο «Ταξίδι» είναι καθαρά μιχαρικό προϊόν. Η μικροπερίοδος φράση, ó περιορισμός στην έλάχιστο των συνδετικών και μεταβατικών συνδέσμων, ή άπλόχερη χρήση επιφωνημάτων, ύποκοριστικών, ή συχνή επανάληψη της ίδιας λέξης: κοντά κοντά, πγά σιγά κ.λ.π. και τó ανεξάντητο χιούμορ δίνουν μιá φρεσκάδα και μιá άπλότητο στο λόγο, που για μεγάλο διάστημα ó άναγνώστης τη δέχεται εύχάριστα, έφόσον δέν τρέφει προκοτάληψη προς τις ιδέες του συγγραφέα. Διαβάσεις και έχεις τήν αίσθησι πως πλάι σου βρίσκεται ένας γλυκόλογος παραμυθάς. Ό Ψυχάρης κατάφερε να έκφράσει τó πιο άκαρο θέμα με τόν πιο χαριτωμένο τρόπο. Όπως όποτε τó ύφος είναι τó θετικότερο πταιχείο του βιβλίου.

Η μεγάλη όμως οικειότητα άνάμεσα σε συγγραφέα και άναγνώστη καμιά φορά μπορεί να οδηγήσει σε επικίνδυνες πξέσεις. Με τήν ίδια συνταγή ύφους ó Ψυχάρης έπιχειρεί να σήσει και τά μυθιστορήματά του με άπογοητευτικό άποτέλεσμα. Η πλατιά έκταση του μυθιστορήματος, ή πολύπλοκη σύνθεση και οι αυξημένες απαιτήσεις του άναγνώστη επιβάλλουν εκεί διαφορετική στάση του συγγραφέα. Άλλά και στο ίδιο τó «Ταξίδι» υπάρχουν σημεία στα ύποία ó Ψυχάρης είναι ικανός να μετατρέψει τήν μέχρι τότε κολλοδεούμενη έκφραστική του όπλοτητα από χρυσή τομή σε ένκολλητική ηεζότητα, καθώς παροέρνεται σε οικίλες μικροστελείες. Στο κεφ. «Πόλη και Πωλίτες», για παράδειγμα, ένας κατακλυσμός σημείων σίξης με άνάγκασε να έγκαταλειψη τó κείμενο και να άσχολισύμι με τó μέτρημά τους. 24 θυμαστικά, 18 έρωτηματικά και 37 άνω τελείες — συσκομιδή μιás διαστικής εξέτασης — στον περιορισμένο χώρο πεντέμηση μικρών σελλών νομίζω πως άρκούν για να άλλιώσουν κάθε αίθητικό άποτέλεσμα. Κι ένω είμαστε

έτοιμοι να άρριψουμε εϊθύνες στον Ψυχάρη, μις προλαβαίνει ή δήλωσή του: «Δέν έβαλα ένα τόπο γραμματικό, δέν έγραψι μιá λέξη, μιá συλλαβή στο βιβλίο μου, χωρίς να τόν συλλογιστώ πριν ύμω». Τί πρέπει λοιπόν να υποθέσουμε; Τήν άπάντησι θα τήν αναζητήσουμε στα βιογραφικά του. Ό Ψυχάρης έγραφε τη δημοτική χωρίς να τήν έχει συνειδητοποιήσει, γιατί δέν έπρόκειτο για τη μητρική του γλώσσα. Ήταν ή δημοτική που έλαβε από τούς ύπηρέτες του σπιτιού του, όπó τά δημοτικά τραγούδια που μελετούσε φοιτητής. Μά αυτό δέν άρκει για να ζήσεις μιá γλώσσα. Του έλειπε τó αισθητήριο της δημοτικής και εδω κωλαίνει. Πέφτει σε λάθη, όδηγείται σε υπερβολές. Θελει να γράφει τη δημοτική σύμφωνα με τούς κανόνες της γραμματικής. Άιστοκινεί και εδω. Η γλώσσα δε γεννιέται από τήν γραμματική, μιá ή γραμματική από τη γλώσσα. Έτσι δημιουργήθηκαν οι γνωστοί «μυχαρισμοί» του, που έβλαψαν τó κίνημά του και έδωσαν λαβή στους γλωσσικούς του άντιπάλους να τόν άντιοτρατευθούν και να τόν περιγελάσουν.

Ό Ψυχάρης θέλει να γράφει τις λέξεις ύπως τις άκούει. Έτσι ή «Έβρωπη» γίνεται άγνωριστη καθώς τη βλέπουμε με β και τήν φυλή πάνω στο Ε.

Ό Αισχύλος γίνεται «Αισκύλος» και ότον τόν βλέπω με τη νέα του μορφή μοιραία και άσυνειδητα βασανίζομαι να τόν φανταστώ με όψη σκύλου.

Πρσιπαθεί να άπλοποιήσει τη γραμματική μορφή των λέξεων, δέν είναι όμως συνεπής. Συχνά άποδεικνύεται άρκετό συντηρητικός. Διατηρεί τήν ύπογεγραμμένη και τη δοσεια σε λέξεις που άρχίζουν από ρ.

Γράφει «νυχτός» αντί νυκτός (καθ.) ή νύκτας (δημ.) «Διαβαστήρα» αντί βναγνωστήριο. «Παρθένος» αντί Παρθενών, αλλά στην αίτιοτική επανέρχεται στον άρχαίο πίνω Παρθενώνα. Γράφει «γι», αλλά στη φράση: «κατά γης» προτικεί τó η. Τό άλφια γίνεται «ήφα». Οί Φωριό έκουγχνονίζονται σε «Φωρωώνηδες».

Κατακρίνει τούς δασκάλους που λένε τó Βάσπορο έτσι και βχι «Βόσπορο» ή «Κατάστενο» όπως ό λαός ή «Μπογιαζί» όπως οι Τουρκοί. Τελικά προτιμάει τήν τουρκική όνομασία. Άλλοι όμως γράφει «Βόσπορος».

Μερικές φορές, επειδή βρίσκεται σε άδυναμία να έκφρασει δανείζεται τουρκικές λέξεις ή έξενες λέξεις π.π. μιχα-

Η συμβολή του είναι ιδίως προσωπική: από τη μία μεριά προβολή της δημοτικής σε πεζό κείμενο, και μάλιστα όχι καθαρά λογοτεχνικό από την άλλη ή τονο, ή καλμός που μπαίνει στην ιεράρχηση της γλώσσας. «Θέλω δόξα και γροθιές», γράφει στο Ταξίδι. Με αυτούς τους τίτλους παίρνει την θέση του μέσα στον αγώνα. Οι νέοι δέχονται το κήρυγμά του μ' ένθουσιασμό: πρώτος ο Παλαμάς. «Ό,τι εΐταν διάκντο, θολό, δ,τι εΐταν παραριγμένο, ζ,τι εΐταν είδικό, πάρα παίρνει μορφή, συγκρότηση, γίνεται κοινής επιδίωξης αίτημα. Οι όπαδοί της ζωντανής γλώσσας έχουν τώρα ένα σύμβολο, γύρω στο όποιο συγκεντρώνονται, έχουν την συνείδηση της νίκης τους. Ύστερα είναι κι ο έπιστημονικός όπλισμός, που παρουσιάζεται συστηματοποιημένος μέσα στην σκέψη του Ψυχάρη: ή δημοτική γλώσσα πρέπει να έπακρτήσει σύμφωνα με αναπóτρεπτους φυσικούς νόμους» ένας θεπτικός κομμωμένος για να θέλλει την νέα έλληνική γενιά, που ζητούσε με κάθε τρόπο να στηριχθεί στην πραγματικότητα, που πίστευε στην δύναμη της έπιστήμης. Έτσι άκόμενη και ή γλωσσική θεωρία του Ψυχάρη παρουσιάζοταν σαν αντίδοτο στην ρωμαντική άνεδαφικότητα.

K. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ

Ο αγώνας του Ψυχάρη απέδλεπε κυρίως στον πεζό λόγο, όργανο ζωτικό σε όλα τα κοινωνικά και θεσμικά επίπεδα: ή ποίηση έτσι κι έτσι δεν δημιουργούσε προβλήματα. Στο κήρυγμά του, όμως, ανταποκρίθηκαν μόνο οι συγγραφείς και όσα και ή ηγετική τάξη της χώρας. Άλήθεια, άκόμενη, είναι πώς και από τους διηγηματογράφους μερικοί δεν στράφηκαν με προθυμία προς τη δημοτική. Όμως το θέμα της γλώσσας της λογοτεχνίας είχε ούσιωστικά κριθεί και ζ,τι άπέμενε ήταν όπλως ζήτημα χρόνου.

MARIO VITTI

Όποια κι αν είναι σήμερα ή γλωσσική μας εξέλιξη — ή καλύτερα ή γλωσσική μας «κατάσταση» — είναι άδύνατο να μην άναγνωρίσουμε πώς ο Ψυχάρης με το «Ταξίδι» του πρό παντός, μας έδωσε ένα βασικό «μέτρο», ένα «πρότυπο» — το πρώτο πρότυπο της νεοελληνικής, της ούσιωστικά λογοτεχνικής δημοτικής.

ΑΝΤΡ. ΚΑΡΑΝΤΩΝΗΣ

Σήμερα, έβδομήντα χρόνια έπειτα

από το κήρυγμα του Ψυχάρη, με την πείρα που αποκτήσαμε και από την πράξη, από το μεταχειρίωμα δηλαδή της δημοτικής στο γραφτό λόγο κάθε είδους, και υπό τη θεωρητική συζήτηση που έγινε γύρω από το πολυθρόλητο ζήτημα, τι μένει από τις ιδέες του Δασκάλου; Ποιές απ' αυτές αποδείχτηκαν στερεές και ποιές κλονίστηκαν; Από το γλωσσικό του σύστημα ποιά σημεία κινήθηκαν και ποιά σημεία ακινήθηκαν; «Αν δεν κάνω λάθος ένα και μόνο σημείο του μπορεί ν' άμφισβητηθεί σοβαρά: ή άξίωση του άνεξάρτητου. Είναι σήμερα γενικά παραδεκτό πώς ο σεβασμός προς τους φωνητικούς κυρίως νόμους που διαμόρφωσαν τη λαϊκή νεοελληνική δεν μπορεί και ούτε είναι άλλωστε άπαραίτητο να είναι άπόλυτος και άπόλυτα δεσμευτικός, όσο κι αν ή άνομοιομορφία είναι πάντα δυσάρεστη, γιατί φέρνει δυσκολίες. Είναι βέβαια πολλές, πάρα πολλές οι λέξεις που μπαίνοντας από τη λόγια παράδοση στην κοινή δημοτική πήραν ή μπορούνε να πάρουν τη λαϊ-

κή φωνητική μορφή, είναι όμως και άλλες που άντιοτέκονται, που το γλωσσικό αίτημα δε δέχεται την προσαρμογή τους, την ύποταγή τους στο νεοελληνικό φωνητικό νόμο, στον κανόνα. Αυτό γίνεται ιδίως στις λέξεις με λόγια συμφωνικά συμπλέγματα. Έπειτα στο τυπικό, κρίνεται γενικά σήμερα πώς μερικοί λόγοι τύποι, όρισμένες καταλήξεις όνομάτων ιδίως της αρχαίας, δεν μπορούν πια να παραμεριστούν και άλλες που μιΐταν ή μπαίνουν στη δημοτική από τη λόγια παράδοση να συμμορφωθούν μορφολογικά με τους σχηματισμούς της λαϊκής νεοελληνικής. Αυτά όμως φυσικά δε σημαίνουν πώς ή δημοτική μπορεί να μιλιέται και να γράφεται άσώδοτα, πώς μπορεί να είναι — μόνη αυτή στον κόσμο — γλώσσα χωρίς νόμο και κανόνα, χωρίς γραμματική. Σημαίνουν μόνο πώς ή γραμματική της δέχεται — συχνότερα στη φωνητική, σπανιότερα στο τυπικό — μερικά λόγια στοιχεία, κ α θ ο ρ ι σ μ ε ν α.

ΘΡ. ΣΤΑΥΡΟΥ

Άλήθεια, Ίδέα και Ψυχάρης, έλεγα είναι δύο πράματα ξεχωριστά και όμως είναι λίγο μίλησα μαζί του όμολογώ πώς ο άνθρωπος μου επέβαλε, και ο σεβασμός που αισθάνθηκα δεν με άφισε να κρατήσω τόσο μακριά άνθρωπο και Ίδέα. Ψυχασμός και Μεταρρύθμιση. Είναι άραγε σωστό, είναι άλήθεια, ή ένθουσιασμός της στιγμής και περατικός;

— Η όμιλία γλήγορα πήρε δρόμο. «Νά μου το ζηγήσης, αυτό που νομίζεις», μου είπε. — Ζήτη, κ. Ψ., μακριά από την κοινωνία μας και αυτό νομίζω πώς είναι ή δύνημή σας και ή άδυναμία σας. — Ο Ψ. θέλησε τότε να πη, όπ δεν ζή τόσο μακριά, κι έπειτα ότι αυτό δεν είναι και άδυναμία. Η άνώτερη κοινωνία είναι πάντα το συν-

τηρητικό στοιχείο, δεν ξέρει το συμφέρον του έθνους, και οι μεταρρυθμιστές πατέ δεν έζησαν μέσα της.

Η όμιλία έξακολούθησε ώρες και τελειωμό δεν είχε παρήλασαν όλοι, Κάντος, Μιστριώτης, Χατζιδάκις, Πολίτης, Κρούμπαχερ, όρθογραφικά και γλωσσικά ζητήματα, Βλασιός, Παλαμάς, Νουμιάς, και, και. Άπό αυτή μας την κουβέντα ήθελα αυτό να σου μείνη, το ζήτημα δεν είναι γλωσσικό, είναι έθνικό. Θέλω γραμματική για τα παιδιά. Θέλω γλώσσα που να μαθαίνεται. Άκουσα δηλαδή τα ίδια που διάβασα και στην άπολογία, αυτή την φορά όμως μου έκαναν περισσότερη έντύπωση...

ΜΑΝΩΛΗΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ

Ένας ψηλός λεβεντόγερος, ένας καλοσυνάτος γεροπολεμιστής. Το μάτι του λίγο μεριμνάντικο κι ή μύτη του έτοιμη να κωθεί μέσα σε όλα. Ντυμένος στην τρίχα — πουκάμισο και γραβάτα από το ίδιο πανί και το νόσια λουστραρισμένα, ή γερο - μουρντάρης. Η φωνή του βγαίνει από το λοιό κοντρή και μακρόσυρτη, σα μπαμπούλας, κι οι κουβέντες του είναι ένγκάρδιες. Ένας αγαθός νερογίγαντας, ένας σαλιάρης Παριζιάνος, ένας σωστός γερο-

πλάτανος. Σαν έκουσε το όνομά μου άγριψε.

— Πανσέληνος, λέει... κάποιο δόσκαλο θα είχατε μες στο ούι σας!

Τόν βεβαίωσα πώς κανένα δάσκαλο δεν είχαμε μες στο ούι μας, πώς οι δόσκαλοι άπεναντίας μου φαρμάκωναν τη ζωή και πώς, ίσα ίσα, έκείνον τον άγαπούσαμε γιατί σικνά τους τις έβριχε στο πιανά τους δασκάλους μας.

— Μά εκείνα το νι στο Πινυέληνος.

ἐπιμένει, δὲν εἶναι ρωμαϊκό· δάσκαλος τὸ λοιπὸν ὑπάρχει στὴ μέση!

Παραδέχτηκα πῶς ἀνάμεσα στοὺς ταπεινοὺς πρόγονους μου, μπορεῖ νὰ ὑπῆρξε καὶ κανένας δάσκαλος, χωρὶς νὰ τὸν ξέρω, καὶ γενήκαμε φίλοι. Ἔτυ-

χε ὀργώτερα σὲ συζητήσεις νὰ ἀκούσει γνώμες μου καὶ νὰ τίς δεχτεῖ, ὅμως ἐκεῖνο τὸ νὶ ἀπὸ τὸ ὄνομά μου τὸ ξέγραψε μιὰ γιὰ πάντα. Μὲ φώναζε Ἄσπη. Κι στὰν μου χάρισε ἕνα ἀντίτυπο τοῦ βιβλίου του τὰ «Δυὸ Ἀδέλ-

φια», πάλι ἐκεῖνο τὸ νὶ τῆς πρῆτης συλλαβῆς τὸ παραμέρισε στὴν ἀφιέρωση του. «Τοῦ αγαπητοῦ μου φίλου Ἄσπη Πα...αέληνου ολόκαρδα καὶ ολόγλωσσα Ψυχάρης».

Α. ΠΑΝΣΕΛΗΝΟΣ

Ἀπὸ τὸ «Ταξίδι μου» τοῦ Γιάννη Ψυχάρη

«Ἄχ! καὶ νὰ μποροῦσα! Νὰ εἶχα δύναμη, νοῦ καὶ ζωῆ! Νὰ εἶχα τὴν τέχνη καὶ τὸν τρόπο! Ἐάτρεχα παντοῦ στὴν Ἑλλάδα θὰ πήγαινα σ' ὅλα, σ' ὅλα τὰ χωριά ἕνα ἕνα. Μὲ τὸ σάκκο στὸν ὄμο, μὲ τὸ χάρτι στὸ χέρι, θὰ μάζωνα, θὰ μάζωνα θῆρριχνα μέσα στὸ σάκκο κόλλες καρτί· θῆθαζα μέσα σὲ κάθε λέξη, κάθε τύπο, κάθε προσφορά. Νὰ εἶχα δέκα ποδάρια νὰ περπατῶ, δέκα ἀφτιά νάκούω! Σὰν κρσάκι νὰ πίνω τὰ λόγια τοῦ κωρικοῦ· νὰ διῶ πῶς μιλοῦνε σὲ κάθε τόπο, παιὸ γλώσσα μοιάζει μὲ τὴν ἄλλη, τί ξεχωρίζει τὸ ἕνα ἰδίωμα ἀπὸ τᾶλλο, πόσα γλωσσικά κέντρα βρίσκονται στὴν Ἑλλάδα, πῶς λίγο λίγο μορφώνεται μιὰ γλώσσα, πῶς καταντᾶ μιὰ γλώσσα κωριανὴ νὰ γίνῃ κοινὴ σ' ὄλους, πῶς ξεπλώνεται καὶ διαδίδεται, πῶς ἀλλάζει λίγο λίγο στὴν ψύχη μέσα καὶ στὸ στόμα ἢ ἀνθρώπινη λαλιά. Χάνονται τὰ κωριάπικα, πρὶν καταλάβῃ ὁ κόσμος τί ἀξίζουνε καὶ πόσο ἢ σπουδὴ τους θὰ πμῆση τὴν Ἑλλάδα. Ἄχ! καὶ νὰ μποροῦσα! Τόσο ζητημάτα πού σῆμερα θασανίζουνε τοὺς σοφούς, ἔθνολογικά, ἱστορικά, φιλοσοφικά ζητήματα, φτάνει νὰ καταδεχτῆς νάκούσης τὸ κωρικό πού σοῦ μιλεῖ καὶ βλέπεις τὴν ἀλήθεια, καὶ σοῦ ἔρχεται φῶς!»

• • • •

Κάποτες μου ἔρχεται νὰ φωνάζω δυνατά, πού ὄλος ὁ κόσμος νὰ μ' ἀκούσῃ!

— «Μή! Μή! Μή! Μή καλνᾶτε τὴ γλώσσα! Καταστρέφετε τὴν ἀρχαία καὶ τὴ νέα μαζί. Θέλετε γλώσσα πού νὰ μοιάζῃ τόντις μὲ τὴν ἀρχαία, πού νὰ εἶναι ἢ ἴδια γλώσσα; Πῆρτε τὴ γλώσσα τοῦ λαοῦ. Θέλετε ξένη γλώσσα; Πάρτε τὴν καθαρέβουσα! Θέλετε ἐσποτήμη, κόπο καὶ μάθηση; Θέλετε νὰ πάσετε σοβαρὴ δουλειά; Νὰ γράφετε τὴν ἐθνικὴ σας γλώσσα. Ἀπὸ τὴν ἀπόφασή

σας θὰ φωνῆ ἂν εἴστε ἢ ἄντρες ἢ παιδιά.

Ἀφήστε τὴν ψεφτομάθηση, τὴν ψεφτοσοφία, τοὺς συμβιασμούς καὶ τοὺς δασκάλους. Μὴν πιστέψετε ὅσα λένε, πῶς β α θ μ η δ ὀ ἢ γλώσσα θὰ καλητερέψη καὶ πῶς θὰ γράψουμε μιὰ μέρα σὰν τὸν Ξενοφῶντα. Μόνο πού σὰς λέει κανεὶς τέτοιο λόγο, σὰς δείχνει πῶς δὲν κατάλαθε ἀκόμη μῆτε τί εἶναι Ξενοφώντας μῆτε τί θὰ πῆ γλώσσα. Β α θ μ δ ὀ ἢ ξέρετε τί θὰ γίνῃ; Θὰ καθῆ ἢ ἐθνικὴ σας γλώσσα καὶ θάφανίσετε τὴν ἀρχαία. Τί μέ μέλει πού θυμῶντε τώρα μ' ὅσους σὰς μιλοῦν ἔτσι; Μιὰ μέρα θὰ καταλάβετε οἱ ἴδιοι τὸ κακὸ πού μᾶς κάματε ὄλους· θὰ κλαίτε καὶ θὰ λυπῶστε καὶ δὲ θὰ μισοῦτε πὰ νὰ διορθῶσετε τὸ κακὸ. Ἄχ! τί θάσασο πού εἶναι νὰ βλέπῃ κανεὶς τὴν ἀλήθεια καὶ νὰ μὴν μπορῆ νὰ τὴ δεῖξῃ στοὺς ἄλλους!

Μὴν τὰ θέλετε ὅλα μισά. Ἀμάθεια καὶ περφηάνεια σὰς φέρανε τέτοιο κακὸ· περφηάνεια γιατί θέλει ὁ καθένας νὰ φαντάξῃ καὶ νὰ μὴν εἶναι σὰν τὸ λαό· ἀμάθεια, γιατί καταντήσαμε νὰ τὴν ξέρουμε τὴ γλώσσα τοῦ λαοῦ, γιατί τολμήσαμε οἱ δάσκαλοι νὰ βρίσουνε ὅλο τὸ ἔθνος καὶ νὰ πούνε θάρβαρη μιὰ γλώσσα, πού δὲν τὴ σπουδάσανε ἀκόμη. Ἄφτῆ ἢ γλώσσα ὑπάρχει· μπορεῖτε νὰ τὴν κάμετε κομμάτι· κανεὶς δὲ θὰ μᾶς τὴ σηκῶση. Μὲ κανένα τρόπο δὲ θὰ γυρίσῃ πίσω ἢ ἀρχαία. Οἱ ἱστορικοὶ νόμοι γιὰ σὰς δὲ θάλλάξουνε. Τοῦ κάκου θρίζετε τὴν ἐθνικὴ μας γλώσσα καὶ τὴ λέτε πρότυχη, καὶ κωμώνετε πῶς μῆτε ξέρετε τί εἶναι, καὶ πολεμᾶτε νὰ μᾶς δείξετε πῶς μιλεῖτε τὴν ἀρχαία, πῶς ἢ ἀρχαία ἀκόμη ζῆ.

Ποτές, ὄχι! ποτές δὲ θὰ κάμετε τὸν κόσμο νὰ σὰς πιστέψῃ. Τοῦ κάκου γραμματικῆς τῆς κ α θ ω μ η λ ἢ η μ ε ν ς καὶ βάζετε μέσα ὅλη τὴν ἀρχαία γραμματικὴ, περιτοῦλλαθα, ὑπεροεντελικούς καὶ μετοχές ὑστερα μάλιστῃ χαρίζετε τὸ βιβλίον σας στοὺς ξένους, τάχατις γιὰ νὰ σὰς κωμάρῶσουνε. Πάντα

θὰ σὰς καταδικᾶν ἢ ἐπιστήμη κ' ἢ ὀρθὴ κρίση. Πάντα κάπου θὰ βρεθῆ ἕνας νὰ σὰς τὸ πῆ — κι ἂν πάλι δὲ βρεθῆ δὲν πειράζει! Ἡ ἀλήθεια θὰ μείνῃ ἀλήθεια. Ἡ ἀλήθεια γιὰ νὰ ὑπάρξῃ, δὲν ἔχει ἀνάγκη μῆτε νὰ τὴ βλέπουμε, μῆτε μάλιστα νὰ ξέρουμε τὴν ὑπαρξὴ τῆς. Ἡ ἀλήθεια κάποτε μοιάζει μὲ τὸ στέρια τὰ μακρινὰ πού δὲν φαίνονται μέσο στὸν οὐρανὸ, κι ὡς τόσο λάμπουνε ὀλομόνακα, κι ὅς μὴν βλέπῃ κανένας!

Ἡ καρδιά μου πονεῖ νὰ σὰς ἀκούω! Τὸ καμὸ σας θέλετε· τὸ κακὸ σας γυρᾶτε μόνο. Ἄν ξέρανε οἱ δασκῶλοι τὴν ἀρχαία μὲ τὰ ὀσωτὰ τους, δὲ θὰ πολεμοῦσανε κάθε ὄρα νὰ μᾶς δείξουνε πῶς τὴν ξέρουνε καὶ θὰ γράφανε τὴ δημοτικὴ, ἀφροῦ κ' οἱ ἀρχαῖοι οἱ ἴδιοι γράφανε τὴ δημοτικὴ τους γλώσσα. Μὲ τὴν ψεφτογραμματικὴ δὲ φτειάνεται γλώσσα, δὲ φτειάνεται φιλολογία. Τὶ λόγια νὰ βρῶ γιὰ νὰ μὲ πιστέψετε; Χαλνᾶνε μιὰ γλώσσα πού εἶναι θεοσβόρσγιὰ τὴν ἐπιστήμη, πού θὰ σὰς δοξάσῃ στὸν κόσμο. Χαλνᾶτε μιὰ γλώσσα πού μόνη τῆς μιὰ μέρος μπορεῖ νὰ σὰς δώσῃ μιὰ μέρα ἐθνικὴ φιλολογία, ποίηση καὶ φήμη, μιὰ γλώσσα πού θὰ σὰς κάμη νὰ μοιάξετε ἴσως καὶ σεις μὲ τοὺς ἀρχαίους. Μή! Μή! Μή!»

Ἄχ! Νὰ εἶμιονε κάτι καὶ γιὰ! Νὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ μ' ἀκούσῃ! Ἄφτὸ τὸ κεφάλαιο νὰ μποροῦσανε ὅλοι νὰ τὸ διαβῶσουνε — καὶ νὰ μὲ πιστέψουνε! Τὶ ζητοῦμε; Τὸ καλὸ. Τὶ πολεμοῦμε; Νὰ προκάψῃ, νὰ μεγαλώσῃ τὸ ἔθνος. Ἐπρεπε κ' οἱ δασκῶλοι νὰ εἶναι μοζὶ μας. Ἄφτὸ θέλουνε καὶ κείνοι· ὅς διοῦνε τὸ λοιπὸ μὲ τί τρόπο θὰ τὸ κατορθώσουνε. Ἄς πάρουνε καλῆτερο δρόμο. Ἄχ! νὰ μᾶς κάνανε τουλάχιστο μιὰ π ο ρ α κ ὠ ρ η σ η νὰ μὴ λένε πρότυχη τὴ γλώσσα τοῦ λαοῦ, νὰ μᾶθουνε τέλος πάντα πῶς ὁ λαὸς καὶ μόνος ὁ λαὸς ἔκαμε καὶ κάνει ὅλες τίς γλώσσες τοῦ κόσμου. Τόσο μοῦ ἔφτανε κι ἄλλο δὲ θὰ ζητοῦσα. Τότες δὲ θὰ μοῦ ἔμελε πὰ γιὰ τίποτα καὶ θὰ πρόσμιανα ἢ θάνατο μὲ χαρὰ.

Θύμνες

1. Λίβας Ξερός, φρυγανισμένη στιαροκαλαμιά κι ὁ ἥλιος δυὸ ὄργιες ψηλά· κι αὐτὸ — μικρὸ παιδί — κατακαμπῆς μὲ τὸ χερόβολο στὸ χέρι μόλις προλαβαίνει τοὺς θεριστάδες. Τὸ χερόβολο στὸ χέρι, τ' ἄφτι στῆς μάνας του τὸ στόμα πού τραγοῦδι σέρνει τοῦ κάματου καὶ τοῦ ἰδρώτα·

...να 'χα κι ἓνα ἀμπελάκι μὲς στῆ Νιάουστα
— Βαγγελίτσα — μὲς στῆ Νιάουστα...

Κι ὄλο μπρός οἱ θεριστάδες — κι ἡ μάνα του μαζί — κι αὐτὸ ἀκλουθώντας μὲ πόδι καὶ μ' ἄφτι·

...νὰ κάμει ἄσπρα σταφύλια κι γλυκὸ κρασί
— Βαγγελίτσα — κι γλυκὸ κρασί...

Δεξιὰ μεριά ὁ Ἐλυμπος, Ζερβὰ τὰ Χάσια. Κι ἡ Νιάουστα μὲ τ' ἀμπέλια τῆς καὶ τὰ κρασιά τῆς; Ἄν χαμηλώναν τὰ θουνά, ἀπ' τὸ δερβένη τ' Ἄι — Δημήτρη θὰ πρόβαλλε μακριά... Ἄν ψηλώναν οἱ κάμποι, καρσι στοῦ Κοκκινοπλοῦ τῆ Ράχη.

2. Τρεφόταν τὸ παιδί μὲ τὸ τραγοῦδι. Χάραζε βαθιὰ στῆ μνήμη του ἐμπειρίες τραγουδιοῦ, ἀγωνίες τραγουδιστῶν, συγκινήσεις ἀκουσμάτων. Κριματισμένο ἀπ' τὴν τόση του προσήλωσι; φορτίο βαρὺ κι ἀσῆκωτο.

Πῆγε κατὰ ποῦ ἤθελε, ἀνακατώθηκε μὲ τὰ χαρτιά. Περνώντας Λιτόχωρο μεριά ἄκουσε τὸ θρῆνο·

...πού χάλασαν —γιέ μου— τὰ Βοδενά τῆ Νιάουστα
ἔγ καμμένη
πῆραν μανά — ἄχ μανάδεις μὲ πιδιά...

3. Σεργιάνισε παιδί... Κόνεψε ἄντρας στοῦ Βέρμιου τὴν πλαγιά. Ποῦ τ' ἀμπέλια τὰ πολύκαρπα καὶ τὰ κρασιά; Τ' ἀμπελοχώραφα ἄλλου δέντρου καρπὸ ἀφήνουν. Καὶ τ' ἄκουσμα; Θρῆνος κι ἐγκατάλειψη!!

...μὰς πάτησαν —κι ἄμὰν αἰμὰν —τῆ Νιάουστα...

...μὰ Κρινίτσα μου

καημὸ πῶχει ἡ καρδίτσα μου... Βράδιασε καὶ ποῦ θὰ μείνω;

Πολεμόχαρη λυπητερὴ κραυγὴ ξεχύνει κι ὁ Ζουρνᾶς; τὸ Θούριο·

Ἦς πότι παλληκάρια δὰ ζοῦμι στὰ σπινά...;

ΝΙΑΟΥΣΤΑ

Τοῦ Κ. ΠΙΠΙΛΑ

4. Κοντὰ νὰ βασιλέψει, πάει νὰ κουρνιαῖσι στὸ ταιμεντένιο τὸ κλουδί.

— Ποῦ πᾶς κριματισμένε νοσταλγέ; Ξομολόγησι θέλεις. Τοῦ νοῦ σου ἡ ἀντάρα θὰ σηκωθεῖ, τῆς ψυχῆς σου ἡ ταραχὴ θὰ γιάνει μόνο μὲ κρασί καὶ μὲ φωνὴ μαντρωμένη σὲ κουτί. Τῆς μάνας τῆ φωνῆ. Πόσο μακριὰ ἡ ζωντανή, ζεστὴ φωνή!

Ἄι ἓνα παλληκάρικι ροῦσου κι ἐμουρφου

— Βαγγελίτσα — ροῦσου κι ἐμουρφου

καθάλα γκιζιροῦσι κι μουν' τραγομδεῖ

κι μὲ τοῦ νοῦ του βάζει· «νὰ 'χα πρόβατα,

νὰ 'χα κι χίλια γίδια, νὰ 'μαν τσέλιγκας,

νὰ φκιάσου κι τῆ στρούγκα σὶ ψηλὸ θουνά.

Νὰ 'χα κι ἓνα ἀμπελάκι μὲς στῆ Νιάουστα

νὰ κάμει ἄσπρα σταφύλια κι γλυκὸ κρασί

— Βαγγελίτσα — κι γλυκὸ κρασί».

Τοῦ ὄνειροπαρμένου μορφονιοῦ τὸ τραγοῦδι φωνή! Πόσο μακριὰ ἡ ζωντανή, ζεστὴ φωνή!! Θύμνες παλιές τοῦ φέρνει. Καὶ σιγοτραγουδώντας το ἤρεμει.

(Συνέχεια από το προηγούμενο και τέλος)

Ύστερα από την προσεχτική ανάγνωση του ύλικού που παραθέσαμε και έχοντας υπόψη μας τις ένδεικτικές επισημάνσεις που κάναμε πάνω σ' αυτό, είμαστε σέ θέση να προχωρήσουμε σε μια δεύτερη αναγνωστική διαδικασία, που θα «ψηλαφίσει» το κείμενο που μας ενδιαφέρει και θα καταλήξει σε οριστικά συμπεράσματα:

4. Η ΨΗΛΑΦΗΣΗ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ.

Ο ΓΥΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΞΕΝΙΤΕΜΕΝΟΥ

— Παλιέ μου φίλε τι γυρεύεις; χρόνια ξενιτεμένος ήρθες με εικόνες που έχεις αναθρέψει κάτω από ξένους ούρανοους μακριά απ' τον τόπο το δικό σου 5

— Γυρεύω τον παλιό μου κήπο· τα δέντρα μου έρχονται ως τη μέση κι οί λόφοι μοιάζουν με πεζούλια κι όμως σαν ήμουνα παιδί έπαιζα πάνω σέ χορτάρι 10
κάτω από τους μεγάλους ίσκιους κι έτρεχα πάνω σέ πλαγιές ώρα πολλή λαχανιασμένος.

— Παλιέ μου φίλε ξεκουράσου σιγά σιγά θα συνηθίσεις· θ' άνηφορίσουμε μαζί στή γνώριμά σου μονοπάτιο θα ξεποστάσουμε μαζί κάτω απ' τó θάλο των πλατάνων σινά σιγά θα 'ρθούν κοντά σου 20
τό περιβάδι κι οί πλαγιές σου.

— Γυρεύω τó παλιό μου σπίτι με τ' άψηλά τó παραθύρια σκοτεινιασμένα απ' τόν κισσό γυρεύω τήν άρκαία κολόνα 25
πού κοίταζε ó θαλασσινός.
Πώς θές νά μπώ σ' αυτή τή σπάνη· οί στέγες μου έρχονται ως τούς ώμιους

κι όσο μακριά και νά κοιτάξω θλέπω γοναπιστούς ανθρώπους 30
λές κάνουνε τήν προσευχή τους.

— Παλιέ μου φίλε δέ μ' άκούς; σιγά σιγά θά συνηθίσεις τó σπίτι σου είναι αυτό πού βλέπεις κι αυτή τήν πόρτα θά κτυπήσουν 35
σέ λίγο οί φίλοι κι οί δικοί σου γλυκά νά σέ καλωσορίσουν.

— Γιατί είναι άπóμακρη ή φωνή σου; σήκωσε λίγο τó κεφάλι νά καταλάβω τί μου λές 40
όσο μιλάς τ' άνάστημά σου

Γιά τή σωστή ανάγνωση τού λογοτεχνικού κειμένου

ολοένα πάει και λιγοστεύει λές και θυθίζεσαι στό κώμα.

— Παλιέ μου φίλε συλλογίσου σιγά σιγά θά συνηθίσεις 45
ή νοσταλγία σου έχει πλάσει μια κώρα άνύπαρκτη με νόμους έξω απ' τή γής κι απ' τούς ανθρώπους.

— Πιά δέν άκούω τοιμουδιά θούλαξε κι ó στερνός μου φίλος 50
παράξενο πώς χαμηλώνουν όλα τριγύρω κάθε τόσο έδω διαβαίνουν και θερίζουν κιλιάδες άρματα δρεπανηφόρα.
'Αθήνα, άνοιξη '38

α) Στοιχεία μορφής

Τό ποίημα άπλώνεται: σέ 54 άνομοιοκατάληκτους ίαμβικούς στίχους πού κατανέμονται: σέ 8 στροφές. Οί στροφές 1 - 7 άποτελούν τόν κύριο

Τού Χρήστου Μουχάγιερ

ποιητικό κορμό μια και χαρακτηριστικό τους γνώρισμα είναι: ή άντιπαράθεση δύο φωνών (τού ξενιτεμένου και τού «φίλου» πού τόν υποδέχεται: στή γενέθλια χώρα) πού διαλέγονται μεταξύ τους. 'Η τελευταία όμως στροφή είναι: ανεξάρτητη και δημιουργεί τήν έντύπωση ότι έχουμε ένα μονόλογο πού λειτουργεί σαν έπιλογος σ' ό,τι έχει διαδραματιστεί παραπάνω.

Οί στροφές 1, 3, 5, 7, τού κύριου ποιητικού κορμού ανήκουν στή φωνή πού ξενιτεύει, ενώ οί στροφές 2, 4, 6 και ó έπιλογος στήν ξενιτεμένο. 'Αν προσέξουμε τήν ποσότητα τών στίχων στή στροφικά συμπλέγματα θά παρατηρήσουμε ότι υπάρχει μια σαφής αντίστοιχία σέ κάθε ζεύγος και ότι άκολουθούν τήν άνωστά ως τή μέση περίπου, για νά περιοριστούν βαθμιαία απ' τή μέση και κάτω, πράγμα πού υποδηλώνει κάποια κορύφωση και άποδυνάμιση τών διαλεκτικών διαξίφισμών.

β) Τό θέμα

Τό τυπικό θέμα τού ποιήματος ε-

ναι: ή επίστροφή τού ξενιτεμένου στήν πατρίδα (νόστος), θέμα ιδιαίτερα οικείο στή λογοτεχνία μας¹. 'Ο ποιητής: μάλιστα δείχνει: νά τó θανείζει: καθώς και τόν τίτλο του από τó γνωστό δημοτικό τραγούδι «'Ο γυριστός τού ξενιτεμένου». Μια προσεχτική όμως ανάγνωση τών δύο ποιημάτων δείχνει: τή σαφή διαφοροποίησή τους², πράγμα πού άποκαλύπτει: και τήν πρόθεση τού ποιητή νά περάσει: στό ποίημα τó «δικό του» γυρισμό, ένα γυρισμό δηλαδή χωρίς εύτυχοι:σμένη λύση, όπως συμβαίνει: στό δημοτικό τραγούδι.

γ) 'Ο έναγώνιος νόστος³

Βρισκόμαστε λοιπόν μπρός σ' έναν έναγώνιο νόστο κι αυτό φαίνεται: στή διαλογική σχέση τών δύο φωνών, απ' τήν όποία ξεπηδάει κυρίαρχο τó δραματικό στοιχείο. Οί προσπάθειες τής φωνής, πού μεσολαθεί στόν ξενιτεμένο για τή φυσιολογική του ένταξη στή γενέθλια χώρα, άποτυχαίνουν, γιατί προσκρούουν στίς σταθερές του άρνήσεις νά δεχτεί τις καθησυχαστικές της διαβεβαιώσεις. Αυτό οδηγεί σέ άδιέξοδο τήν επικοινωνία, πού επυθεβαιώνεται από τή δραματική αυτοεξαφάνιση τής φωνής.

δ) 'Ο ύποπτος ρόλος τής φωνής

'Η φωνή απ' τήν αρχή προσπαθεί ν' άποκαταστήσει μια μορφή ούσιαστικής επικοινωνίας με τόν ξενιτεμένο. 'Η ζεστή προσφώνηση «παλιέ μου φίλε» πού σταθερά επαναλαμβάνει: και ή οικεία, και σιχιδαιική στάση πού δείχνει: άπέναντι: στήν πεισματική έρνηση τού ξενιτεμένου νά δεχτεί τά σημάδια τού γυρισμού και τις διαβεβαιώσεις της, δημιουργούν τήν έντύπωση ότι έχουμε νά κάνουμε μ' έναν ανθρώπινο τύπο γεμάτο κατανόηση για τήν ανθρώπινη άδυναμία αλλά και ρεαλισμό σέ ό,τι άφορά τή διάλυση κάθε αυταπάτης. 'Η κραυγαλέα όμως άδυναμία της νά πείσει: τελικά τόν ξενιτεμένο και ή άπότομη αυτοεξαφάνισή της αφήνουν πολλά έρωτηματικά για τήν καθρότητα τού ρόλου πού έπαιξε.

ε) Οί δύο στάσεις

Είναι φανερό ότι βρισκόμαστε άπέ-

γαντι σέ δύο διαφορετικές στάσεις, πῶς δύο ποιητικά ἀντίθετες ἐπιχειρηματολογίες. Ὁ Ξεναγός διατείνεται ὅτι ἡ Ξενιτιά ἔχει παραμορφώσει στό Ξενιτεμένο τήν πραγματική εἰκόνα τοῦ γενέθλιου χώρου, τήν ἔχει ἀναμορφώσει «κάτω ἀπό ξένους οὐρανοῦς».

Τόν διαβεβαιώνει: ὅτι τὰ σημάδια τῆς ἀναγνώρισης πού ζητᾶ ὁ Ξενιτεμένος ὑπάρχουν καί μάλιστα, σέ λίγο, θά τόν ὑποδεχτοῦν στό σπίτι του καί φίλοι καί οἱ δικοί του. Τέλος, λίγο πρὶν ἐξαφανιστεῖ, τοῦ ἐπισημαίνει ὅτι ἡ νοσταλγία ἐμποδίζει τή φυσιογνωμική του ἐνταξή στό γενέθλιο περιβάλλον. ἐπειθεῖ τοῦ ἔχει πλάσει μιᾶς χώρα ἀνυπαρχτῆ με νόημα: ἔξω ἀπ' τῆς γῆς καί ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους».

Ἀπό τήν ἄλλη μεριά ὁ Ξενιτεμένος ἀδυνατεῖ νά ἀναγνωρίσει τὸ χώρο τῶν παιδικῶν του χρόνων. Αὐτῆ ἡ ἀδυναμία ἀπορρέει ἀπό τή διαπίστωση ὅτι τὰ πάντα ἔχουν ἀλλοιωθεῖ ἀφύσικα. Ἡ ἀλλοίωση ἐμφανίζεται μὲ δύο τρόπους: εἶτε ὡς ὀλοχερῆς ἀπουσία — ἐξαφάνιση εἶτε ὡς συρρικνωσὶ τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπινου παράγοντα («τὰ δέντρα μοῦ ἔρχονται ὡς τῆ μέστη», «οἱ λόγοι μοι ἄξουν μὲ πεζούλια», «πῶς θές νά μπῶ σ' αὐτὴ τῆ στάνη;» — «ἐλέπω γονατιστοὺς ἀνθρώπους»). Ὁ Ξενιτεμένος ἀποκρούει σταθερὰ τὴς συμβιβαστικές προσπάθειες τοῦ Ξεναγοῦ, γιὰ νά διαπιστώσει, ὕστερα ἀπὸ τὴν αὐτοεξαφάνισή τοῦ ἄλλου, ὅτι ἔρικται: σ' ἓνα περιβάλλον ὅπου διακαυθίνουν καί θερίζουν χιλιάδες ἄρματα ὄρεπανηφόρα».

στ) Ἡμοιότητα τῶν στάσεων

Ποιά, λοιπόν, βαρύτητα ἔχουν οἱ δύο αὐτὲς διαμετρικὰ ἀντίθετες στάσεις καί ποιά εἶναι: ἡ εἰδική ποιητική τους ὄψη; Ποιά ἀπὸ τὴς δύο ὑπεραπίζεται τὸν ἀληθινὸ καὶ ποιά τὸν ἀπατηλὸ νόστο; Ποῦ εἰσκαίεται ἡ ἀλήθεια; Ἄν εἰσκαίεται στή στάση τοῦ Ξεναγοῦ, τότε πρέπει νά δεχτοῦμε ὅτι ὁ Ξενιτεμένος εἶναι θῦμα ἐνδὸς ἀπαιτητοῦ νόστου, ἀπὸ αὐτὸς δὲν πραγματοποιήθηκε μέσα σὲ συνθήκες ὀμαλότητας (ἐπιστροφή - ἀναγνώριση - ὀμαλὴ ἐνταξή στό γενέθλιο περιβάλλον) ἀπὸ δικῆ του ὑπατιότητος (νοσταλγία πού τοῦ ἀνέθερεψε εἰκόνας κάτω ἀπὸ ξένους οὐρανοῦς). Ἄν ἔμως εἰσκαίεται στή στάση τοῦ Ξενιτεμένου, τότε ὁ Ξεναγὸς προσπαθεῖ ν' ἀποπροσανατολίσει τὸν Ξενιτεμένο, νά τὸν συμβιάσει: μ' ἓνα περιβάλλον πού ἔχει πράγματι ἀλλοιωθεῖ.

Οἱ δύο στάσεις φαίνονται ἐξίσου πειστικές, ἀλλὰ ἂν προσέξουμε καλύτερα τὴν εἰδική ποιητικὴ ὄψη τους, θά δοῦμε ὅτι δὲν εἶναι ἴδιες. Ὁ Ξενιτεμένος γυρεύει συγκεκριμένα σημάδια ἀναγνώρισης, πού ὅμως δὲν τὰ βλέπει. Ἐπομένως ὅσα βλέπει γύρω του εἶναι: σημάδια φθορᾶς (ἡ ἀφύσικη ἀλλοίωση) πού δὲν ὑπῆρχε στό παρελθόν. Ἄντιθετα ὁ Ξεναγὸς τὸν κηθησυχάζει ὑποστηρίζοντας ὅτι δὲν ὑπάρχει φθορὰ καί ὅτι: τὰ πάντα εἶναι ἴδια ὅπως ἦταν καί στό παρελθόν. Ἐπομένως τὸ λάθος εἰσκαίεται: στόν Ξενιτεμένο, πού ἀρνεῖται ν' ἀναγνωρίσει τὸ γενέθλιο χώρο.

Εἶναι προφανές ὅτι ὁ Ξεναγὸς ψεύδεται, ἀπὸ ἀρνεῖται: νά παραδεχτεῖ καί τὴν ἐλάχιστη ἀλλοίωση τοῦ χώρου. Ἡ ὑπεράσπισή αὐτῆς τῆς θέσης: δημιουργεῖ ἐρωτηματικά γιὰ τὴ γνησιότητά της. Γιατὶ ὁ Ξεναγὸς δὲ δέχεται τὴν ὑπαρξή κάποιας (ἔστω) φθορᾶς καί δὲν προσπαθεῖ νά τὴ δικαιολογήσει; Γιατὶ διατείνεται γιὰ τὸ ἐντελὸς ἀντίθετο; Καί γιὰ ποῖο λόγο αὐτοεξαφάνίζεται: ἀντὶ νά βοηθήσει τὸν Ξενιτεμένο νά ἐνταχθεῖ ὀμαλὰ στό χώρο, πού τοῦ προκαλεῖ τόσες δυσκολίες φυσιογνωμικῆς ἐπανένταξης;

ζ) Καί πάλι γιὰ τὸν Ξεναγὸ

Στό σημεῖο αὐτὸ θά πρέπει νά ἐκκινηθῶμε ποῖος εἶναι ὁ Ξεναγός. Ἰσως ἡ ἀναγνώρισή του ἀποκρυπτογραφῆσει τὸ σκοτεινὸ ρόλο πού ὑποψιαστήκαμε ὅτι παίζει. Νομίζω ὅτι πρέπει ν' ἀποκλείσουμε τὴν περίπτωση νά εἶναι κάποιο συγκεκριμένο (ὑπαρκτὸ) πρόσωπο, ἀλλὰ ἀντιθετα νά δεχτοῦμε ὅτι: δὲν ἔχει ὕλική ὑπόσταση καί ὅτι εἶναι μιᾶ ἐσωτερικὴ φωνή πού ἀνιχνεῖ στὸν ἴδιο τὸν Ξενιτεμένο. Ἡ φωνὴ ἀντιπαρτάσσεται σὲ μιᾶν ἄλλη ἐσωτερικὴ φωνή καί ἡ ἀντιπαρτάξη αὐτῆ προκαλεῖ μιᾶ σύγκρουση, πού στήν ψυχολογία ὀνομάζεται «συνειδησιακή». Βρισκόμαστε, λοιπόν, μάρτυρες μιᾶς ἐσωτερικῆς πάλης, πού διχάζει τὸν Ξενιτεμένο καί τοῦ δημιουργεῖ τὸ κλασικὸ δίλημμα ποῖα στάση ν' ἀκολουθήσει: τῆ στάση τῆς παραδοχῆς τοῦ χώρου (στάση συμβιβασμοῦ) ἢ τῆς ἀπάρτησης του (ἀσυμβιβαστῆ στάση); Στὴ ἄρματικὴ αὐτῆ σύγκρουση ἡ ἐκδοχὴ εἶναι: ξεκαθάριση: ἡ-τα τῆ; φωνῆς τοῦ συμβιβασμοῦ.

η) Ἡ ὀμοσφηνισμὸς

Δὲν θά ἦταν ἐπομένως ἀφαιρέσει

ἂν δεχόμασταν ὅτι ἡ συνειδησιακὴ σύγκρουση, πού βλέπομε νά ξεπηδάει δραματικά ἀπὸ τὸ ποίημα, πρέπει: νά ἀναχθεῖ στό πρόσωπο τοῦ ἴδιου τοῦ ποιητῆ. Τὸ ὕλικὸ (ἔξω ἀπὸ τὸ συγκεκριμένο ποίημα) πού ἔχομε στὰ χέρια μας συντηρεῖ: σ' αὐτὴ τὴν ἀποδοχή. Ὁ ποιητῆς, ἐπιστρέφοντας στήν Ἑλλάδα γιὰ νά τοποθετηθεῖ στή νέα του θέση, συνειδητοποεῖ τὴν πολιτικὴ καί πνευματικὴ φθορὰ πού ἔχει ἀγγίξει: τὰ πάντα νιώθει: ἀσφυκτικά ἀνάμεσα σὲ «γονατιστοὺς ἀνθρώπους» καί, ἀπορρίπτοντας κάθε προσπάθεια συνδιαλλαγῆς, ἀποφασίζει: νά δεχτεῖ ὅλες τὴς συνέπειες μιᾶς ζωῆς «ἐν κινδύνῳ», μιᾶς ζωῆς σ' ἓνα τοπίο ἀφιλόξενο, ὅπου κυριαρχεῖ ἡ μόνωση καί ἡ φρικία.

Νομίζω, λοιπόν, ὅτι βρισκόμαστε μπροστὰ σὲ μιᾶ καθαρή δῆλωση «τοῦ τραγικὰ διχασμένου ὀνόματος τοῦ ποιητῆ», πού ὅμως μᾶς ὀδηγεῖ καί σὲ μιᾶν ἀποσφηνιστῆ τοῦ εἶδους ζωῆς πού διᾶλεξε νά ὑπηρετεῖ. Ὁ ποιητῆς ἐπιστημαίνει τὴς ὀρατῆς πληγῆς τοῦ χώρου, ἀπορρίπτει: τὴ δολικὴ στάση πού ἀτομικά θά μπορούσε νά υἱσθετησει, ἀποκρύπτοντας ἡ ἀδυσφορῶντας γι' αὐτῆς, καί ἀποφασίζει νά σηκώσει τὸ σταυρὸ τοῦ μαρτυρίου θαδίζοντας τὸ ἔρῳμο τοῦ δικοῦ του γολγοθᾶ. Τὸ μαρτύριο (πού εἶναι: καί σκληρότατο ὄντας συνειδησιακὸ) ἀποτυπώνεται, ἄλλοτε ὑπαίνικτικὰ ἄλλοτε ἄμεσα, στὰ γραφτὰ (ποιητικὰ καί πεζὰ) τοῦ ποιητῆ.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1) Ἀπὸ τὴν Ὀμηρικὴ Ὀδύσσεια ὡς τὰ δημοτικὰ μας τραγούδια.

2) Πιστεύω ὅτι οἱ βασικὲς του διαφορῆς βρίσκονται κυρίως: α) Στὴν ἀναγνώριση, πού δὲν ὑπάρχει ἐδῶ, β) στὴν εὐτυχισμένη «λύση» τοῦ δημοτικοῦ, γ) στὴν ἀπουσία τῆς σύγκρουσης, πού ἐδῶ εἶναι δεσπάζουσα, δ) στὴν ἔλλειψη ἀνησυχίας γιὰ τὸ κῶρο, πού ἐδῶ εἶναι σαφῶς ἀλλοιωμένος κ.ἄ.

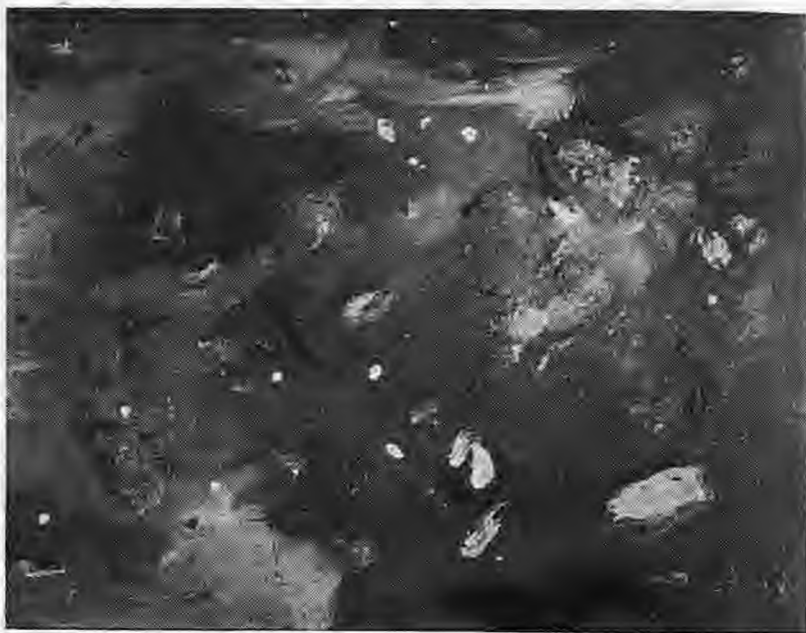
3) Δέξ: Δ.Ν. Μαρωνίτης: «Παράδοση καί πρωτοτυπία, Ὁ γυρισμὸς τοῦ Ξενιτεμένου τοῦ Γ. Σεφέρη». Πολίτης τ. 5. Σεπτέμβριος 1976, ὅπου φωτίζονται διεφορικά τὰ βασικὰ στοιχεῖα τοῦ ποιήματος, ὁ νόστος καί ὁ θάνατος.

4) Δέξ: MARIO VITTI: «Φθορὰ καί ἄδρας: εἰσαγωγή στὴν ποίηση τοῦ Γ. Σεφέρη». Βιβλ. τῆς Ἑστίας, 1978, σελ. 132 — 133.

5) Ὅπ. καί παρῶν.

Ἡ σύγχρονη τέχνη σὴν ἐποχή μας ἔχει γίνει πλέον βίωμα στὸ μάτι μας καὶ στὴ συνειδησή μας. Ὅλοι μας γνωρίζουμε πλέον ὅτι ἡ λεγομένη μοντέρνα τέχνη ὑπάρχει παντοῦ σ' ὅλα τὰ κράτη τοῦ κόσμου, ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα μέχρι τὰ μικρότερα. Γίνονται ἐκπολιτιστικὲς ἀνταλλαγὲς ἔργων τέχνης γιὰ τὴ γνωριμία τῶν καλλιτεχνῶν καὶ καλλιτεχνικῶν θησαυρῶν ἀπὸ Ἀνατολὴ μέχρι Δύση. Ὅμως γιὰ νὰ δοῦμε τί εἶναι αὐτὸ πού ἔφερε τὴν τόσο μεγάλη ἀλλαγὴ στὸν τρόπο ἔκφρασης καὶ τὰ καλλιτεχνικὰ δημιουργήματα. Βέβαια οἱ ρίζες εἶναι πάρα πολὺ παλαιᾶς ἀνάλογα μὲ τὴς ἐποχῆς.

Ὅπως ἡ πρωτόγονη τέχνη, ἡ ἀρχαία κλασσικὴ τέχνη τοῦ 5ου αἰῶνα, τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς, ἡ τέχνη τῆς ὁμορφῆς ἐποχῆς τῆς Ἀναγεννήσεως μὲ τὸν Μιχαήλ

Ἐκρηξη στὸ διάστημα Νο 1

Ἡ σύγχρονη τέχνη

Ἄγγελος, Λεονάρδος ντὰ Βίντσι, Ροῦμπενς - Ραφαήλ - Τιτσιανὸ καὶ τόσοι ἄλλοι, ἡ μεταβατικὴ ἐποχὴ τῶν Ρεμπράντ, Ρενουάρ Γκογκέν.

Ὅμως κάθε ἀλλαγὴ ἔκφρασης τῆς τέχνης φέρνει καὶ μία καινούργια ἐποχὴ, καλὴ, καλλιτερὴ ἀπὸ τὴν ἄλλη γιατί ἀλλάζουν οἰσυνήθειες τῶν ἀνθρώπων τὰ ἴθνη καὶ τὰ ἔθνη.

Δὲν ὑπάρχουν ἐποχῆς καὶ ἔργα τέχνης αὐτῶν πὺ νὰ μὴν ἔχουν μπεῖ στὰ μουσεῖα. Ἄς πᾶμε πὺ κοντὰ σὴν Λαϊκὴ μας παράδοση, τὴν ὁμορφὴ ἔκφραση τῆς προηγουμένης γενιᾶς καὶ πὺ πὺ τὴν δούλεψαν ἀνθρώποι πὺ δὲν εἶχαν τὰ σημερινὰ μέσα μόρφωσης οὔτε τὰ τεχνικὰ μέσα. Ὅμως αὐτὴ ἡ τόσο μεγάλη ἀλλαγὴ πὺ θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι μοιάζει μὲ ἀναποδογύρισμα τῆς γῆινης ἀτμόσφαιρας.

Ναί, ἔτσι εἶναι ὅταν βλέπουμε

μία μορφὴ ἀνθρώπινη, ἢ καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως πὺ συνθέτουν τὸ ὁμορφο περιβάλλον ὃ πὺ ζοῦμε ἀνακοδογυρισμένο θ' ἔλεγα γιατί πολλοὶ εἶναι αὐτοὶ πὺ παραπονοιοῦνται ὅτι δὲν καταλαβαίνουν πὺς νὰ δοῦν ἢ νὰ κρεμάσουν ἕνα ἔργο μοντέρνας τέχ-

Τοῦ Θανάση Μηνόπουλου Καθηγητοῦ Καλῶν Τεχνῶν

νης (καὶ ἔχουν δίκαιο), γιατί ἡ τόσο μεγάλη ἀφαίρεση τῶν περιττῶν στοιχείων στὸ ἔργο τέχνης δίνει τὸ δικαίωμα αὐτὸ.

Ὅμως γιὰ νὰ σταθοῦμε γιὰ λίγο σκεπτικὸι ἐδῶ, μήπως καὶ εἶναι πράγματι μὴ ἄλλη ἐποχὴ, ἐποχὴ τῆς τέλει ἀφαίρεσης καὶ ἴσως ἴσως γιατί τὸ ἀπαιτοῦν οἱ τάσεις τῆς σύγχρονης ἐποχῆς; Ὅλοι γνωρίζουμε τὴν ἀλματώδη ἀνάπτυξη τῆς βιομηχανίας.

Περιορίζομαστε σὴν φωτογραφία πὺ εἶτε μὲ τὴν μορφὴ τῆς ἀσπρόμαυρης εἶτε μὲ τὴν μορφὴ τῆς ἔγχρωμης γκρέμισε τὰ βνεῖρα καὶ τὴ φαντασία τοῦ φυσικοῦ δημιουργοῦ (καλλιτέχνη). Τὶ ἔπρεπε νὰ κάμει ἀφοῦ ἡ τεχνικὴ πρόοδος ἔφερε τὴν μηχανή. Θὰ ἔπρεπε ἐποσμένως νὰ ὑπάρχη αὶ πρόοδος σὴν φυσικὴ ἔκφραση τῆς δημιουργίας τοῦ καλλιτέχνη, ἀποδίδοντας καὶ αὐτὸς μὲ τὸ δικὸ του τρόπο μὴ ἄλλη ἐποχὴ, ἐποχὴ ἐπανάστασης σὴν δημιουργία, ἀλλὰ καὶ κάποια διαφορά σὴν ἀπεικόνιση τοῦ ἀντικειμένου ἀπὸ τὴν μηχανή. Ἐτσι λοιπὸν οἱ μεγάλοι πρωτοπόροι αὐτῆς ἀλλαγῆς πὺς προσφέρουν αὐτὸ πὺ ἐμεῖς δὲν καταλαβαίνουμε καὶ ὅμως ἔχουν δημιουργηθῆ σήμερα στὸν κόσμο περισσότερα καὶ μεγαλύτερα μουσεῖα τῆς λεγομένης σύγχρονης τέχνης γιὰ νὰ φυλάξουν αὐτὰ τὰ ἀριστουργήματα. Μὰ ποιοὶ εἶ-

ναί αὐτοὶ ποὺ μᾶς ἔφεραν αὐτὴν τὴν ἀναστάτωση στὸ περιβάλλον μας; Δὲν ὑπάρχει ἀλφαθητική σειρά, ὑπάρχει ἀξία - ἐπιτυχία - προσφορά. Ἔτσι βλέπουμε τοὺς κολοσοὺς τῆς ἐπανάστασης γιὰ τὴν ἀλλαγὴ στὴν σύγχρονη τέχνη. Ὁ κορυφαῖος Ἀμερικανὸς Lipetzg, ὁ Γαλλοισπανὸς Picasso ὁ Καντίνσκυ, ὁ Αὐστριακὸς Wotruba - Marino - Marini - Salvator Nrali Henry - Moatr, ὁ Alberto Ciacomelti - Max Erusi ὁ Ἀνρὺ Μαρῖς, ὁ Ντεραίν, Ὁ Βλαμένα ὁ Ρουσό. Αὐτοὶ βέβαια πῆραν τὴ σκυτάλη ἀπὸ τοὺς προενεστέρους τους Ματίς - Γκυγκέν - Σεζάν Βάν Γκόγκ κ.λ.π. ποὺ ἤδη εἶχαν βρῆ τὴν φόρμα τῆς ἀπλοποίησης τὴν φωτογραφίας (κλασικῆς) τέχνης στὸ σχέδιο καὶ στὸ χρῶμα δίνοντας μικρότερα χρώματα ἢ ἀλλοίως χρώματα τῆς φωπᾶς. Ὁ κόσμος πλέον εἶχε ἀρξίσει σιγὰ σιγὰ νὰ κατανοεῖ αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὴν τέχνη καὶ μὲ τὴν γέννηση τῶν νεωτέρων, μὲ τὴν πιδὸ τολμηρῆ ἀλλὰ καὶ ξέφρενη ἀπλοποίηση στὴν τέχνη, ἀφοῦ αὐτὴ ἢ ἴδια πλέον ἢ φύση δὲν βοήθουσε πᾶ στὴν δημιουργία τῶν ἔργων τέχνης στοὺς καλλιτέχνες. Ἀρξισαν πλέον νὰ δημιουργοῦν δικὰ τους ἔργα μὲ δικὴ τους ἔμπνευση καὶ φαντασία, ἔτσι τοὺς δυνάμωσε περισσότερο τοὺς ἔκανες δημιουργοὺς. Ξεφεύγουν πλέον ἀπὸ τὴν κλασικὴ φόρμα τῆς φύσης ἢ τῆς ἀνθρώπινης ἀνατομίας, μπόρεσαν λοιπὸν καὶ ἀνέπτυξαν τὴν δημι-

ουργικότητά τους σὲ εὐρύτερα στρώματα κατασκευῆς. Ὅμως αὐτὸ ἦταν καὶ ἀρχὴ σὲ μιὰ ἀκόμη ἐπανάσταση τὴν φορά αὐτὴ ὄχι στὰ σχέδια καὶ στὸ χρῶμα αὐτὰ δηλαδὴ ποὺ μεταχειρίζονταν οἱ μεγάλοι δημιουργοὶ τῆς προηγούμενης γενιᾶς, ἀλλὰ στὰ ὑλικά κατασκευῆς τῶν ἔργων τέχνης καὶ ὄχι μόνο στὴν ζωγραφικὴ ἀλλὰ καὶ στὴν γλυπτικὴ. Τὰ μέσα ἔκφρασης τῶν ἀριστουργημάτων σήμερα στὴν λεγεμένη αὐτὴ μοντέρνα τέχνη τοῦ 20οῦ αἰῶνα, ἐὰν ἐπισκεφθοῦμε τὰ μουσεῖα τῆς σύγχρονης τέχνης θὰ δοῦμε διάφορα ὑλικά, παράξενα ποὺ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς δὲν τὰ χωράει. Καὶ αὐτὸν τὸν τρόπο ἔγινε ἀξιοποιοῦς ὄλων τῶν μέσων καὶ τῶν ὑλικῶν γιὰ τὴν δημιουργία. Ἡ Γλυπτικὴ π.χ. ὄχι μόνον ἢ λάξευση, ἢ χύτευση στὰ τρία μόνο πατροπαράδοτα ὑλικά δηλαδὴ τὸ μάρμαρο τὸ ξύλο ἢ ὁ ὀρείχαλκος, ἀλλὰ συναρμολόγηση καὶ ἄλλων ὑλικῶν, τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὴν ζωγραφικὴ, ὄχι μόνοο τὰ χρώματα καὶ τὰ πινέλα ἀλλὰ συναρμολόγηση καὶ συγκόλληση διαφόρων ἄλλων μέσων, ὅπως χαρτιὰ, παληὰ γυαλιὰ, ξυλάκια, κουτιὰ σύρματα - καρφιὰ καὶ ὅλα αὐτὰ ἴσως καλυμμένα μὲ λίγο χρῶμα. Ὅλα λοιπὸν αὐτὰ μᾶς δημιούργησαν μιὰ κατάσταση, σὲ ἄλλους εὐχάριστη καὶ σ' ἄλλους ὄχι, ἔφεραν δηλαδὴ τὴ τελικὴ ἐπανάσταση στὴν εἰκαστικὴ κίνηση. Ὅμως ἀφοῦ αὐτὸ

ἐπεκράτησε στὴν ζωὴ μας ἀφοῦ τὰ πᾶντα γύρω μας εἶνα πλέον ἔτσι γιὰτὶ νὰ μὴν τὰ δεχθοῦμε καὶ ἐμεῖς; Ἀφοῦ σ' ὅλα τὰ κράτη τοῦ κόσμου ὑπάρχει πλέον αὐτὴ ἢ τέχνη γιὰτὶ ὄχι καὶ σὲ μᾶς; Τὸ μόνο ποὺ μένει σὲ μᾶς εἶναι λίγο ἢ πολὺ νὰ πλησιάσουμε ἐμεῖς τὸν καλλιτέχνη, τὸν δημιουργὸ αὐτῶν τῶν ἔργων καὶ νὰ τὸν ρωτήσουμε νὰ μᾶς πῆ πῶς σκέπτεται καὶ γιὰτὶ τὸ κάνει κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο. Ναι, χρειάζεται νὰ πλησιάσουμε τὸν καλλιτέχνη νὰ ζήσουμε ἀπὸ κοντὰ καὶ μαζὶ του τὰ ὄραματα τῆς φαντασίας του, νὰ τὸν βοηθήσουμε ἐν ἀνάγκη νὰ συνεχίσῃ τὰ ὄραματά του καὶ ἀκόμα πιδὸ ψηλὰ καὶ ὄχι νὰ τὸν ἀποθαρρύνουμε. Ἄλλωστε γιὰ νὰ καταλάβουμε ἕνα τέτοιου εἶδους ἔργο θὰ πρέπει πρῶτα νὰ καταλάβουμε τὸν καλλιτέχνη. Ὁ καλλιτέχνης ζεῖ μπροστὰ ἀπὸ τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα μας, πέρα ἀπὸτὶς παραδόσεις καὶ σκέπτεται τὸ αὔριο τὸ μεθαύριο, γι αὐτὸ καὶ τὰ ἔργα τέχνης εἴτε ζωγραφικὰ εἴτε γλυπτικὰ εἴτε ἀρχιτεκτονικὰ εἴτε διακοσμητικὰ, δημιουργοῦν ἀπὸ μόνον τους τὴν λεγομένη παράδοση καὶ αὐτὰ εἶναι ἐκεῖνα ποὺ ἀλλάζουν τὶς ἐποχὲς καὶ τὸν τρόπο ζωῆς μας.

Ἄλλὰ -μήπως τὸ ἴδιο -δὲν ἔγινε καὶ μὲ τὴν πρόοδο τῆς βιομηχανίας ὅλα ἄλλαξαν βαθίσαμε μπροστὰ. Μπροστὰ εἶναι λοιπὸν καὶ ἡ τέχνη.

ΑΚΟΥ...

Λαθος ξεκίνημα
Λαθος βημα
Απομεινει η καρτερια
Μιας κρισης
Οσο να απλωσουμε το χερι να πασουμε τον
(απεναντι
τοιχο
Σβηστηκαν τα ιχνη
Τελειωσαμε. Σταματησαμε
Τωρα μην πεις τιποτα
Τωρα σε με να μιλησω εγω
Οι βοηθειες που περιμεναμε δεν καταδεχτηκαν
Τα χερια που απλωθηκαν μαραθηκαν
(ανθια που δεν προφταζαν να δουν τον ηλιο)
γιατι τυφλωνει ο ηλιος
ποναιει ο ηλιος
Ο αληθινος, ο ενας, ο Ηλιος, ο Ανθρωπος.
Μην ξαναθυμασαι. Τουτα τελειωσαν
Τουτα δεν τα καταφεραμε
Ηταν μακρινα, σκοτεινα, δυσκολα
Ηταν Αληθινα

Λαθος ξεκίνησαμε
Λαθος μετρησαμε τον ηλιο
Τωρα μας μενει να περιμενουμε
Μετρωντας τις πληγες μας
Μετρωντας τα ονειρα μας τα χαμενα
Ολο μπροστα προχωρησαμε
λαθος μπροστα
αδικα, ασκοπα μπροστα
μονο μπροστα, λαθος

Τους ερωτες αδικα υμνησαμε
δεν τους υμνησαμε σωστα
δεν καταλαβαν
δεν υμνησαμε σωστα
δεν αγγιξαμε τις καρδιες.

Τωρα μην πεις
μη φωναξεις, μην κλαψεις
τωρα μην απλωσεις το χερι
δε θα πασεις τιποτα, εξω απο μαραμενες
παπαρουνες

Τωρα μη γελασεις
ντροπη, μη γελασεις δεν εκανες,
δεν καναμε τιποτα.

Δεν υπολογισαμε τη δυναμη μας
δεν φτασαμε, δεν καταφεραμε
Το φθαρτο μας μپοδισε
οι ασπρες σειρηνες μας νικησαν
γιατι ξεκίνησαμε λαθος,
δεν αξιζε να μας βοηθησουν
δεν αξιζε να πασουμε να
πατησουμε, να προχωρησουμε
δεν κανεμ σωστα
Ετσι λεγανε
Δε φτασαμε τον Ηλιο
Ετσι λεμε
«Τοσο μπορω» φωναζαμε
«Τοση δυναμη εκω μπορω
μα δεν εκω δυναμη»
Δεν κανει
Ετσι λεγανε.

Αφησαμε πισω τα αισθηματα
τα απτα τις επιθυμιες
τις καθημερνες
ειπαμε, νικησαμε τη ζωη του θανατου
Εμεις ειμαστε η ζωη
ο κοσμος ο αληθινος ο ακαπνος
ειμαστε εμεις η Αληθεια
κι ειπαμε φτασαμε τον ουρανο
δεν μετραμε πια τα αστερια
απο μακρια
ειμαστε εμεις τ' αστερια

Οι σκορπιες περιπαιχτρες αληθειες
μας γελασαν
Και λεμε τωρα το στηθος
το χορταρι το πληγωσαμε
λαθος ξεκίνησαμε και λεμε
κουραστηκαμε, λαθος,
μη μιλησεις, λαθος, μην κλαψεις
μην κουνησεις, λαθος
και λεμε: Τελειωσαν ολα.

Οἱ λαϊκοί μας ποιητές

Τοῦ ΤΑΚΗ ΜΠΑΪ ΤΣΗ

Ἡ πολιτιστικὴ κίνηση στὴ Νάουσα ἔχει παράδοση πολλῶν ἐτῶν. Μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ξεκινάει πρὶν ἀπὸ τὴν καταστροφὴ καὶ συνεχίζεται μέχρι σήμερα.

Μέσα στὸ λαϊκὸ μας πολιτισμὸ μεγάλη θέση κατέχουν οἱ λαϊκοί μας ποιητές. Οἱ ἄπλοιοὶ αὐτοὶ ἄνθρωποι μὲ τοὺς ζωντανούς τους στίχους τόνωσαν τὸ ἔθνικὸ φρόνημα τῶν Ἑλλήνων ἐναντίον τῶν ξένων κατακτητῶν καὶ τοὺς ἐμπύκωσαν στὸν ἀγῶνα. Ἴσως δὲν εἶναι ὑπερβολή, ἂν ποῦμε, ὅτι ἦσαν ἡ συνέχεια τῶν ραψωδῶν τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδας.

Εἶναι γεγονός, ὅτι οἱ περισσότεροι, ἂν ὄχι ὅλοι, ἦταν παραξηγημένοι στὴν κοινωνία τους καὶ ἴσως πολλοὶ διασκέδαζαν μαζί τους. Ἡ ἀγάπη τους ὅμως γιὰ τὸν τόπο τους ἦταν τόση, ποῦ τ' ἀψηφοῦσαν ὅλα καὶ συνέχιζαν τὸ ἔργο τους.

Ἀπὸ τὰ ποιήματά τους ἀντιλοῦμε διάφορα στοιχεῖα γιὰ τὸν τρόπο ζωῆς τῶν Ναουσαίων, ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ περασμένου αἰῶνα καὶ τις ἀρχές τοῦ σημερινοῦ. Βλέπουμε ἀκόμα τὰ κοινωνικά, τὰ ῥησκευετικά, τὰ πολιτικά, ἐπαγγελματικά καὶ ἄλλα προβλήματα ποῦ ἀπασχολοῦσαν τότε τὸν κόσμο τῆς Νάουσας.

Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς στίχους τους ἔγιναν δημοτικὰ τραγούδια, ποῦ τραγουδιοῦνται ἀκόμη καὶ τώρα.

Ἀνάμεσα στὰ πολλὰ ὀνόματα λαϊκῶν ποιητῶν, ποῦ σώθηκαν μέχρι τις μέρες μας, ξεχωρίζει ὁ Κωνσταντούλης Σιούγγαρης. Αὐτός, παρὰ τὴ φτώχεια του, μπόρεσε νὰ μᾶς ἀφήσει γραπτούς τοὺς στίχους του.

Ἄς δοῦμε τώρα μερικὰ ἀπὸ τὰ ποιήματα αὐτά, γιὰ νὰ βρεθοῦμε ποῦ κοντὰ στὸ πνεῦμα του.

Η ΑΝΑΚΩΧΗ

Ἄνακωχὴν ἐζήτησε ὁ Τσάρος νὰ υπογράψουν
τὰ τέσσερα κρατίδια τὸν πόλεμο νὰ πάσουν.
Ἄμεσως υπογράφηκε πρώτη ἡ Βουλγαρία
καὶ ἡ Σερβία δεύτερη ἀπὸ ἀνοησία
Ἑλλάς καὶ Μαυροβούνιον ἀνακωχὴν δὲ θέλουν
μόνο εἰς τὸ συνέδριον στέλνουν τὸν Βενιζέλον.
— Ζήτη ὁ πόλεμος φωνάζει ἡ Ἑλλάς μὲ τὸ σπαθὶ
λεοντάρη κουρασμένο δὲν ἀφίνουν νὰ σταθῆ.
Ἄν εὔρη λίγη ἀνάπαυσιν θὰ λάβῃ τὰς δυνάμεις
θὰ ἔλθῃ κατ' ἀπάνω σου καὶ τί μπορεῖς νὰ κάμεις
καὶ ὅταν θὰ τὸ αἰστανθῆς ἀργὰ θὰ εἶναι πλέον
καὶ τέλος γίνεσαι τροφή εἰς τὰ ἐντὸς τοῦ λέων.
Ἔτσι καὶ ἡ Βουλγαρία εἰς τὸ τέλος θὰ τὸ πάθῃ
τὴν καταστροφὴν μεγάλη φέρνουν τὰ μεγάλα λάθη.

Η ΦΥΛΛΟΞΕΡΑ

Ἡ φυλλοξέρα συριανεῖ τ' ἀμπέλια βυζιτάρει
ὅλα τὰ δίνει τὴν εὐχὴ καὶ τοῦ Θεοῦ τὴ χάρη.
Τὴ Μπάρη ἐπροτίμησε στὴ βύζιτα τὴν πρώτη
στ' ἀμπέλια Παγανκότυχα χορεύουν οἱ Μαροκῶτοι
Μ' ἐπιθυμίαν ρίχτηκε κι ἀπὸ τὸ λάκκο ἐδῶθι
καὶ περιφέρει πανταχοῦ τὴ βύζιτα τὴν κλώθει.
Τ' ἀμπέλια τὰ εὐλόγησε γιὰ τοὺς μπεκρηδες χάρι
τὰ κούτσουρα νὰ παστρευτοῦν νὰ μένῃ τὸ χορτάρη
Εἰς τὸν Θεὸν ἀναφορὰν θὰ ρίξουν οἱ μπεκρηδοὶ
θὰ βάλουν τὰς ὑπογραφὰς ὅλοι οἱ τεριακλῆδοι.
Ὅλοι οἱ μπεκρηδοὶ θὰ βαστοῦν φαρμάκι στὴν
(καρδιά τους
κι οἱ τεριακλῆδοι τακτικὴ ἀρίδα στὴν κοιλιὰ τους
Ἡ φυλλοξέρα ἔκαμε καλὸ στοὺς διψαχμένους
γιὰ νὰ τοὺς βλέπῃ φρόνιμους καὶ ὄχι μεθυσμένους
Νὰ περπατοῦνε τακτικὰ μὲ ἴσια τὰ ποδάρια
νὰ μὴν πηγαίνουν τὰ στραβὰ καὶ σπρωχνουν τὰ
(ντουβάρια

Συνέχεια ἀπὸ τὴν σελίδα 136
 χώρας

■ Ὑπάρχουν πολλὰ εἶδη καὶ μορφές γραφειοκρατίας. Γραφειοκρατία ἀπὸ γραφειοκρατία διαφέρει. Ἄλλο πράγμα γραφειοκρατία κεντρικῶν ὑπηρεσιῶν (πρωτεύουσα) καὶ ἄλλο πράγμα γραφειοκρατία περιφερειακῶν ὑπηρεσιῶν (ἐπιπέδου ἐπαρχίας). Τὴν γραφειοκρατία τῆς ἐπαρχίας τὴν ἀντιμετωπίζεις καλύτερα. Λιγότερα τρεξίματα. Λιγότεροι γραφειοκράτες καὶ λιγότερες ταλαιπωρίες.

Δρομολόγια μὲ λιγότερα χιλιόμετρα καὶ δρομολόγια μὲ αὐθημερόν ἐπιστροφή σὴν ἔδρα (σὶδὸ σπῆτι σου!) Πλεονέκτημα ὑπολόγισμα. Ξεκούραση σὶδὸ σπῆτι καὶ ἔτοιμος γιὰ καινούργιες ἐξορμήσεις καὶ ταλαιπωρίες.

■ Οἱ γραφειοκράτες διαπνέο-

νται ἀπὸ ἀνπεξυληρετικὸ πνεῦμα. Ψόφιοι εἶναι νὰ θροῦν ἐμπόδια σὶς συναλλαγές. Γιὰ «ψήλου πύδημα» ζητοῦν τὴν αστυνομικὴ ταυτότητα ἀκόμα καὶ διὰ εἶναι πολὺ γνωστὸς. «Οὐαὶ καὶ ἀλίμονο» ἂν δὲν ἔχεις τὴν ταυτότητα μαζί σου. Τότε οἱ γραφειοκράτες νιώθουν ὅτι εἶναι σπουδαῖοι. Τότε οἱ γραφειοκράτες ἐν ὀνόματι τῶν νόμων καὶ τῶν ἐγκυκλίων ἀρνοῦνται τὴν ἐξυπηρέτηση. Παραμένουν ἀκαμποὶ σὶδὸ ἐπιχειρήματά τους ὡσὰν νὰ ὑπερασπίζονται ὄχυρά καὶ θερμοπύλες.

■ Οἱ γραφειοκράτες δὲν ἐκτελοῦν καμία παραγωγικὴ ἐργασία. Μπερδεύουν τὰ πὸ ἀπλὰ πράγματα. Προτιμοῦν τοὺς τύπους ἀπὸ τὴν οὐσία.

■ Οἱ γραφειοκράτες μοιάζουν

μὲ τοὺς ἀσθενεῖς. Εἶναι ἀνάγκη οἱ γραφειοκράτες νὰ ὑποβάλλονται σὲ μιὰ συχνὴ καὶ προσεκτικὴ ἀντιγραφειοκρατικὴ θεραπεία. Μία ἐτήσια ἀποτοξίνωση εἶναι ἀπαραίτητη. Οἱ κονδυλοφόροι, τὰ μολύβια καὶ τὰ μπῆξ, σὲ παροπλισμὸ σὲ θέση παραπόδα. Ἐνας μῆνας χωρὶς χαρτιά καὶ γραμίματα.

■ Πολλές προσπάθειες ἔγιναν γιὰ τὴν καταπολέμηση καὶ τὸν περιορισμὸ τῆν γραφειοκρατίας. Ὅλα ἀπέτυχαν, γιὰ τὴν εὐθύνη γιὰ τὴν λύση τοῦ προβλήματος ἀνέλαβαν... οἱ ἴδιοι οἱ γραφειοκράτες. Αὐτὸ ἦταν τὸ πρῶτο καὶ μεγάλο λάθος. Ἄς γίνεῖ ἀκόμα μιὰ προσπάθεια. Προσοχὴ ὄμως. Αὐτὴ τὴν φορὰ χωρὶς γραφειοκράτες. Δὲν κάνουμε τίποτε...

«Ὁ Νουμάς»

Στόν

Ἄριστοτέλη

Σπηλιές θεόκτιστες, αἰώνια τῶν Νυμφῶν λημέρια,
 γάργαρες κελαρυστὲς πηγές,

Χαρὰ τῆς γεύσης, τῶν ματιῶν, τῆς ἀκοῆς χαρά.
 κι ὀλόγυρα δέντρα μικρὰ—μεγάλαι:

κορομηλιές καὶ καρυδιές καὶ τρεμιθιές, πλατάνια
 κουφαλισμένα, ποὺ τ' ἀθάνατα

κορμιά τους γέρνοντας πάνω ἀπὸ ρέματα μικρῶν
 διάφανων ρυακιῶν, κι ἀραδιαστὰ

ἴδια πολεμιστάδες Μακεδόνες, τοῦ Ἄλεξαντροῦ
 ἑταῖροι, μ' ἀπλωμένες σάρισες

τὰ θεριοκλῶναρά τους τριγύρω καὶ κατὰ τὸν οὐρανὸ
 σὶς ὄχθες τῆς κελαηδούσας Ἀράπιτοας,

ποὺ ὀρμητικὰ κατηφορίζοντας κατὰ τὸν κόμπο χαιρετᾶει
 τ' ἀγαπημένο Βέρμιο, τὶς Νύμφες

καὶ τὴ Μίεζα καὶ γλυκονανουρίζει τοῦ γιοῦ τοῦ Καλλικρέα,
 τοῦ Λύσωνα, τὸν ὕπνο τὸν ἀτέλειστο...

Τί νὰ θαμάσεις, τί νὰ δεῖς καὶ πῶς νὰ περπατήσεις
 σ' αὐτὸν τὸν τόπο, τοῦ Ἄριστοτέλη

ποὺ νιώθεις τὴ βαρὶὰ κι ἀείζωη παρουσία ν' ἀργο-
 μιλάει τοῦ Ἄλέξαντρο,

νὰ τοῦ χαράζει ἀπαστους τοῦ νοῦ, τῆς δράσης δρόμους
 γιὰ τοὺς πολλούς, μὰ ὄχι καὶ γιὰ κείνον...

Σπηλιές θεόκτιστες, γάργαρες κελαρυστὲς πηγές ἀείρροες
 «τὸ περὶ τὴν Μίεζαν Νυμφαῖον».

ΘΩΜΑΣ ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗΣ

Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Βεροίας

Εικεῖν τὰ χρόνια ὅταν οἱ χαριώτοι κί οἱ συμπιθηροὶ ἐφυβγαν ἀπ' τῆς νύφης τοῦ σπῖτι, οἱ ἀκαλιστάδεις τοὺς ἐριχναν πατηρίτσεις στουμπισμένεις γιά νά μυρίζουν κί γιά τοῦ καλό τοὺς ἀλεύρουναν, τοὺς ἐριχναν οὐλίγου ἀλεύρι.

Ὅντας οὐ γαμπρός ἀνέβηνειν στά πηθηρικά νά πάρει τήν ηῦχή τους κί νά τούν ζώσει ἡ πιθηρά τοῦ ζουνάρι τὰ κουρίτσια στέκουνταν ἀμμπρουστά ἀπ' τή νύφη κί τήν ἐκρυσαν γιατί δέν ἦταν σί καλό νά δῆ τή νύφη πρῖν ἀπ' τὰ στέφανα.

Τώρα δέ βαριέσει ὅλα αὐτὰ τὰ πιρνοῦμι γιά χαζουμάρεις κί παληουκιρίσκια.

Τότι τή νύφη τήν ἐπηναν στίς δέκα τοῦ Σαββατόβραδου κί τὰ στέφανα γένουνταν στοῦ σπῖτι τοῦ γαμπροῦ κί ὄχι στήν ἱκκλησιά. Ὡσπου νῶρθει οὐ παπιάς ἡ νύφη κρύβουνταν ἀπ' τοῦ γαμπρό στήν κόχη, μαζί μῆ τοῦ φλάμπουρου πού τ' ἀκουμποῦσειν λουξά. Ὅταν ἀχιρνοῦσειν οὐ παπιάς τὰ στιφανώματα μιά λαμπάδα βαστούσειν ἡ νύφη κί μιά οὐ γαμπρός. Στου Ἰσαῖα ἐριχναν κί τρανά πουρικά στοὺς νιόνυφους κί τοῦ νουνό. Ὑσαρνας ὅσο χηρητοῦσαν τὰ στέφανα δῶριζαν τή νύφη. Ἡ πιθηρά κί οὐ πιθηρός χρυσά τσουράκια ἡ καμιά καδένα κί ὅλοι οἱ συγκινεῖς δαχτυλίντγια, λιφτά στοῦ χέρι κί ἄλλοι δῶρα.

Τώρα μιτὰ τὰ στέφανα σπρώχνουντι κί ἀντιγιάζουντι ποιοί κί ποῖος νά χηρητίσει πρῶτους τὰ νηόγαμπρα γιά νά φύγει. Μούγκι φουτουγραφίεις βγάζουν.

Τότι τὰ μπιτίζαν τὰ στέφανα ἀχιρνοῦσειν οὐ χουρός. Πρῶτα εἶχειν σειρά οὐ νουνός κί μῆ τή σειρά οὐ πιθηρός, ἡ πιθηρά κί ὅλοι ἀπού κουντὰ οἱ ἀκαλισμένοι κί τηλιυτάια ἡ νύφη γιά δέκα τρουγιουρίσματα σερτόν. Τὰ δουρίσματα στά βιουλιά πῆγηναν βρουχί.

Ὅσοι δέν ἦταν μῆ σουφράν χηρητοῦσαν τὰ νηόγαμπρα κί ἐφηγαν. Ἡ νύφη κί οὐ γαμπρός μῆ τίς λαμπάδεις στέκουνταν οὐρθοί στή κόχη. Τὰ φανάργια ἐφηγαν σ' ὅλου τοῦ σπῖτι ἄλλα κριμασμένα κί ἄλλα στίς ἀράφεις. Ἰκ' οἱ σουφράδεις στρώνουνταν στοὺς νουντάδεις κί τ' ἀνώγι, τὰ φαγιά γένουνταν στοῦ μαγειριό. Ἡ σοῦπα στοῦ καζάνι, οἱ πατιάτεις μῆ τοῦ κρέας στοῦ φούρνου μές στίς τάψεις, κόφτουνταν κί καμιά λαχανουσαλάτα κί γένουνταν κί κανά μπακλαβί, ἀνέβηνειν κί ἡ βαρέλα μῆ τοῦ κρασί ψηλά στ' ἀνώγι.

Τώρα ἡ χαρά μπιτίζει μῆ τὰ στέφανα, οὐ γαμπρός κί ἡνύφη γένουντι ἀφανοί κί ἄκου-

Τότι κί τώρα

ΑΝΤΕΤΧΙΑ ΤΗΣ ΧΑΡΑΣ

στοι σοί ταξειδι γάμου.

Τότι μπιτίζουντας τοῦ φαγί δέν σηκώνουνταν τοῦ τραπέζι, ἐβγαζαν κί μῆλα πού τὰ μάζουναν ἀπ' τοῦ πηρισιόρι. Ἐβαναν κί κανά κουμάτι μές στοῦ πουτηράκι μῆ τοῦ κρασί κί σῆκουναν οὐρίσμον. Στή χαρά οὐ νουνός ἦταν οὐ ἀρχηγός, αὐτός διάταζειν. Οὐρίσμον νουνέ! Σ' ἕνα πιάτου γιόμουζαν νγιό πουτηράκια κρασί ἴσαιμι

Τοῦ ΝΙΚ. ΣΠΑΡΤΣΗ

Καθηγητοῦ τοῦ ΚΑΤΕΕ Θεσσαλονίκης

τή μέση. Τοῦ πιάτου τόπηρνειν πρῶτα οὐ νουνός, κί αὐτός εἰλιγειν στή νουνά τή γυναῖκα του. Γειά σου γυναῖκα νά σ' εὔρου αὐτό τοῦ κρασί τοῦ πίνουμι εἰς ὑγειάν τὰ νέα πού μᾶς ἀντάμουσαν, βίβατου νά Ζήσουν». Ἐπινειν οὐ νουνός, ξανά γιόμουζιν τὰ πουτήρια κί ἐδουσαν τοῦ πιάτου στή νουνά. «Γειά σου ἄντρα νά σ' εὔρου αὐτό τοῦ κρασί τοῦ πίνουμι εἰς ὑγειάν τὰ νέα βίβατα νά Ζήσουν». Ξαναγιόμουζαν τὰ πουτήρια. Οὐρίσμον νουνέ! Κί οὐ νουνός διάταζειν τώρα δά βρῆς τούν πιθηρό τῆς νύφης κί ἐδουνειν ἡ νουνά τοῦ δίσκου μῆ τοῦ κρασί σ' αὐτόν. Κί αὐτός πάλι ρουτοῦσειν οὐρίσμον νουνέ! Δά βρῆς τή γυναῖκα σου. Κί πάλι γειά σου νά σ' εὔρου γυναῖκα... Κί ὕσαρνας μῆ τή σειρά τὰ πιθηρικά τῆς νύφης κί ὅλα τὰ ἀντρόγυνα. Στ' ἀναμιταξὺ ἀπ' τούν οὐρίσμον τραγουδοῦσαν κί κανά τραγοῦδι παληό ἡ χόριβαν κί κᾶναν χουρόν.

Πρῶτα ἀχιρνοῦσαν οἱ ἀκαλιστάδεις κί οἱ σταυρουπατέρεις μῆ τίς σταυρουμάνεις (τίς γυναίκες τους), συγκαθιστόν ὕσαρνας τὰ πιντγιά τὰ κουρίτσκια κί τ' ἀντρόγυνα.

Πάλι ἀχιρνοῦσειν οὐρίσμός κί κανά τρα-

γούδι κι πάλι χουρός. Τιλιυταία χόρησιν ή νύφη κι' ού γαμπρός. "Όταν σηκώνουνταν ή νύφη γιά νά χουρέψει δώριζιν τούς άκαλιστάδεις σιρβέτεις κι τούς σταυρουπατέρεις μαντήλια ύφαντά κισμιρένια, χειριτοῦσειν κι τοῦ χέρι τοῦ νουνοῦ κι' άπ' ὄλους τούς άλλους μικρούς κι τρανούς κι' ὕσταρνας χόρησιν συγκαθιστόν μή τοῦ γαμπρό, μιτά ούβρέϊκουν κι συρτόν. Στου σιγκαθιστό πρίν χουρέψουν τ' άντόγνυνα ή γυναίκα ἔπνηρνειν χέρι τούν άντρα της πρώτα.

Οί άκαλιστάδεις, οί σταυρουπατέρεις κι' οί σταυρουμάνεις μή τίς ζουστές κουβανοῦσαν τίς ζουβάνεις μή τοῦ κρασί κι τὰ πιάτα μή τὰ φαγητά. Άπ' τοῦ χουρό ὕσταρνα πάλι τραγουδι κι' ούρισμόν άπ' τοῦ νουνοῦ ὡσπου στοῦ τέλους εὔρισκαν τή νύφη κι τοῦ γαμπρό. Αὐτοί ἔπνηρναν άπ' ἕνα πουτηράκι άπ' τοῦ πιάτου κι' ἔφκιαναν τόκα. "Ετσι ἔφταναν ὡς τὰ Ξημηρώματα της Κυριακῆς κι τραγουδῶντας «ἄιντι πιντιγιό νά φύγουμι...» μή τὰ βιουλιό άμπρουστά ἔβγηναν πατινάδα χουρεῦουντας κι τραγουδῶντας, κι πίνουντας κι' άπου κανένα άπ' τὰ μπουκάλια πού βαστοῦσαν οί άκαλιστάδοι. Πήγηναν στοῦ νουνοῦ τοῦ σπιτι. Ἐκει τούς καρτηροῦσαν ἔτοιμα στρουμένα τὰ τραπέζια κι' άχιρνοῦσειν άλλου γλέντι κι φαγουπότι μή χουρούς κι τραγούντγια ὄλην τήν ἡμέρα άπάνου κάτω.

Τώρα πατινάδα μούγγι τίς άπουκρίες, πᾶν αὐτά τὰ χρυσά άντέτχια.

Ἡ νύφη κάθουνταν στοῦ σπιτι κι Ξιαλάζει μούγγι ού γαμπρός βγαίνει πατινάδα.

Ἡ Κυριακή βράδι ἦταν ή πρώτη βραδιό τοῦ γάμου. Τή Διυτέρα τοῦ ταχί ή πιθηρά μή ντιγιό τρεῖς γυναίκεις κι' ή μάνα μή ντιγιό τρεῖς γυναίκεις άπ' τοῦ μαχαλά της ἴγληπαν στοῦ στρώ-

μα τὰ νησιάνια, τήν τιμή της νύφης κι' ἔστειλαν στοῦς συγκινεῖς γλυκειά άρακι μή κόκκινη Ζάχαρι κι' ἕνα πουκάμισου μή κόκκινου τριαντάφυλλου στοῦν πιθηρό. "Όταν ή γυναίκεις ἴγλυπαν τή μαρτυργιά ή νύφη τίς χειριτοῦσειν τοῦ χέρι άχιρνοῦσειν πρώτα άπ' τήν πιθηρά της.

Τώρα τή γλυκιά τήν άρακι τήν πίνουν πουλύν κιρόν πρίν άπ' τή χαρά κι καμνιάφρας ού παπάς στιφανώννει τρεῖς άντι ντιγιό. Κι' άντι μαρτυργιά ή νύφη γινάει πινταμινήτικου.

Τότι τήν πρώτη τήν ἰβδουμάδα ή νύφη δέν τσάκουνειν καμιά δουλειά μούγγι άλλαζειν κι δέχουνταν. Κι' οί συγκινεῖς κι' οί φίλοι πού πήγηναν νά τήν ἰδοῦν τήν πάγηναν γλυκίσματα, παντόφλεις κᾶνα μαφέση κι' οί μακρίτηροι συγκιεῖς μαντήλια κι σιρβέτεις. Τίς τάβαναν στή τζέπη ὅταν τούς χηρητοῦσειν.

"Υσταρνας άπου μνιά ἰβδουμάδα τοῦ Σαββάτου τὰ πιθηρικά τοῦ γαμπροῦ άκαλνοῦν τ' άντρόγνου στα πιστρόφκια. Τ' άκάλισμα γένουνταν μή ντιγιό βαρακουμένα μήλα κι πατηρίτσεις σ' ἕνα μαντήλι. Κι τοῦ Σαββατόβραδου μ' ἕνα φανάρι άμπρουστά ή νύφη κι' ού γαμπρός πήγηναν στα πιστρόφκια. Στου σπιτι της νύφης Ξανά χαρά, τραγούντγια κι χουρόν. Μιρικοί ἔβαναν κι βιουλιό.

Τώρα τὰ πιστρόφκια δέν τὰ τιροῦν κᾶν κι κᾶν ή νύφη άν δέν πάνει ταξειδι γάμου άπ' τή Διυτέρα στή μάνα της βρισκίτει.

Τήν τρίτη τήν Κυριακή τότι ὅπους κι τώρα μαζώνουνταν οί γυναίκεις κι' ἔβγαζαν τή νύφη στήν ἱκκλησιό. "Υσταρνας άπ' τήν άπόλυση πήγηναν πρώτα στοῦ νουνοῦ τοῦ σπιτι κι' σ' ὄλους τούς άλλους συγκινεῖς.

Είκοστική κίνηση στην Βόρειο Έλλάδα

Στην σειρά των είκοστικών εκδηλώσεων καθώς τελειώνει το τέταρτο τρίμηνο του έτους 1979 και άνομα περισσότερο όσο δηλαδή πλησιάζουμε προς τον Δεκέμβριο που είναι και ο τελευταίος μήνας του έτους με τις γιορτές των Χριστουγέννων βλέπουμε μία έξαρση από παρουσιάσεις έργων τέχνης στις διάφορες αίθουσες των Γκαλερί.

1) Στα πλαίσια των Δημητρίων «Η Τέχνη» Καλλιτεχνική Μακεδονική Έταιρεία διοργάνωσε έκθεση «Σύγχρονη Κυπριακή Ζωγραφική» με έργα Κυπρίων Καλλιτεχνών από 16 - 31)10)79.

2) Η Γκαλερί «Πανσέλληνος» παρουσίασε έκθεση ζωγραφικής με έργα του Δημήτρη Τάλλαρη διάρκεια 30)10 - 16)11)1979.

Η Citibank παρουσίασε ζωγραφική του ζωγράφου Μανώλη Δραγώγια στην μεγάλη αίθουσα της από 20)10 έως 7)11)79.

4) Η Γκαλερί «ΑΡΜΟΣ» παρουσίασε μία σειρά έργων του διακεκριμένου ζωγράφου Πέτρου Ζουμπουλάκη με σχέδια 1968 - 1979 από 19)11 έως 7)12)89.

5) Στόν ΕΟΜΜΕΧ Τοπμσκή 90 ο Σύλλογος Φλωρινιωτών Θεο)νίκης παρουσίασε έκθεση παραδοσιακής Φλωρινιώτικης Λαϊκής τέχνης, η οποία είχε μεγάλη επιτυχία από 22 - 30)11)79.

6) Η αίθουσα τέχνης Studio παρουσίασε ζωγραφική γλυπτική των καλλιτεχνών Ζαμπουλάκη, Κατσουρέα, Μαλάμου Μεταξά, Παρμακέζη και Σαρρή με μεγάλη επιτυχία οι καλλιτέχνες διακρίνονται για την εν-

Κείμενο

Άθαν. Μνηνοπούλου
Γλύπτου Καθηγητού

τονη αλλαγή της Σύγχρονης Τέχνης από 20)11 - 10)12)79.

7) Η αίθουσα εκθέσεων ΖΜ παρουσίασε έκθεση ζωγραφικής του γνωστού και διακεκριμένου ζωγράφου και καθηγητού της Έδρας του Έλευθέρου Σχεδίου στην Πολυτεχνική Σχολή Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Νίκου Σαχίνη. Η έκθεση έχει ιδιαίτερη σημασία γιατί παρουσιάζει την πιο πρόσφατη ζωγραφική εργασία του καλλιτέχνη. Τα έργα του διακρίνονται για την μεγάλη ευαισθησία.

8) Η Φωτοθήκη Θεσσαλονίκης άναπτύξη τελευταία αρκετή δραστηριότητα στον τομέα της τέχνης και της φωτογραφίας. Έτσι παρουσιάζει μια σειρά έργων όπως του Γιώργου Δελόγλα με μεγάλη επιτυχία από 3 -

21)12)79.

9) Στο ξενοδοχείο ΗΛΕΚΤΡΑ ΠΑΛΛΑΣ παρουσίασε την θαυμάσια εργασία του ο γνωστός ζωγράφος Τάκης Μωραΐτης από 20.11 έως 10.12.70. Τα έργα του διακρίνονται για την απλότητα στο σχέδιο και στο χρώμα.

10) Στα πλαίσια των Δημητρίων διοργανώθηκε έκθεση ζωγραφικής φωτογραφίας και βιβλίου στις αίθουσες του έμποροβιομηχανικού έπιμελητηρίου Θεο)νίκης με τη συνεργασία του Δήμου Θεο)νίκης 20)10 - 11)79.

11) Είναι αρκετοί κατά καιρούς οι ξένοι που εκθέτουν δουλιὰ τους στην χώρα μας. Έτσι ο Ίταλός ζωγράφος Άρμένιος Ματτιάλι, στις αίθουσες του Διογένη εκθέτει μια σειρά από Λάδια έμπνευσμένα από την χώρα μας κυρίως Νησιώτικα τοπεία.

12) Στις αίθουσες της τραπέζης εργασίας Τοπμσκή 27 παρουσιάζουν εργασία τους όλοι οι Φλωρινιώτες καλλιτέχνες γλύπτες και ζωγράφοι. Πολλοί από αυτούς έχουν διαπρέψει στην Ελλάδα και στο εξωτερικό. Όπως ο Καλαμάρας καθηγητής Καλών Τεχνών στην Αθήνα, ο Κουτουράτσας ο καθηγητής στην Ν. Υόρκη, ο Μηνόπουλος καθηγητής Καλών Τεχνών στην Θεσσαλονίκη, ο Μπέσας στην Φλώρινα και άλλοι με πολλά βραβεία και μετάλλια που αντιπροσωπεύουν την χώρα μας σε διεθνή έκθεση.

13) Στην Γκαλερί «Κοκλίας» παρουσίασε την πρόσφατη εργασία του ο διακεκριμένος ζωγράφος Μηνάς. Μια ευαίσθητη προσφορά στην σύγχρονη τέχνη από τον Μηνά στον χώρο της εικαστικής τέχνης.

Από την πρώτη ατομική έκθεση ζωγραφικής της Έλσαβέτ Ύφαντιδη, που έγινε στο Πολιτιστικό Κέντρο Ναούσης από 16 μέχρι 30 Οκτωβρίου

Περιμένοντας

Επίκληση

Νεκρή φύση

Εξέγερση

Από 26 Σεπτεμβρίου μέχρι 10 Οκτωβρίου 1979 στην πινακοθήκη του Πολιτιστικού Κέντρου Ναούσης πραγματοποιήθηκε με επιτυχία η τρίτη ατομική έκθεση της ζωγράφου Άννας Καλαϊτζίδου - Καραγιαννοπούλου

Σοκάκι

Η «ΝΙΑΟΥΣΤΑ» στηρίζεται στην αγάπη και τό
ένδιαφέρον τῶν συνδρομητῶν της
Παρακαλοῦμε νά μεριμνήσετε γιά τήν ἀνανέωση
τῆς συνδρομῆς τοῦ ἔτους 1980

Φυλάξτε τὰ τεύχη τῆς «Νιάουστας»

Μέ τὸ 9ον τεῦχος ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ — ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ συμπληώνεται ὁ πρῶτος τόμος τῆς Νιάουστας

Μέ τὸ 10ο τεῦχος θὰ προμηθευτεῖτε καί τὸ εὔρετήριο τῆς ὕλης τοῦ πρώτου τόμου

Μόλις κυκλοφόρησε ἓνα χρήσιμο γεωργικό βιβλίο

Τί εἶναι τὰ κοκκοειδῆ (ψῆρες) καί πῶς καταπολεμοῦνται
Ἕνα βιβλίο κατατοπιστικό ἐπιστημονικό μέ χρωματιστές εἰκόνες

Δέν πρέπει νά λείψει ἀπό κανένα ἀγροτικό σπίτι

ΣΤΕΛΙΟΥ ΛΑΛΟΥΚΗ

Μπορεῖτε νά τὸ προμηθευτεῖτε ἀπὸ τὰ γραφεῖα τοῦ Ἀγροτικοῦ συλλόγου Ναούσης

ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΕΩΣ 400 ΔΡΑΧΜΕΣ

Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Βέροιας

Έκατό περίπου χρόνια και μερικά έκατομμύρια μπουκάλια

πρίν

μέ τις πρώτες σταγόνες κρασιού από
κλήματα της Νάουσας, γεννιόταν η ποιότητα ΜΠΟΥΤΑΡΗ.

Μαζί της γεννιόταν και η παράδοση ΜΠΟΥΤΑΡΗ.

Η ατσπηρή προσήλωση στην παραγωγή, παλαίωση και εμφιάλωση καλού κρασιού.
ΜΠΟΥΤΑΡΗ πρίν έκατό χρόνια. Σήμερα. "Υστερα από έκατό χρόνια.

Πάντα καλό. Κρασί ή ούζο ΜΠΟΥΤΑΡΗ.

μπουταρη

ΟΥΖΟ - ΚΡΑΣΙ ΑΠΟ ΤΟ 1879

Διεύθυνση Κεντρικής Βιβλιοθήκης Βέροιας